

AYDIN'IN FETHİ VE AYDIN BEY

Editör:
Kemal Ramazan HAYKIRAN

Aydın 2024

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları No: 139

Kitabın Adı : Aydın'ın Fethi ve Aydın Bey

Editörler : Kemal Ramazan HAYKIRAN

Sayfa Sayısı : 276+ VIII s;

Ebat : 16,5 x 24 cm

ISBN : 978-625-94305-7-7

Basım Tarihi : Aralık 2024

Makalelerdeki görüş, düşünce ve bilimsel değerlendirmelerin sorumluluğu tamamen yazarlara aittir.

Kır/Kayırhanlı Enveri/Aydinoğulları'nın Osmanlılaşma Süreci ve Vakıfları Üzerine

Vedat TURĞUT*

Giriş

Batı Anadolu üzerindeki ilk Türk fetihlerini Malazgirt Savaşı'nın hemen sonrasına kadar indirmek mümkündür. Ancak özellikle Çaka ve Tanrıvermiş Bey liderliğinde gerçekleştirilen bu fetihlerin, Katolik Latinlerin düzenledikleri Haçlı Seferleri sebebiyle kalıcı olmadıkları bilinir. İstanbul'un 1204'teki IV. Haçlı Seferiyle Latinler tarafından işgal edilmesini fırsata çevirmek isteyen I. Gıyasüddin Keyhüsrev'in Batı Anadolu'yu ele geçirmek ve Laskarislere karşı meşru kabul ettiği Alexios Angelos'u desteklemek amacıyla başlattığı seferde şehid düşmesi, bu "bereketli ve kutsal" toprakların Türkler eline geçmesini yaklaşık bir asır geciktirmiştir. Aydinoğulları'nın kurulduğu XIV. Yüzyıl başlarına kadar Türk-Bizans sınır hattını, Sakarya nehri ve kollarıyla Menderes ve Gediz nehirleri ve kollarının teşkil ettiği anlaşılmaktadır¹.

* Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, vedat.turgut@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7552-4704.

¹ Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi MS 1081-1096*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., 1966, s. 3-23; Himmet Akın, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara: DTCF Yay., 1968, s. 1-3; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Boğaziçi Yay., 1998, s. 287-292; İbn Bîbî, *El-Evamirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye, Selçuknâme*, II. Tercüme, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara: TTK Yay., 2014, s. 130-140; İbn Bîbî, *Selçuknâme*, (Çev. M. Halil Yinanç), (Haz. R. Yinanç-Ö. Özkan), İstanbul: Kitabevi Yay., 2015, s. 38-40; Abdullah Bakır, *Yazıcızâde Âli'nin Selçuknâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği-Giriş-Metin-Dizin*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, 2018, s. XII, 198-205; Aslan Kılıç, *Nikiforos Grigoras'ın Romaiki İstoria Adlı Eserinin I-VI. Bölümlerinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi*, İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 42-52; Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, (Çev. Bilge Umar), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, s. 26-30; Michael Angold, *A Byzantine Government in Exile Government and Society Under the Laskarids of Nicaea*, Oxford: Oxford University Press, 1975, s. 90-91; Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara: TTK, 2014, s. 220-222.

XIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu üzerinde Moğollar tarafından kurulan baskı, Bizans uçlarına kalabalık bir Türk nüfusunun yığılmasına sebep olur ve bu duruma karşı Bizans İmparatoru VIII. Mihail'in 1269-1278 seferleri geçici hamlelerden ibaret kalır. Onun 1282'de vefatından sonra yerine geçen oğlu Andronikos, babasının bu seferleri sırasında Aydın'ı merkez yaparak Güney-Batı Anadolu'yu bir süre elinde tutmayı başarır fakat İstanbul'a dönüşüyle Türk akınları sahillere kadar uzanır. Andronikos döneminde Türklerin yayılmasının önüne geçmek için Philantratos ve Livarios Komutasındaki Bizans ordusu bölgede hâkimiyeti kısa süreliğine sağlamışsa da birincisinin isyan edip kendisini imparator ilan etmesiyle durum tekrar Türklerin lehine döner. Andronikos'un Balkanlardan getirdiği Alanların (Massagetler) da Türklere karşı aciz kalmasıyla Roger de Flor komutasında paralı Katalan ordusu yardıma çağrılır. 1302-1310 yılları arasında Türkleri oldukça zorlayan bu Latin ordusu, Flor'un idamıyla dağılacak ve Türkleri durduracak kudretli bir ordu çıkarma imkânı Bizanslılar için bir daha bulunamayacaktır. Çaresizlik içindeki Bizans, Batı'dan gelmesini bekledikleri askerî yardım için kiliselerin birleştirilmesi projesini destekleyenler ve karşı çıkanlar arasındaki büyük bir kavganın içerisine düşmüştür. Üstelik İstanbul'un Latinler tarafından işgal edilmesinin hatıraları henüz tazedir². Bizans'ın aldığı kısaca özetlenen bu tedbirlere rağmen, XIII. Yüzyılın sonlarıyla XIV. yüzyılın ilk çeyreğindeki hızlı Türk fetihlerinin arka planını göstermek, Enverîlerin³ tarihini daha iyi anlamak adına elzemdir.

Panorama: XIII. Yüzyıl

² Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), İstanbul: İlgî Kültür Yay., 2009, s. 58-90; Gregoras, Aslan Kılıç, *Nikiforos Grigoras...*, s. 265-296; Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, (Çev. O. Ş. Gökyay), Ankara: TTK Yay., 1999, s. 15-22; Akın, *Aydinoğulları...*, s. 4-5; Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, (Çev. Bilge Umar), İstanbul: İş Bankası Yay., 2016, s. 104-106vd; J.A. Watt, "The papacy" ,*The New Cambridge Medieval History*, Vol. V, c. 1198-c.1300, (Ed. David Abulafia), Cambridge: University Press, 1999, s. 145-152; Vedat Turgut, "Osman Gazi'nin Kimliği Meselesi ve Cihanşümül Bir Devlete İsmi Verilmesinin Sebepleri Üzerine", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. II, S. 1, (Sakarya 2016), s. 83-120.

³ Beyliğin neden bu isimle anıldığı aşağıda açıklanacaktır.

Osmanlı Devleti'nin ve Batı Anadolu'daki Türk fetihlerini gerçekleştiren beyliklerin bânilerinin kökenlerini ve birbirleriyle olan ilişkilerini tam olarak tespit edebilmek adına, Köprülü'nün işaret ettiği yoldan gidilerek XIII. Yüzyıl, hatta XII. Yüzyılın ikinci yarısında Sultan Sancar'ın vefatından sonraki Anadolu ve İran coğrafyasında meydana gelen siyasi, toplumsal ve ekonomik gelişmelerin takip edilmiş ve bunların izdüşümleri vakıf kayıtlarında aranarak çok yeni ve ilgi çekici bulgular elde edilmiştir.

Sancar'ın vefatından sonra Muhammed Tapar'ın çocukları, Irak coğrafyasında hâkimiyetlerini korurken İran'daki hâkimiyetlerini Harzemşahlar lehine kaybettiler. İran'daki Büyük Selçuklu mirasına sahip çıkmaya çalışan Harzemşahlar, XII. yüzyılın sonlarına doğru orduya aldıkları çok sayıda Kıpçak askerine dayanarak yarım asırdan fazla süren bir hâkimiyet tesis etmeye muvaffak oldular. XIII. yüzyılın başında tahta geçen Alaüddin Muhammed, ordudaki Kıpçakların desteğini arkasına alan Kıpçak asıllı annesi Terken Hatun'un devlet işlerine müdahalesi nedeniyle, sınırları Horasan'dan Irak-ı Acem bölgesine kadar yayılan devletine tam manasıyla hâkim sayılmazdı. Harzemşahların, Âl-i Selçuk dururken bölgede hâkimiyet kurmaya çalışmaları ve bu yolda damatları II. Osman Han'ı öldürerek Batı Karahanlıların sonunu getirmelerinin yanısıra Muhammed Tapar'ın neslinden gelen son Selçuklu Sultan'ı II. Tuğrul Şah'ı da ortadan kaldırmaları, İslam Dünyası'nda tepkiyle karşılanmalarına sebep olmuştu. Harzemşahların İslam dünyasında yalnızlaştığı böyle bir dönemde Cengiz Han ve Moğollar, doğuda büyük bir tehlike olarak belirdiler. Henüz Moğol istilâsı başlamadan bazı tarikat şeyhlerinin büyük bir fitnenin zuhurundan bahisle müridlerinden batıya doğru göç etmelerini istemesi, kaynaklara yansıyan ilginç haberlerdendir. Moğollar tarafından şehid edilen Necmüddin Kübra'nın önde gelen halifelerinden Ebû Saîd Mecidüddin Şeref b. Müeyyed b. Ebi'l-Feth el-Bağdadî/Harezmi'nin idam edilmesinin Harzemşahların başına gelen felaketin manevi sebebi olarak gösterilmesi de bu bağlamda önemlidir. Ancak asıl göç dalgasının Moğol istilâsı sonucu devletin inkıraza yüz tutmasıyla gerçekleştiği bilinir. Moğol istilâsının hemen öncesinde Horasan'ın Tûs kentinden gelenler arasında bulunan Ali isimdeki âlim

bir zâtın oğlu Ebu'l-Kasım, Alaüddin Keykûbad'ın iltifatına mazhar olmuş ve onun za'imü'd-dârı olarak Sultan'ın memleketinde yapılan atamalarda önemli görevler ifa etmiştir. Abbasi Halifesi Nasır'ın Fütüvvet Teşkilâtı'nı Anadolu'ya taşıması için gönderdiği büyük âlim Sühreverdi'yi karşılayan ve mukabeleten Bağdat'a elçi olarak gönderilen Ebu'l-Kasım, ele geçirilen Mengücek arazisine tayin edilen Keykûbad'ın büyük oğlu Gıyaseddin'in yerine sonradan Hamidili adını alacak olan Isparta-Eğirdir bölgesine oğlu Seyfeddin Hamid Bey'in atanmasını sağlamıştır. Pervâne görevini ifâ eden Hamid Bey'in Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra teşkil edilen “üç kardeş saltanatı”nın devamı için büyük gayret sarfettiği anlaşılmaktadır. Tokat şehrinde bu dönemin anısını kitâbesinde yaşatan bir köprünün Hamid Bey tarafından yapıldığı görülür. Hamid Bey'in kardeşi Molla Hattab b. Ebu'l-Kasım el-Karahisari'nin, Orhan Gazi'nin annesi Malhun Hatun'un annesi Ömer Bey ile aynı kişi olup, Alaüddin Esved'in de onun oğlu olma ihtimali üzerinde ciddiyetle durulmalıdır. Yeşilirmak havzasında faaliyet gösteren Ebu'l-Bekâ Baba İlyas bin Ali el-Horasanî'nin de Ebû'l-Kasım'ın kardeşi olma ihtimmi oldukça fazladır. Hamid Bey'in oğlunun adına İlyas ismini koyması, Osman Gazi'nin oğullarından birinin isminin Hamid olması da bu ihtimali kuvvetlendiren diğer delillerdendir. Elbette bu isim, Eretna/Erdane Bey'in de adına zaviye kurduğu Ahi Evren'in kayınpederi Evhâdüddin Hamid-i Kirmânî'ye nisbettir⁴.

⁴ Reşat Öngören, “Mecdüddin el-Bağdadi”, *DİA*, C. XXVIII, İstanbul 2003, s. 230-231; İbrahim Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, Ankara: TTK Yay., 2000, s. 91-101, 123-144, 187-196, 214-222, 246-268; M. A. Köymen, “Sancar”, *İA*, X, s. 486-493; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, V, Ankara: TTK Yay., 1991, s. 435vd.; Turgut, “Renklerin Efendileri: XIII. Yüzyıl Anadolu'sunun Tasavvuf Dünyası'na Prosopografik Bir Yaklaşım”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 57, (İstanbul 2021), s. 35-80; Turgut, Germiyanogulları'nın Menşei, Vakıfları ve Batı Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi Üzerine”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C. III, S. 5, (Sakarya 2017), s. 1-98; Turgut, “Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi”, *SKAD*, C. II, S. 3, (Sakarya 2016), s. 55-89; Turgut, “Hamidoğulları ve Tekeoğulları'nın Menşei ve Vakıflarına Dair” *The Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul: Harvard Yay., (Aralık 2016), s. 403-432; Turgut, “Osman Gazi...”, s. 83-120; Turgut, “Osman Gazi'nin Hanımları ve Çocukları”, *Vakanüvis-Söğüt Özel Sayısı*, (Sakarya 2019), s. 67-80. Osman Gazi'nin çocuklarıyla ilgili verilen vakıf kayıtlarında Hamid Bey olarak verilen ismin Hamza olup, yine Kayırhanlılar ile bağlantılı olan Erdemşah neslinden Hamza Bey olduğu hakkında ayrıca bkz. Vedat Turgut-Hasan

Moğol İstilâsına karşı büyük bir mücadele veren Celâleddin Harzemşah'ın Ahlat'ı kendisine merkez yapmak istemesi, onlara karşı daha itidâlli bir siyaset taraftarı olan Alaüddin Keykûbâd ve Eyyübî meliklerinin kendisini 1230 yılında Yassıçimen'de karşılaşmasına sebep oldu. Harzemşahların Selçuklu mirâsına sahip çıkma yönünde benimsedikleri siyasete en başından beri karşı olan Bağdat ve Selçuklu merkezine karşı giriştiği savaşı kaybeden Sultan Celâleddin'in, yaklaşık bir yıl sonra trajik bir şekilde öldürülmesiyle dağılan Harzemli askerler, kendilerine lider seçtikleri Kayır/Kır Han ile beraber Sultan Alaüddin tarafından hizmete davet edilmişlerdi. Sultan Alaüddin'in ölümüne kadarki kısa süre içinde kazanılan başarılarla büyük hizmetleri görülen Kayırhanlılar⁵, Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Sadeddin Köpek'in siyaseti sonucu Sultan Alaüddin'in zehirlenerek öldürülmesi ve Zamantı Kalesi'ne hapsedilen Kayır Han'ın da burada ölmesiyle Selçuklulara tâbiyetten çıkarak Suriye sınırlarına hareket ettiler. Eyyübîler, Onların bölgeyi karışıklıklar içinde bırakan faaliyetlerini, Kudüs üzerine yönlendirmeye karar verdiler ve Kudüs bu sayede 1241 yılında yeniden Müslümanların eline geçti. Öte yandan, Anadolu'da Numan oğlu Kayır Han'ın uğradığı haksızlık ve Sadeddin Köpek'in kötü yönetimine karşı oluşan muhalefet, Babaî İsyanı şeklinde de kendisini gösterdi. Şeyh Nu'man Dede Garkın'ın torunu Baba İlyas'ın önderliğinde gelişen bu isyanın, Moğol İstilâsı'nın Anadolu içlerine sokulmasında dolaylı âmil olduğu bilinir. Köseadağ Bozgunu (1243), Merv'den Anadolu'ya gelen Mühezzibüddin Ali'nin mâhirâne siyasetiyle ezici bir tahakkümle

Yılmazyaşar, "Hacı Hamza Bey", *Kocaeli Ansiklopedisi*, C. II, Kocaeli: Büyükşehir Belediye Yayınları, 2023, s. 702-704.

⁵ Anadolu'nun pek çok yerinde Kayır/Kır isminde yerleşim birimleri onun hatırasını yaşatır. Kırşehir'nin ismi dahi onun adının hatırasını yaşatır. Turgut, "Renklerin Efendileri...", s. 35-80; Turgut, "Menteşe Bey'in İsmi, Menşe'i ve Menteşeoğulları'nın Vakıflarına Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 49, (İstanbul 2017), s. 25-55; Turgut, "Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi", *SKAD*, s. 55-89. Kayır Han'ın ve ahfadının adının geçtiği yerler hakkında ayrıca bkz. TADB. TTD. EV. 547, v. 27b, 64b, 72b-73a, 93b, 168b, 207a, 213a, 232b-233a; TADB. TTD. EV. 578, v. 102b; TADB. TTD. EV. 564, v. 5a, 7a; TADB. TTD. EV. 560, v. 233b; TADB. TTD. EV. 567, v. 15b, 37a. Afyon'a bağlı Kayı Hisarı Nahiyesi de burada anılmalıdır. Bkz. TADB. TTD. 133 ve 154, v. 37b vd. Aydın'daki Aya-Sofya Köyü'nde bulunan Kayır Han Çiftliği de bu örnekler arasında sayılmalıdır. TKGM. TTD. 571, v. 392a; Akın, *Aydinoğulları Hakkında Bir Araştırma*, s. 192.

sonuçlanmadı. Onun oğlu Pervâne Muinüddin Süleyman'ın 1261-1277 yılları arasında Anadolu'nun Moğol tahakkümü altındaki gerçek yöneticisi olduğu ve muktedir olduğu dönemde Kalenderî Bayezidî-Sühreverdi şeyhlerinden Fahrüddin Irakî ve Mevlana Celalüdin'e çok yakın olduğu bilinir⁶.

Moğolların 1258 yılında Bağdat'ı istilâ ederek Abbasi Halifesi'ni öldürmesi ve Anadolu'daki tahakkümünü ağırlaştırması, İslam âleminde büyük nefret uyandırmıştı. Eyyubi meliklerinin Moğollar'a karşı mücadeleye yeterince odaklanmamaları ve belki de aile üyelerinden bazılarının kendilerini Emevîlerle bağlantılandırılmasının da etkisiyle iktidarlarını Memlûklere devrettikleri söylenebilir. Abbasî Halifesi'nin Hülagü Han tarafından öldürülmesi ve Bağdat'ın yakılıp yıkılmasıyla Abbasî Hanedanı'ndan bir kişinin Mısır'a getirilmesi, bu iktidar değişiminin asıl sebebiydi. Moğolların 1261 yılındaki Ayn Calûd Savaşı'nda yenilmeleri, hemen akabinde sultan ilan edilecek olan Baybars'ı İslam âleminin en şöhretli simâsı haline getirdi⁷. Anadolu'da Baycu Noyan'a karşı muhalefetin başını çeken Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus⁸'un Bizans İmparatoru'na sığındığı bu tarih aynı zamanda, 1204'te Latinlerin işgâl ettiği İstanbul'un yeniden Bizans hâkimiyetine geçtiği yıldır. Yine aynı yıl içinde Moğol aleyhtarı siyasetin Batı Anadolu uçlarındaki lideri olan Gazi Mehmed Bey, İnançoğulları'nın atası olan damadı Ali Bey'in ihaneti neticesinde şehid edildi. Gazi Mehmed Bey Enver/en-Nur Ucî, Kayır Han'ın oğlu ve Aydinoğulları ile Germiyanogulları'nın atasıdır. Babası Kır Bey'in

⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 363-379, 383-395, 423-450, 505-549; Turgut, *Germiyanogulları'nın Menşei...*, s. 4-6; Turgut, "Menteşe Bey'in İsmi, Menşei ve Menteseogulları'nın Vakıflarına Dair", s. 25-28; Orhan Bilgin, "Fahredden-i Irakî", *DİA*, XII, (İstanbul 1995), s. 84-86. Pervâne tarafından Irakî adına kurulan vakıf için bkz. TADB. TTD. EV. 583, v. 43a.

⁷ Turgut, *Germiyanogulları'nın Menşei...*, s. 4-6; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 485vd.; Osman Gürbüz, "İktidara Giden Yolda Eyyübî Ailesinin Serüveni", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 48, (Erzurum 2012), s. 387-405.

⁸ İzzeddin Keykâvus'un uç Türkmenleriyle ve dolayısıyla Mehmed Bey ile olan yakın ilişkisini Sakarya nehri civarında yaptığı küçük zaviye vakıfları aracılığıyla tespit etmek de mümkündür. II. İzzüddin Keykâvus'un, Bolu'ya bağlı Viranşehir'deki Yörük Divanı'nda İmam Musa Fakih ve adı belirlenemeyen bir şeyhe tahsis ettiği vakıflar için bkz. TADB. TTD. EV. 547, v. 96a-b; 135b.

vefatından sonra Mehmed Bey'in önce Sakarya Nehri civarında daha sonra ise Menderes taraflarında olduğu düşünölen Sublaion hattında faaliyet göstermiş olduğu tahmin edilebilir. Kayır Han'ın diğer oğlu Menteşe Bey, damadı Sasa(n) Bey ile beraber Karia bölgesini ele geçirerek kendi adıyla anılan bir beylik kurdu. Kır oğlu Süleyman Bey de Pachymeres'in eserinde zikrettiği önemli gaza liderleri arasındaydı. Diğer oğlu Kemal Bey (Kemaleddin İsmail), 1277 yılında Sultan Baybars'a kendi istekleriyle esir olan Selçuklu ricâli arasında zikredilen şahıs olmalıdır. Son olarak Seyfi Bey (Seyfeddin Tuğrul) bir Ahi lideri olarak Alaüddin Keykubad zamanında Kırşehir Valisi iken, 1234 yılında Harput'u Selçuklular adına ele geçirmiş ve Ahi Evren tarafından adına "Menâhic-i Seyfi" adlı bir eser ithâf edilmiştir. Bu kitabın istinsah edilmesini sağlayan kişinin Mehmed Enver-i Ucî olarak kaydedilmesi, beyliğin Aydınöğulları ya da Enverîler şeklinde anılmasının sebebidir. *Düsturnâme* adlı eseriyle beyliğin tarihini aydınlatan Enverî'nin de Aydınöğulları Hanesi'ne mensup bir âlim olduğunu göstermektedir. Kiroğlu Seyfi'nin Seyfeddin Tuğrul, Seyfeddin Tuğrul'un ise Gazi Ertuğrul olduğu düşünöncesi ise, önemli Anadolu beylerini Osmanlılarla aynı soya yâni "Nu'man oğlu Kır Bey"e (Kayır Han) bağlar. Bu da Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun Selçukluların kuruluşunda olduğu gibi toplanan Oğuz Kurultayı'nda alınan karar uyarınca gerçekleştiğini gösterir ki Yazıcızâde'den itibaren tevârih yazarları da buna işaret eder⁹.

⁹ Turgut, Germiyanoğulları'nın Menşei...", s. 4-6; Turgut, "Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi", s. 55-89; Turgut, "Menteşe Bey'in İsmi, Menşe'i ve Menteşeoğulları'nın Vakıflarına Dair", s. 25-28; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 485vd. Bakır, *Yazıcızâde Âli'nin Selçuknâme İsimli Eseri...*, s. 741-742. Nisan ayı içerisinde Belleten Dergisi'nde Murat Keçiş ve R. Baykara tarafından kaleme alınan "Menteşâ Emirliği'nin İbtidâsı ve Menteşâ İmlâsı" adlı makalede (s. 89-110), Osmanlıları ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası'nı Veysel Karenî ve Bayezid-i Bistâmî neslinden gelen ve suda boğulduğu için Dede Garkın olarak anılan Şeyh Nu'man ile dünya tarihinde daha önce bilinmeyen oğlu üçüncü bir Kiros/Kayır Han'da birleştiren tezimize karşı geliştirilen alternatif fikirler ve itirazlara da yeri gelmişken burada cevap verilmelidir. Söz konusu makalede, geçtiğimiz günlerde vefat eden M. Bayram'ın Denizli'de hüküm süren Mehmed Bey'in soyunu, I. Gıyasüddin Keyhüsrev ile akrabalık bağları kuran Komnenoslardan Mavrezemoslara dayandırdığı çalışmasına atıfla onun aile nisbesi ve İlyas Bey adında kardeşinin bulunmasından dolayı, Kır Han oğlu Mehmed Bey ile aynı kişi olamayacağı fikri öne sürölmüştür. Öncelikle Bayram'ın Mehmed Bey'in nisbesini "Mavrezemî" olarak okuması oldukça zorlamadır.

Makalesinin ekinde kaynaklarını göstermesine rağmen, bu kelimenin “Mavrezemî” şeklinde okunup-okunamayacağına bakmadan, aynen iktibas ederek “dipsiz bir kuyu”ya başkasına ait çürük bir iple inen yazarlar, Mehmed Bey’in kardeşinin isminin O. Turan’ın Eflâkî’ye dayanarak verdiği İlyas şeklini kabul edip, Bayram tarafından verilen İshak ismini ise nedense es geçmişlerdir. Birer yıl arayla tarafımdan yayınlanan iki makalede Kır Bey’in çocuklarının sayısının farklı verilmesi, -bir tespit midir, eleştiri midir bilinmez fakat- adeta bir sorunmuş gibi sunulmuştur. Öncelikle Mehmed Bey’in nisbesi iddia edildiği gibi Mavrezemî değil, “Mehmed Enver/en-Nur Uci” şeklinde okunmalıdır. Enver, Nur ile aynı kökten olup, Aydın Bey’in isminin nereden geldiğine işaret ettiği gibi, Aydinoğulları hakkında tarihteki ilk bilgileri veren Düsturnâme yazarı Enveri’nin de aynı aileden olduğu hakkında bize sağlam bir ipucu verir. Kaldı ki Mehmed Bey’in akbörk giymesi ile ilgili anlatıları, Düsturnâme Aydinoğlu Mehmed ve Umur Bey’i anlatırken de zikreder. Mavrozemos ailesinin ismi gerek İbn Bibî, gerekse taş kitâbelerde “Mafrozom” şeklinde yani “-f” harfiyle yazılmıştır. Bayram’ın Mehmed Bey’in nisbesini sırf öyle okumak, görmek istediği için Mavrezemî şeklinde okuduğu net bir şekilde görülmektedir. Kır Bey’in çocuklarının sayısı hususuna gelince, onun oldukça geniş bir aileye mensubiyeti sonraki çalışmalarda ortaya konulmuş olup, her biri onun doğrudan çocukları değil, bazılarının torunları, kimilerinin amca ve amcazâdeleri oldukları da ortaya çıkmıştır. Bunlar çalışmalarımızın handikapları değil, gelişim sürecinin birer göstergeleridir. Zümer Süresi’nin 22. Ayeti, yine Bayram tarafından Mehmed Bey’in sonradan Müslüman olduğuna işaret sayılmışsa da onun bu iddiası, herkesin sonradan Müslüman olduğu gerçeğinden hareketle ıskattır. Bu, belgelerde baba ismi Abdullah olarak kaydedilen herkesin sonradan Müslüman olduğuna yönelik genelleme kadar yanlış bir yaklaşımdır. Pachimeres’in eserinde Mantachias ve Salpakis isimlerini zikrederken, bunlardan iki ayrı kişi olarak bahsettiğine dikkat etmeden yapılan değerlendirme de maalesef ihtiyattan uzaktır. Salpakis, pekâlâ el yazması bir eserde iki harfin sehven eksik yazılması sonucunda Salampaksis’in bozuk hali olabilir. Salpakis’in 1302 yılında hayatta olmadığına dair tespit, Süleyman Bey’in kızıyla Koutzimpaxis’in evlenmediğine kanıt teşkil etmez. Bu izdivaç için Süleyman Bey’in hayatta olması şart olamaz, Süleyman Bey’in kızıyla Koutzimpaxis’in hayatta olmaları bu izdivaç için yeterlidir. Murad Hüdâvendigâr’ın kardeşinin kızıyla Candaroğlu Süleyman Bey’in evliliği örneğinde olduğu gibi bu tarz evliliklere sıklıkla rastlanır. Onunla evlenen kızın Kıroğlu Süleyman Bey olup olmaması meselesi, aslında bizim esas tezimizi teşkil etmeyecek kadar ehemmiyetsizdir. Velez ki başka bir Süleyman Bey olsun, hangi Süleyman Bey olduğunu söyleyemedikten sonra bu neyi değiştirecektir? Dolayısıyla 1296 yılından evvel Süleyman Bey’in vefat etmiş olduğu tespiti üzerinden, Menteşe ve Süleyman Bey’i iki ayrı kişi olarak Kıroğlu şeklinde gösteren vakıf kaydını öyle bir çırpıda yok saymak ya da konudan ayırmak iddia edildiği gibi kesin ve kolay olmamalıdır. Çalışmamızdaki Karmanou Mantakiou isminin Germiyanlı manasına geldiğine yönelik ifade, çevirmenin ifadesiyle el-Ömerî’deki ifadelerin aynılığını ortaya koymak adına belirtilmiş ifadeler olup, yazarlar tarafından kaleme alınan çalışmada, buna yönelik gereksiz bir şekilde uzun uzadıya açıklama yapılmakla beraber, yazarların bu konuda doyurucu bir alternatif fikir ve kanıt sunmaktan uzak kaldıkları görülmektedir. Menteşe’nin bir isim değil de bir unvan olduğuna yönelik iddianın gerekçesi de kabul edilebilir değildir. Örneğin Osmanoğlu

Sultan Murad veya Bayezid gibi ifadeler, Osman'ın bir isim değil de bir unvan olduğunu mu düşündürecektir, yoksa beyliğe adını veren üst atanın baba adı yerine tercih edildiğine mi işaret edecektir? Yazarlar tarafından kaleme alınan bu çalışmanın en önemli ve muteber bilgisi, Farsça bir sözlüğe dayanılarak “Menteşa” ismi için “*kalenderî dervişler tarafından taşınan budaklı ve kalın ağaç*” şeklinde verilen anlamdır. Eğer yazarlarımız, tarafımızdan kaleme alınan sadece iki çalışmaya değil de metnin sonunda önereceğimiz diğer çalışma ve belgeleri inceleme zahmetinde bulunsalardı, tercihlerini ismin bu anlamı üzerinde yaparlar ve benim Menteşeoğulları'na dair makalemde ismin anlamı konusunda yaptığım hatanın aynısına düşmezlerdi. Osmanlıların ve Batı Anadolu beyliklerinin atasının Dede Garkın olduğu ve bu azizin Emirce Sultan gibi Veysel Karenî evladından ve Bayezidî-Vefâî tarihinden bir kalenderi olduğuna işaret eden vakıf belgeleri, Osman Gazi adına okunan hutbeye etraftaki bütün beylerin biat ettiğine dair tarihi ifade ve tespitleri destekler niteliktedir. Menteşa isminin bu anlamı, Osman Gazi ve babası Ertuğrul Gazi gibi gazi-derviş karakterlerinin asa, değnek misali yardımcı temel dayanaklarından biri olduğuna dair tarihi gerçekliğin ifadesidir. Bu ismi “men” ve “teşa” şeklinde ikiye ayırarak anlamlandırmaya çalışmak hatalı bir yaklaşımdır ve bu hatadan herkesin imtina etmesi gereklidir. Bu bağlamda “Allah'ın dilediği kimse” manasına geldiğine yönelik fikrin sükûta ermesine vesile olan çalışmanın, sonunda kelimeyi ikiye ayırmak suretiyle yanlış bir tercihle bitirilse de çok değerli olduğunu belirtmek isterim. Vakitlerini güzel bir metin inşa etmek için harcayan kıymetli yazarlarımız başta olmak üzere, görüşlerimize muhalif olan herkeसे birkaç basit bilgi verdikten sonra cevaplamaları gereken şu soru yönetilmelidir: Âşıkpaşazâde, soyunu Baba İlyas'a dayandırırken, Elvan Çelebi Baba İlyas'ın Dede Garkın Şeyh Numan'ın torunu olduğunu zikreder. Bütün Osmanlı tevârihinde Osmanlıların suda boğulan bir atasından bahsedilir ve Osmanlı Sultan, şehzâde ve onlarla akraba olan hanedanlarda Üveysî-Bayezidî isimler görülür. Dede Garkın Şeyh Nu'man'ın da Üveysî Emirce Sultan ile olan akrabalığına pek çok vakıf belgesi işaret eder. Hal böyleyken ve Bayram tarafından kesin ifadelerle reddedilen Seyfiddin Tuğrul ile Ertuğrul Gazi'nin aynı kişiler olduğuna dair tarihi not da gün gibi ortadayken, Sakarya Havzası'nda Nu'man oğlu Kır Bey/Kayır Han ve evladına dair vakıf kayıtlarını ve Kızılırmak-Yeşilirmak havzasından Batı Anadolu'ya kadar geniş bir alanda onun ismini yaşatan yer isimlerini, Batı Anadolu beyliklerini kuran hanedanlardan bağımsız olarak düşünmemiz nasıl beklenebilir ve yazarlarımız tarafından tâlî yollardan ortaya konulan alternatif fikir ve eleştirilerin kabulü nasıl umulur? Yıllardır suda boğulmuş bir atanın (Süleyman) aslında gözümüzün önündeki belgelerde keşfedilmeyi beklediği gerçeği yerine (Garkın-Numan oğlu Kır Bey), daha bilimsel olan yaklaşım, Selçukluların atası Süleyman Şah ile karıştırıldığı fikrinin peşine düşmek midir? Bu soruların cevaplanmasından önce burada sıralanacak olan çalışmaların dikkatle incelenmesi tavsiye olunur. Bkz. Turgut, “Osman Gazi'nin Kimliği Meselesi ve Cihanşümül Bir Devlete İsmi Verilmesinin Sebepleri Üzerine”, s. 83-120; Turgut, “Cemalüddin Musa Savî/Zilî ile Şeyh Osman-ı Velî ve Ahfadına Dair Vakfiyeler ve Düşündürdükleri”, s. 1029-1073; Turgut, “Renklerin Efendileri”, s. 35-80; Turgut, “Germiyanogulları'nın Menşei...”, s. 1-99; Turgut, “Ahu ve Derviş”, s. 11-32; Turgut, “Hamidoğulları ve Tekeoğulları'nın Menşei”, s. 401-432; Turgut, “Büyük Selçuklu'dan Devlet-i Âliyye-i Osmanîyye'ye Aksaçlılar (Hâcegan'dan Bektâşîyye ve

Tarihi rivâyetler, Ertuğrul Gazi'nin askeri faaliyetlerinin Alaüddin Keykubâd zamanına rastladığını gösterir. Onun faaliyetleri hakkındaki bilgilerimiz de oldukça kısıtlı olmakla beraber, Moğol istilâsının ortaya ilk çıktığı andan itibaren Ahlat'a atası Kayığ/Kayık/Kayır ile beraber yerleştiği söylenebilir. Nitekim Kayı boyuna bağlılık ananesinin Harezm emirlerinden Kayır Han ile irtibatlı olabileceği yavaş yavaş üzerinde düşünülmesi gereken bir konu olarak önerilmiştir. Kastamonu ucunda bir beylik kuran ve Selçuklular adına ilk deniz aşırı seferi kumanda eden Hüsameddin Çoban Bey ile Seyfüddin Kızıl Bey de Moğol İstilâsı başlamadan evvel Anadolu'ya gelenler arasındaydı. Anadolu uçlarında Türkmenlerin en yoğun yerleştiği yer olan Paflagonya, Köprülü'nün de işaret ettiği gibi, Osmanlı Devleti'nin kısa bir sürede diğer Anadolu beylikleri içinden sivrilip cihanşümul bir devlet haline gelmesinde önemli bir yere sahipti. Kastamonu ile Sakarya Nehri arasındaki sahada yerleşen ve Bizans'a karşı gaza faaliyetlerini belli bir süre durduran Amourioi (Umur Bey), ya Çoban Bey'in torunlarından Yavlak Arslan ve oğlu Ali Bey'i veya İran coğrafyasından gelen Kıpçak Türklerinden başka bir aileyi işaret etmekteydi. Bundan önceki çalışmamda ilk ihtimalin ikinci ihtimale göre zayıf olduğu kanaatine varılmış olsa da Çobanoğulları'nın da mensubu olduğu Kayı boyunun ongununun "Şahin" olması, Umur Bey'in (Ali Bey) oğlunun Lala Şahin Paşa olduğu gerçeğinden hareketle ilk ihtimali hala diri tutmaktadır¹⁰.

Bu tarihî anlatı ve belgeler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun Selçuklu Devleti'nin kuruluşuyla tamamen aynı olduğuna işaret eder. Nasıl ki Dandanakan Savaşı'ndan sonra toplanan Oğuz Kurultayı'nda

---

Nakşibendîye'ye", s. 41-64; Turgut, "Yıldırım Bayezid'in Müeyyed Oğlu...", s. 422-520; Ahmet Oğuz Alp-Aytuğ Arslan, "Inscribed Blocks Near Ladik (Laodikea Katakekaumene) and The Mavrozomes Family", *Byzantinische Zeitschrift*, Bd. 117/1, (De Gruyter, 2024), s. 1-18; M. Keçiş-R. Baykara, "Menteşâ Emirliği'nin İbtidâsı ve Menteşâ İmlası", *Belleten*, C. 88, S. 311, (Nisan 2024), s. 81-110; M. Bayram, "Uç Beyi Mehmed Bey Kimdir?", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, (11-13 Ekim 2000), Konya 2001, s. 155-162.

¹⁰ M. F. Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: TTK, 1991, s. 41-45; Bayatlı Mahmud oğlu Hasan, *Câm-ı Cem-Âyin (Osmanlı Tarihleri I)*, (Haz. N. Atsız), İstanbul: Türkiye Yay., 1949, s. 393; Turgut, "Vakıf Belgeleri Işığında Umur Bey ve Lala Şahin Paşa'nın Menşei ve Osmanlılar ile İttifakına Dair", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, s. 47, (İstanbul 2016), s. 1-38.

Tuğrul Han “sultan” ilan edilip, Selçuklu Hanedanı’ndan diğer liderlerin önderliğinde Samanî-Gazneli mülkü, Selçuklu mülkü haline getirilmiş ve hatta Suriye ve Anadolu’ya kadar sağlanan hâkimiyet bölgesinde herkesin ele geçirdiği yerde özerk bir yönetim kurmasına dayalı federatif bir siyasal organizasyon tertip edilmişse, Osmanlı Devleti’nin kuruluşu aşamasında da Osman Gazi’ye biat edilmesiyle başlanan senkronik-eşzamanlı fütihat neticesinde beylikler dünyası tarafından çevrelenip desteklenen Devlet-i Âliyye’nin ortaya çıktığını kabul etmek icab eder.

Beyliğin Menşei Üzerine Tartışmalar

Yazıcızâde’nin İbn Bîbî’den tercüme ettiği ancak bazı ek bilgiler de verdiği *Selçuknâme*’de Sultan Rüküddin Süleyman Şah’ın beyleri arasında Nuh Alp, Gündüz Alp, Mende Bey, Tuz Bey, Bedrüddin Mahmud Bey ve Şemsüddin Lülü ile beraber Aydın Alp adında biri bulunduğu gibi daha sonra kendi adıyla anılacak olan Leşkeri-ili (Laskaris) sahil beyleri arasında Aydın Reis adlı bir beyin adı zikredilir. Şikârî tarafından Osmanlı Türkçesi’ne çevrilen Karamannâme’de Aydın Bey, Karamanoğlu tarafından görevlendirilen Toroslardaki Bulgar beyi Yahşi Han’ın oğlu olarak gösterilir. Pek çok konuda tarihî bilgileri karıştırdığı ve yanlış olarak verdiği anlaşılan bu eser, Çelebi Mehmed zamanında Aydın’a sancakbeyi olarak atanan ve Şeyh Bedrüddin İsyânı sırasında vefat eden Bulgar Çarı’nın yakışıklı oğlu Aleksander’a dair hatırayı, hatalı olarak bu konuya yerleştirmiştir. Enverî, İbn Battuta ve XV. Yüzyıldan itibaren kaleme alınmaya başlanan Osmanlı tevârihinde beyliğin başında bulunanlar “Aydınöğlü” olarak tanıtılmışlardır. Müneccimbaşı Ahmed Efendi, *Camii’-d-Düvel*’inde Yazıcızâde’ye sadık kalarak “Mehmed Bey oğlu Aydın Bey”i Selçuklulara tâbî bir sahil beyi olarak tanıtır. Bu doğru bilgi, Ahmed Tevhid, Necib Asım ve Arif Bey’ler ile Halil Edhem tarafından da kabul edilmiş, Zambauer’in *İslam Devletleri Şeceresi*’nde de yerini almıştır. Aydın Bey’in tarihî bir şahsiyet olmaktan ziyade aşiretin/cemaatin adına nisbet olabileceği yönündeki tersinmeye dayalı tezi ortaya koyan ilk kişi M. H. Yinanç’tır. Halbuki bu cemaatlerin böylesine önemli bir liderin etrafında toplandıkları için bu isimle anıldıklarını düşünmek gerekir. H. Akın, kendisinden önce yayınlanan kitabelere dair eserlerin yanısıra bizzat incelediği Aydınöğülleri’na dair kitabeler üzerinden hanedanın şeceresinin Aydın

Bey'e dayandığını kabul etmekle beraber, Mehmed Bey oğlu Aydın Bey'in, Aydinoğlu Mehmed Bey'in yanlış aktarımı olduğunu düşünür. Akın, bu konuda Germiyanogulları'na dair önemli bir eser telif eden M. Ç. Varlık ile aynı hatayı yaparken, Yinanç'ı düzelterek Aydın Bey adına Karacasu ilçesindeki Boyasın Köyü'nde kurulan türbe ve zaviye vakıflarına işaret etmiştir. H. 1209 tarihli daha sonraki belgelerde bu türbenin Aydın Baba şeklinde anılmasında ise tereddüte mahal yoktur¹¹.

Yukarıda da işaret edildiği üzere Kayır/Kır Hanlı olduğu anlaşılan Aydın Bey, Germiyanoglu Yakub Bey gibi 1261'de Moğollara karşı başlatılan isyan sırasında şehid düşen Mehmed Bey'in oğlu olmalıdır. Bu öneri, Aydinoğlu Mehmed Bey'in Alişiroğlu Yakub Bey'in sübaşısı olduğuna dair tarihi veriyi de destekler. Osmanlıları ve Batı Anadolu beyliklerini kendi şahsında birleştiren ortak ata Numan oğlu Kayır/Kır Han'ın asıl adının Ali olup, Kayır/Kır unvanının Bizanslılarda "Kyr", Perslerde ise "Kyros" şeklinde kullanıldığı ve bunun providansiyalist/kayracı bir anlayışa işaret ettiğine daha önce değinilmişti. Babası olarak kaydedilen Şeyh Numan'ın ise suda boğulması sebebiyle "Dede Garkın" olarak anıldığı ve babası Sultan İsmail'in mensubu bulunduğu Veysel Karenî'nin soyuna istinaden "Numan" olarak anılan Üveysî-Vefâî-Kalenderî şeyhi olduğu artık anlaşılmıştır. Onun "Kızıl Boga" olarak anılması, takipçilerine giydirdiği ceylan derisinden ma'mül kızıl börkten dolaydır ki burada boga kelimesi "geyik" anlamındadır. Konar-göçer kavimlerde büyükbaş hayvan besleyiciliği yaygın olmayıp, boğa-inek gibi hayvanlar köylerde yerleşik

¹¹ Bakır, *Yazıcızâde Âli'nin Selçuknâme İsimli Eseri...*, s. 176-177, 770; Şikârî, *Karamannâme*, (Haz. M. Sözen-N. Sakaoğlu), Karaman: Çekül Vakfı Yay., 2011, s. 107-129; Enverî, *Düstûrnâme*, (Haz. M. Halil Yinanç), İstanbul: Evkaf Matbaası, 1929, s. 14-17; Ahmed Eflakî, *Menâkıbü'l-Ârifîn*, (Haz. T. Yazıcı) Ankara: TTK Yay., 1961, s. 947; İbn Battuta, *Seyahatnâme*, (Çev. A. Sait Aykut), İstanbul: YKY Yay., 2000, s. 418-426; Müneccimbaşı Ahmed Efendi, *Sahâifü'l-Ahbar*, C. III, TTK Kütüphanesi, Kayıt no: 5390, Yer no: A. 3918/3, v. 32; Ahmed Tevhid, *Meskukat-ı Kadime-i İslamiyye Kataloğu*, İstanbul 1321, s. 374; Ahmed Tevhid, "Aydınoğulları", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, C. 10, (İstanbul 1327), s. 619-625; Stanley Lane-Poole, *Düvel-i İslamiyye*, (Terc. Halil Edhem), İstanbul: Milli Matbaa, 1345/1927, s. 280-284; Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s. 7-14; M. Ç. Varlık, *Germiyanogulları Tarihi (1300-1429)*, Erzurum: Atatürk Ün. Yay., (1974), s. 43-44; Turgut, "Germiyanogulları'nın Meneşi, Vakıfları ve Batı Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi Üzerine", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C. III, S. 5, (Sakarya 2017), s. 10.

bulunan topluluklar tarafından beslenmekteydi. Burada inek ile enik-inik kelimelerinin birbirine karıştırılmaması gerektiğini de hatırlatmak gerekir¹².

Karahanlılar, Selçuklular ve Harzemşahlar'da sıklıkla ve Osmanlılarda kısmen soyağacının Efrasiyab'a dayandırıldığı, bazı kaynaklarda ise Selçukluların Oğuz Han'ın Kınık, ikincisinin ise Kayı adlı torununa götürüldüğü bilinir. Alp Er Tunga ile aynı kişi olduğu düşünülen Efrasiyab, İran Mitolojisi'nde bir yandan "Keyanî" Hanedanı'nın kadim düşmanı Ehrimen'i temsil eden kötü karakterli bir Türk kahramanı olarak tanıtılırken, diğer yandan Hanedan'a da akraba gösterilir. Keyan, Key kelimesinin çoğulu olup, "Hükümdar" anlamındadır. Türkiye Selçuklu Hanedan üyelerinde de sıklıkla kullanılan Key-Kubad, Key-Hüsrev, Key-Kâvus gibi isimler, bu akrabalık bağı iddiasına işaret eder. Moğollar'da da hükümdarın hanedanı "Kay"lara dayandırılır. İran'a hâkim olan Hülagû Han'ın torunu Key-Hatü'nün ismi de bu anlayışın bir yansımasıdır. Hatta Z. V. Togan, Osmanlıların "Kayı" iddiasının da buradan türetilmiş olup, Osmanlıların da Moğol kökenli olabileceğini belirtir. Aslında bu fikrinde haksız da sayılmaz. Tarih boyunca Türkistan ve Kafkasya'da hüküm süren Türk hanedanlarla İran'da hüküm süren hanedanların birbirleriyle yaptıkları evliliklerle akrabalık tesis ettikleri bir gerçektir. Bunun en ünlü mitolojik örneğini Keyanî hükümdarlarından dedesi Efrasiyab'ı Rüsdem'e öldürten Siyavuş oğlu Key-Hüsrev, tarihî örneğini ise Türk annesine olan çehre benzerliğinden dolayı "Türk Hürmüz" olarak anılan Sasanî hükümdarı IV. Hürmüz teşkil eder. Türzkâde Hürmüz, Anuşirvan ile İstemi Yabgu'nun kızının oğlu olup, Nersî adlı oğullarından Bistam doğmuş ve bu kişi Hz. Ömer zamanında Müslüman olmuştur. Bayezid-i Bistamî'nin Türkler arasında saygın bir yerinin olması, biraz da nesebinin buraya dayanmasına bağlanabilir. Veysel Karenî de Sasanî dönemi İran coğrafyasında hüküm süren yedi Parth kökenli hanedanın Sasan'dan sonra en güçlü hanesi olup, "ârî, saf" anlamındaki Karenlilere mensuptu. Ordu kumandanlıklarını deruhte ettikleri anlaşılan Karenîlerden bir

¹² Turgut, "Germiyanoğulları.....", s. 1-9; Turgut, "Menteşeoğulları....", s. 25-28; Turgut, "Renklerin Efendileri: XIII. Yüzyıl Tasavvuf Dünyasına Prosopografik Bir Yaklaşım", *Osmanlı Araştırmaları*, 57, İstanbul 2021, s. 39vd.

kısımının Habeşlilere karşı Yemen'e asker çıkardıklarında bir kısmının burada yerleştiği anlaşılmaktadır. Onun nefes evladı ya da kızkardeşinin torunu olarak gösterilen Emirce Sultan'ın gerçek adı Şerefüddin İsmail bin Muhammed olup, Şeyh Nu'man Dede Ğarkın ile baba-oğul olması ihtimali oldukça fazladır. Onunla akraba olan Şeyh Osman ve ailesinin Cemalüddin Musa Zilî'nin etrafındaki aile olduğu düşünüldüğünde, hem Osmanlı ve Batı Anadolu beylikler dünyası Veysel Karenî'ye bağlanır, hem de Bistâmîyye ile Karenîyye et-tırnak misali birbirine kavuşmuş olur. İslamiyet öncesinde hükümdarlık belirtisi olan "kut"un çoğu zaman gökten gelen İlahî bir ışık/nur olarak algılanması, şam/kamanın ateşle beraber yürüttüğü ayinler, bir işe başlanırken ya da savaşılırken "hur-ra" şeklindeki ünlemeler, Tanrı kayrasıyla seçilmiş olan hükümdarın İlahî bir cevhere sahip kutsal bir soydan geldiğinin düşünüldüğüne işaretler. İsrakî anlayışı İslam âlemine kazandıran Şeyh Sühreverdî-i Maktûl, gök cisimlerine ve ateşe atfedilen bu anlamları, onların da yaratıcısı ve gerçek sahibi olan Allah'a teslim ederek günümüzde Vahhabiler tarafından temsil edilen tekfirci mutaassıpların hedefi haline gelmiş ve idam edilmiştir¹³.

Emaret'in Kuruluşu

¹³ Nizamü'l-Mülk, Siyasetnâme, (Çev. N. Bayburtlugil), İstanbul 2003, s. 26; Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, I, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yay., (1981), s. 321-324; Mehmet M. Meçin, "Zerdüştilik ve İsrâkîlik'te Tanrısal Karizma: Hurra", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 17, (Haziran 2021), s. 21-33; Firdevsî, *Şehnâme*, I-IV, (Çev. Şerifi), (Haz. Z. Kültürel-L. Beyreli), Ankara: TDK Yay. 1999; Yü-An Chao Pi-Shi, *Moğolların Gizli Tarihi*, (Çev. A. Temir), Ankara: TTK Yay., 1986, s. 7-8; Dürturnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar), (Çev. N. Öztürk), İstanbul: Çamlıca Yay., 2012, s. XXX, 11-17; Hayrunnisa Turan, "Şir ü Hurşid Tasvirinin Kökeni ve İçeriğine Dair Düşünceler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 51, (Ağustos 2017) s. 458; Mehmet Çeribaş, "Türk Kültüründe Kut İnancı ve Kut Aktarma Yolları", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 14, S. 36, (2021), s. 1185-1206; Seccad Aydınlu, "Farsça İki Tarihi Metinde Efrasiyab'ın Türkçe Adı", (Çev. Umut Başar), *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, S. 23, (Bahar 2021), s. 481-488; M. Fayda, *Hız Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, İstanbul: Marmara Ün. İFAV Yay., 2006, s. 238; Hüseyin Gökalp, *Irak'ın Fethi ve İslamlaşma Süreci*, Necmettin Erbakan Ün. Sosyal Bil. Ens., İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, (Konya 2019), s. 195; Ahmet Altungök, *Eski İran'da Din ve Toplum*, (M. S. 226-652), İstanbul: Hikmet Yay. 2014, s. 38-44; A. Y. Ocak, *Dede Ğarkın&Emirce Sultan (13. Yüzyıl)*, Ankara: Türk Kültürü ve Hacıbektaş Velî Araştırmaları Merkezi, 2011, s. 43-105. Ayrıca bkz. Bahaüddin Ögel, *Türk mitolojisi*, II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, (1995).

Osman Gazi'ye biat edilmesiyle başlayan eşzamanlı fütuhatın Menderes havzasına getirdiği ilk önemli Emirler, Menteşe Bey ve damadı Sasa/Sasan Bey'dir. Menteşe Bey, 1280-82 yıllarında Aydın-Tralles ve Sultanhisar-Nyssa gibi tahkimli şehirleri ele geçirirken, onun vefatından sonra daması Sasa Bey, Menderes Magnesia'sı, Söke-Prienne, Ephesus-Ayasuluğ bölgesini fethetmişti. Bu sıralarda Germiyanoğlu Yakub Bey'in sübaşısı olarak görülen Aydınoğlu Mehmed Bey, Sasa Bey ile beraber bölgenin fütuhatına girişmiş, Yakub Bey'in Alaşehir-Philadelphia kuşatmasına da destek vermişlerdir. Bizans İmparatoru IX. Mihail, Türklerin bu yayılmacı hareketine karşı bir yandan İlhanlı Hükümdarı'na şikâyetle bulunurken, diğer yandan Roger de Flor kumandasındaki Katalanları daha önce işe yaramayan Alanlarla destekleyerek Anadolu'ya çıkarıyordu. Katalanlar, Kapıdağ-Kyzikos üzerinden çıktıkları kara üzerinde önce Karasi Türklerini yenmişler, Alaşehir kuşatmasının kaldırılmasını sağlamışlar, Nif-Nymphaion üzerinden Sipylos Dağı eteğindeki Manisa-Magnesia'yı merkez seçmişlerdi. Tire-Tyraion, Birgi-Pyrgion ve Selçuk-Ephesos Katalanlar tarafından emniyete alınan yerler arasında zikredilir. Ancak Katalanların ele geçirdikleri yerlerdeki faaliyetleri Bizans İmparatoru'nun hiç hoşuna gitmemiş ve Flor'un burada bağımsız hareket edeceğini düşünerek Katalanları Balkanlarda kullanmak üzere geri çağırılmıştı. Katalanların geri çağırılıp, Flor'un Edirne'de suikastle öldürülmesinin ardından Sasa Bey, Tire, Efes ve Birgi'yi ilhak etti. Aydınoğlu Mehmed Bey ve damadı Sadüddin Mübarek Kâbız, 1304-1307 yılları arasındaki fütuhatta, Sasa Bey ile müttefiken hareket etmekteyken, Sasa Bey'in Mehmed Bey ile giriştiği rekabet sebebiyle düşmanla işbirliği yapması sonucunda öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Bundan sonra Sasa'ya bağlı cemaatlerin Süleyman Paşa önderliğinde Balkanlara yerleştirildikleri tespit edilmiştir¹⁴.

Türklerin bu dönemdeki fetih hareketleri sonucunda Rodos'un da iç kale dışındaki bölgelerini ele geçirdikleri, ancak Akka'dan kovulan Hospitaliers şövalyelerinin 1307'de Rodos'u ele geçirecek, 1310'da

¹⁴ Turgut, "Germiyanoğulları.....", s. 1-9; Turgut, "Menteşeoğulları....", s. 25-55; Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s. 15-29; P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 26-43, 60; Enverî, *Düsturnâme, Medhal*, (Haz. M. H. Yinanç), s. 14, 17, 32; Eflakî, *Menâkıbü'l-Ârifîn*, s. 946; Bakır, *Yazıcızâde Âli'nin Selçuknâme İsimli Eseri...*, s. 770.

üzerlerine gelen Türkleri geri püskürttükleri ve bundan sonra St. John-Aziz Yahya Şövalyeleri olarak anıldıkları bilinmektedir. XVI. Yüzyıl Avrupa kaynakları Rodos'u kuşatan Türklerin lideri olarak Osman Gazi'yi zikrederken, XX. Yüzyılın başlarından itibaren Wittek ve Yinanç gibi modern araştırmacılar bunu olanaklı görmeyerek zikredilen Osman'ın Aydınoğlu ya da Menteşeoğlu olması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Halbuki oluşan Türkmen Konfederasyonu'nun lideri durumunda olan bir Osman Gazi'nin artık kabul edilmesi gerektiğine yukarıda değinilmiştir¹⁵.

Birgi'yi Mehmed Bey'in fethettiğine dair rivâyetlerin kaynağı olan Mehmed Bey Camii'nin batı kapısı ile türbe kapısı arasındaki Kral Kızı mezarı, Osmanlı tevarihinde pek çok defa işlenen karizmatik Türk kahramanına âşık olan güzel ve temiz ruhlu Rum kızı anlatısına atfedilir. Sofia adındaki bu hatun, kalenin anahtarlarını Mehmed Bey'e ulaştırdığı için öldürülmüştür. Düsturnâme, Mehmed Bey'in bağımsızlığını H. 717/M. 1317-18'de kazandığına işaret ederken, bu tarihin Çobanoğlu Timurtaş Bey'in Anadolu Valisi olarak atandığı tarihe denk gelmesi önemlidir. Timurtaş Bey'in Eşrefoğlu Süleyman Bey'i ve ardından Hamidoğlu Dünder Bey'i öldürmesinin Türk fütuhatını bir süre durdurduğunu söylemek mümkündür. Eflakî, Mehmed Bey'in Sultan Veled'e tâbi olduğunu belirtir. Ulu Ârif Çelebi ve İbn Battuta Mehmed Bey'i Birgi'de ziyaret etmişlerdir. “*Mübarüzüddin*” ve “*Sultanü'l-guzzat*” unvanlarıyla anılan Mehmed Bey, oğullarından Hızır Bey'i Ayasuluğ ve Sultanhisarı'nı, Umur Paşa'ya İzmir'i, İbrahim Bahadır Bey'e Bodemya'yı, Süleymanşah'a Tire'yi verirken, küçük oğlu İsa Bey'i de yanında tutmuştur. İbn Battuta, Mehmed Bey'in yanısıra oğulları Hızır Bey ve Umur Paşa'yı da ziyaret etmiştir. Süleymanşah, Menteşe Emiri Orhan Bey'in kızıyla evlenmiş olup, İbn Battuta'nın ziyaret ettiği sırasında onun yanındadır. İsa Bey'in hatunu Azize Hatun'un da Menteşeoğlu İlyas

¹⁵ Turgut, “Menteşeoğulları...”, s. 25-55; Akın, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s. 15-29; P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 26-43, 60; Enveri, *Düsturnâme*, (Haz. M. H. Yinanç), s. 22.

Bey ya da babası Mehmed Bey'in kızı olduğu vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır¹⁶.

Mehmed Bey'in 1319'da Ayasuluğ'da hazırlattığı 58 gemiden müteşekkil donanması, Sakız üzerine baskına çıkmışsa da bu donanmanın Martin Zaccharia ve Hospitaliersler tarafından püskürtüldüğü anlaşılmaktadır. Mehmed Bey'in "Ulubey" olarak bulunduğu beyliğin askerî seferlerini 1320'den sonra Gazi Umur Paşa üstlenmiştir. Osmanlı tevarihî Gazi Umur Bey'i bir Osmanlı paşası olarak tanıtır ki doğrusu budur. Düsturnâme'den 1328-29 yılında iki buçuk yıl süren kuşatmanın ardından İzmir'in Zaccaria'nın elinden Gazi Umur Paşa tarafından alındığı anlaşılır. Bu sırada Gazi adını verdiği kadırgasıyla yanına Cüneyd Bey'in atası İbrahim Bahadır Bey'i de alarak Bozcada'yı yağmalayan Umur Paşa, III. Andronikos'un Sakız'ı Zaccaria'dan alıp Rum asıllı Presto'ya bırakmış ve Aydın-Saruhan beyleriyle saldırmazlık anlaşması yaptıktan sonra geri döner. Ancak Umur Paşa, kardeşi Hızır Bey'den aldığı 22 gemiyle beraber sayısı 50'yi bulan gemiden müteşekkil donanmasıyla Rumeli'ne geçer ve Eğriboz ile Bozcaada'yı yağmalar. 1332-33 yıllarında önce 75 gemilik donanmasıyla Semadirek'i yağmalayıp, Gümölcine'de İmparator'a bağlı kuvvetlerle çarpışan Umur Paşa, daha sonra 250 gemilik kuvvetiyle Adalar Denizi ve Yunanistan'a korku salar. Kardeşi İbrahim, Ahad ve İlyas Bey'lerin de katıldığı Mora seferinden dönüşünde, babası Mehmed Bey'in onu İzmir'de karşıladığı anlatılır. Buradan oğluyla beraber Birgi'ye dönen Mehmed Bey, İbn Battuta'nın kendisini ziyaret etmesinden bir sene sonra (1334) çıktığı süre avında suya düşerek hastalanmış ve vefat etmiştir. Onun vefatından sonra kardeşleri ve amcaları Hamza, Hasan ve Osman'ın ortak kararıyla emaretin başına Gazi Umur Paşa geçer¹⁷.

Rodos-Kıbrıs ve Venediklilerden müteşekkil Haçlı donanmasının İzmir'i tazyik etmesinin ardından Umur Paşa, Saruhanoğlu Süleyman

¹⁶ Akın, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s. 29-32; Enverî, *Düsturnâme*, s. 18-19, 26, 31-33; Enverî, *Düsturnâme, Medhal*, s. 12; İbn Battuta, *Seyahatnâme*, s. 418-426; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: TTK Yay., 1969, s. 104-108, Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 65-67.

¹⁷ Akın, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s. 33-39; Enverî, *Düsturnâme*, s. 18-35; Enverî, *Düsturnâme, Medhal*, s. 12, 22-24, 27, 30-33; İbn Battuta, *Seyahatnâme*, s. 418-426.

Bey ve Karesioğlu Yahşi Bey ile beraber Yunanistan ve Mora seferlerini düzenler¹⁸. 1335'te Mora'nın merkezi Sparta-Mister'in talan edilmesinden sayısız ganimetle geri dönülür. Bu tarihte Ebu Saîd Bahadır Han'ın çocuksuz vefat etmesiyle Hülagü'nün erkek tarafından neslinin kesilmiş ve Batı Anadolu beylikler dünyası İlhanlı baskısından Timur'un ortaya çıkışına kadar kurtulmuşlardır. Etrafı tamamen ele geçirilmekle beraber verdiği haraçlarla Kütahya'da Vacidiye Medresesi'nin imar edildiği haber verilen Alaşehir de Umur Paşa tarafından kuşatılmış, orada kurulan Müslüman mahallesi için bir de mescid bina ettirmiştir. Bu seferde üç yerinden yaralanan Umur Bey, III. Andronikos'un 1335 seferinde Saruhanoğulları ile beraber Foça ve Midilli'nin İmparator'a boyun eğmesi için yardım etmiş ve Mega Domestique Kantakuzen ile dostluk kurarak Alaşehir'in haracını affetmiştir. Sakız'ı İmparator'dan teslim alan Umur Paşa, 1337'deki Arnavut İsyanı'nı bastırmak üzere Rumeli'ne çıkacaktır. Hızır Bey ile beraber 1338-39 senelerinde Adalar denizi ve Yunanistan seferleri yapılmış, bu seferde Umur Paşa Mora'yı anakaraya bağlayan Germehisarı (Hexamilion)'dan karadan gemileri yürüterek İnebahtı tarafına geçirmiş ve ardından İstanbul Boğazı üzerinden Eflak'a sefer düzenlemiştir¹⁹.

III. Andronikos'un 1341 Haziranı'nda ölmesinden sonra yerine geçen 10 yaşındaki İoannes'e Kantakuzen vâsi olmuş, Bulgar Kralı Alexander'ın saldırılarını durduran Kantakuzen, Umur Paşa'yı

¹⁸ İzmir nefsinde Han Bey mescidi ve zaviyesine dair vakıf kaydı bu bağlamda önemlidir. Bergama'da kurduğu vakıflarda "Han Bey" ve "Kan Bey" şeklinde kaydedildiği görülen Yahşi Bey'in, İzmir'de de bu seferler sırasında bir mescid ve zaviye bina ettirdiği anlaşılmaktadır. Bkz. TADB. TTD. EV. 571, v. 5b; TADB. TTD. EV. 580, v. 134a, 142b-143a, 146a; BOA. TD. 453, v. 52a, 61b, 65a; Turgut, "Karasi Beyliği", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yay., 2016, s. 177-190; Vehbi Günay, *XV-XVI. Yüzyıllarda Bergama Kazası*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, (1999), s. 35-36; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 152.

¹⁹ Akın, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s. 39-44; Enverî, *Düstûrnâme*, s. 35-39, 44; Enverî, *Düstûrnâme, Medhal*, s. 36-37, 39; İbn Battuta, *Seyahatnâme*, s. 418-426; Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye (Tıpkı Basım)*, İstanbul: TTK Yay. 1935, s. 316; M. F. Köprülü, "Anadolu Beyliklerine Aid Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, II, (İstanbul 1928), s. 428; Lane-Poole, *Düvel-i İslamiyye*, s. 280; Fevzi Kurtoğlu, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, İstanbul 1932, s. 51; Feridun Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, İstanbul 1949, s. 169.

İstanbul'daki rakiplerine karşı kendisine müttefik bulmuş, onun aracılığıyla Orhan Gazi ile de temas kurmuştu. 1341-43 yılları arasında Girit ve Kıbrıs'a kadar seferler düzenlediği anlaşılan Umur Bey, Meriç üzerinden Kantakuzen'e destek olmak üzere Balkanlarda sefere çıkarak Bizans taht mücadelelerinde etkin bir rol oynayacaktır. Umur Bey'in Akdeniz'deki faaliyetleri, Kıbrıs-Venedik ve Rodos müttefik gemilerinin İzmir üzerine hücum etmelerine sebep olur ve 1344'te kıyı İzmir Latinlerin eline geçer. Umur Bey, Saruhanoğlu Süleyman Bey ile beraber 20.000 kişilik ordusuyla Kantakuzen'e yardım maksadıyla önce İstanbul taraflarına yürümüş ancak burada Kantakuzen taraftarlarının öldürüldüğü haberi üzerine seferin yönü Makedonya'ya çevrilmiştir. Süleyman Bey'in şehid düşmesi üzerine büyük bir moral bozukluğuyla seferden geri dönen Umur Paşa, 1346 yılında Kantakuzen'in kızı Theodora ile Orhan Gazi'nin Silivri'deki düğününde hazır bulunmuştur. Aynı yıl Viennois Dükü Dauphin-Torfil Humbert komandasındaki Haçlılar hiçbir başarı elde etmeden geri döndüler. Rodoslular ile İzmir'in tamamen Umur Paşa'ya teslim edilmesi ve Hıristiyanlara bazı imtiyazların verilmesi karşılığında bir antlaşma yapılmışsa da bu antlaşma Papa tarafından onaylanmayınca mücadeleye devam eden Umur Paşa, Mayıs 1348'te kaleden atılan okun alınına isabet etmesiyle şehid düşer. Osmanlı'nın Rumeli fatihleri arasında "Umur Bey başı için" şeklindeki yemin buna bağlanır. 18 yaşından 39 yaşına kadarki 21 senede toplam 26 gazayı yöneten Umur Paşa'nın şehadeti sonrasında yerine geçen kardeşi Hızır Bey çok ağır şartları muhtevi bir anlaşmayı imzalamak zorunda kalacaktır. Umur Paşa'nın Hundi, Azize ve Gürci adlarında üç kızı tespit edilmiştir. Onun adına basılan "gigliati-zambaklı" paralar arkeolojik kazılarda elde edilmiştir. Umur Paşa'nın Birgi, Keles ve Alaşehir'de cami, mescid ve medrese gibi pek çok vakıf kurduğu görülür²⁰.

Subhatü'l-Ebrâr'da Umur Paşa hakkında: "Aydın Bey oğlu Gazi Umur Bey, gemilere binüb gazalar iderdi. Âl-i Osman beylerinden gemi

²⁰ Akın, *Aydınogulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s. 45-50, 52; Enverî, *Düsturnâme*, s. 47, 57-66, 71, 83; Enverî, *Düsturnâme, Medhal*, s. 45-47, 52-57, 65, 70-73, 77-78; İbn Battuta, *Seyahatnâme*, s. 418-426; Ducas, *Bizans Tarihi*, (Çev. V. Mirmiroğlu), İstanbul: İstanbul Matbaası, 1956, s. 15-18; Pirî Reis, *Kitab-ı Bahriye*, s. 159; Ahmed Refik, *Bizans Karşısında Türkler*, (Ed. F. Başar), İstanbul: Kitabevi Yay., 2013, s. 113.

ile evvel gaza iden Umur Bey'dir. Nice kerre velâyeti zahir olmağın Gaziler 'Gazi Umur Bey canı için' deyu yemin iderlerdi. Bu Umur Bey zamanında gaziler ganimet malın Bektaşî bõrkleriyle üleştirdiler. Anın için bõrklerin eşfesin altun ile bezediler. Şimdi ol kisbeti çorbacılar ve solaklar giyerler; Umur Bey kisbetidir. Yeniçeri keçesi sonra ihdas oldu. Sebeb bu oldu idi ki kaça ehl-i iman Rumeli'ne geçdikde Vardar gicesinde bir divane var idi. Gelibolu fetholduktan sonra ol divane geldi, müslümanlar içinde oldu ve gazi Süleyman Paşa he rkanda gitse atı önünde yürürdü. Enseme gün yakmasın deyu iki karış mikdarı keçe paresini eski Umur Bey tâcının bir yanına dikmiş idi. Sonra piyade olan gaziler ol keçeyi giyer oldu ve bir bezirgan oğlu yeniçeri olup bõrklerin andan peyda oldu, ibtida yaya yazmak akbõrk ve kızılbõrk Orhan Gazi zamanında ihdas olunmuştur” şeklinde verilen bilgiler bu bağlamda oldukça önemlidir²¹.

Hızır Bey'in alınan yenilgi üzerine Latinlerle 18 Ağustos 1348'de imzaladığı antlaşma, bir hatime ve 20 maddeden oluşmaktaysa da H. Akın tarafından; iskelelerden alınmakta olan gümrük vergilerinin yarısının Haçlılara bırakılması ve giderek azaltılması, donanmanın bir ay içinde silah bırakması ve karaya çekilmesi, gerektiğinde yakılması, Hristiyan ticaret gemilerinin serbestçe ticaret yapabilmeleri ve kaza ve korsan saldırılarından korunmaları, Haçlıların düşmanlarıyla antlaşma yapılmaması, Haçlıların da Hızır Bey'i mümkün olduğunca Haçlı saldırılarından korumaları ya da en azından haberdar etmeleri, Müslüman ve Hristiyan ahalinin birbirlerine zarar vermelerinin önüne geçilmesi ve Haçlıların beylik nezdinde kaza hakkını elinde bulunduran konsolosluklar bulundurmasına izin verilmesi şeklinde özetlenmiştir. Hızır Bey'in bu antlaşmaya Hz. Muhammed'in isminin ardından Zeynülabidin Ali, Cafer, Hasan ve Hüseyin adları üzerine ettiği yemin Şiiliğine yorulmuşsa da Numanoğlu Kır/Kayır Han neslinin Hanefi-Matûrîdî mezheb ve akaidi üzerinde bir yol tuttukları bilinir. Umur Bey'in Mevlevîlerle olan ilişkisi de bu fikre tereddütle yaklaşılmasının gerekçelerinden biri olarak gösterilir. Cenevizliler de 1351'de aynı şartları haiz bir antlaşma imzalamaya muvaffak oldular. Yıldırım

²¹ Yusuf b. Abdillatif, *Subhatü'l-Ebrar*; Aksaray Kütüphanesi Yazması, No. 722, v. 35; Akın, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s. 50-51.

Bayezid, Anadolu seferini düzenledikten sonra 21 Mayıs 1390'da düzenlenen üç fermanla bu antlaşmaları onaylamıştır²².

Hızır Bey'in tam olarak ne zaman vefat ettiği bilinmemekle beraber yerine geçen Aydınoğlu İsa Bey'in 1360'tan itibaren ismine rastlanır. 1365 sonbaharında Kıbrıs Kralı I. Peter'in Rodoslularla beraber İskenderiyye'yi zaptetmesi üzerine Memlûk Sultanı tarafından Anadolu beyliklerine gönderilen mektuplarda masrafları "Sultan" tarafından karşılanmak üzere donanmalar hazırlanarak müştereken Haçlılarla mücadele çağrısı yapılmakta, beylikler tarafından bu mektuplara müsbet cevaplar verilse de Venediklilere karşı harekete geçme konusunda isteksiz davranıldığı görülmektedir. Venedikliler de Macar Kralı tarafından Balkanlardaki Osmanlı ilerleyişi karşısında tertip etmeye çalıştığı Haçlı Birliği'ne katılma konusunda isteksizlerdi. 1371 yılında Venediklilerle yapılan antlaşma yenilendi. Şehzâde Bayezid ile kardeşi Yakub Paşa'nın sünnet düğünlerine hediyeleriyle katılan beyler arasında bulunan İsa Bey, Germiyanoğlu Süleymanşah'ın kızı Sultan Hatun'un Yıldırım Bayezid ile evliliği için düzenlenen düğün töreninde diğer Türkmen beyleriyle beraber bulunur. Germiyan ve Hamid topraklarına saldıran Karamanoğulları üzerine yapılan seferde Osmanlıların yanında yer alan İsa Bey, Murad Hüdâvendigâr'ın şehid düştüğü Kosova Savaşı'nda İsfendiyar, Saruhan, Menteşe, Germiyan ve Hamidoğulları kuvvetleriyle beraber kendi kuvvetleriyle yer alır²³.

Savaş meydanında devlet erkânıyla beraber Yıldırım Bayezid'in kardeşi Yakub Paşa'nın katledilmesine yönelik aldığı kararı uygulaması üzerine, Anadolu beylerinin sıranın kendilerine geleceği endişesiyle ayaklanmaları, yeni sultanın Anadolu seferine çıkmasını mucîb olur. 1389-90 kışında başlayan bu sefer, Alaşehir, Germiyan, Aydın ve Saruhan üzerinden başlayarak, Kastamonu ve Karaman üzerine yönelir. Âşıkpaşazâde ve Neşrî Aydınoğlu İsa Bey'in bu seferde itaaten geldiğini

²² Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s. 52-56; Enverî, *Düstûrnâme*, s. 77vd.; Enverî, *Düsturnâme, Medhal*, s. 35-36, 79; İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 109-110; Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 80-85.

²³ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman (Osmanlı Tarihi 1299-1502)*; (Haz. N. Öztürk), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., (2013), s. 84-85; Mehmed Neşri, *Cihannüma*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., (2013), s. 102; Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 73-75; Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s. 56-59.

ve vakıflarına ve yönetimine dokunulmadığını yazar²⁴. İsa Bey'in Kocaeli Sancağı dahilindeki bir mülkünü “*Gazi Hüdâvendigâr ruhu için*” vakfettiğine dair kayıt, ona olan bağlılığını gösterdiği gibi Yıldırım Bayezid zamanındaki siyaseti istemeden de olsa kabul etme mecburiyetinde kaldığına da işaret sayılabilir²⁵. İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun'u bu sefer sırasında Yıldırım Bayezid ile evlendirdiği anlaşılmaktadır. Hafsa Hatun'un kurduğu vakfın tevliyetini Bayezid-i Bistamî müridlerinden Abdülgaffar Çelebi'yi mütevellî atadığına dair kayıt, babasının tahta cülûs gününde doğan Yıldırım Bayezid'in adının “Şah-ı Bistam”dan dolayı verildiğine dair tarihi kayıtlarla beraber ele alındığında oldukça anlamlıdır²⁶. İsa Bey'in çok geçmeden vefat ettiği, Aydın Sancağı'nın Emir Süleyman'a, Karesi Sancağı ile beraber Saruhan Sancağı'nın ise Şehzâde Ertuğrul'a verilmesinden anlaşılır. Saruhanlı Paşayığid ve Turahan'ın Ertuğrul'un yönlendirmesiyle Balkanlara geçirilmesi de bu döneme rastlar. Ertuğrul Çelebi'nin Aydın'da da yöneticilik yaptığı görülür. Ertuğrul Çelebi, Aydın'daki yönetimi sırasında Birgi'de Abdülkafi Şeyh ve Kestel'de Ahi İvaz bin Ahi Hamza için bir zaviye vakfı kurmuştur²⁷. İsa Bey Birgi, Keles ve Ayasuluğ'da zenin vakıflar tesis etmiş, meşhur tabib Hacı Paşa²⁸, Osmanlı ilmiyesi

²⁴ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 89; Neşrî, *Cihannüma*, s. 130-135; Oruç Beg, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (Haz. N. Öztürk), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., (2014), s. 31; Akın, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s. 59; Akın, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s. 59-61; Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 80-85.

²⁵ TADB. TTD. EV. 579, v. 141b; Turgut, “XVI. Yüzyılın Sonlarında Kocaeli Sancağı'nda Demografik ve İktisadî Vaziyet”, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli: Büyükşehir Belediye Yay., (2015), s. 436.

²⁶ Turgut, “Vakıf Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi Aileleri II: Âl-i Timurtaş Paşa”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 53, (İstanbul 2018), s. 63; VGMA, D. 740, s. 405/158; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-Tevârih*, v. 28b-29a.

²⁷ TADB. TTD. EV. 571, v. 104a, 123a; M. A. Erdoğan, *Kanunî Sultan Süleyman Devri Aydın İli Evkaf Defteri (Metin ve İnceleme)*, İzmir: Ege Ün. Yay., 2016, s. 252-253, 288-289; Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 100-101; Neşrî, *Cihannüma*, s. 142.

²⁸ Asıl adı Celâlüddin Hızır Hacı Paşa b. Hoca Ali b. Murad b. Hoca Ali b. Hüsameddin el-Konevî el-Aydını'dır. Adını Celâlüddin Hızır b. Ali b. El-Hattab şeklinde veren kaynaklar da vardır. Bkz. Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri, eş-Şakâiku'n-Nu'mânîyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmanîyye*, İstanbul: İz Yay., 2007, s. 66; Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz. ve Çev. M. Y. Saraç), C. III, Ankara: TUBA Yayınları, (2016), s. 432; Cemil Akpınar, “Hacı Paşa”, *DİA*, C. XIV, İstanbul 1996, s. 492-496; Hidayet Aydar, “Tabip Bir Osmanlı Müfessiri: Hacı Paşa Aydıni (v. 1424) ve

içinde yer almadan evvel telif ettiği *Şifaiü'l-Eskâm ve Devaiü'l-Âlam* adlı eserini Fahrüddin İsa Bey'e ithaf etmiştir²⁹.

Yıldırım Bayezid'in merkezileşme yönünde aldığı bu tedbirler, İlhanlı mirasını devralan Timur'un Anadolu seferi ile heba olur. Timur'un Anadolu seferinin tek faydası, İzmir'in Latinlerin elinden alınması olmuş, Çelebi Mehmed devrinde İzmir yerine Bodrum'da bir kale yaptırılmasına izin verilmiştir. Bayezid'in bu siyasetinden Timur'un yanına kaçan Anadolu beyleri arasında Aydınolu Cüneyd Bey ve İsa Bey'in oğulları Umur Bey ve Musa Bey'in isimleri de zikredilir. Wittek tarafından İsa Bey olarak anlaşılan Musa Bey'e dair evkaf kayıtları, onun Mehmedşah ve Ali adlarında iki oğluyula Tâc Paşa adında bir kızının olduğunu gösterir. Musa'nın 1403'te vefat etmesi sebebiyle beyliğin başına II. Umur Bey geçer. Aydınolu İbrahim Bahadır'ın oğlu Cüneyd Bey, Emir Süleyman'a tâbî olduktan sonra II. Umur Bey'in kızıyla evlenmek suretiyle bütün Aydınili topraklarına hükmetmeye çalıştığı görülür³⁰. Dukas'tan beslenen yazarlar tarafından Sübaşı Kara Hasan'ın oğlu olduğu düşünülen Cüneyd Bey'in aslında İbrahim Bahadır'ın oğlu olduğu ve Kara Hasan'ın onun kardeşi olduğu bastırıldığı paralardan ve Birgi'deki Süleymanköy'de Kara Hasan b. İbrahim tarafından bina ettirilen cami ile Ahi Cuka zaviyesine dair vakıf kayıtlarından anlaşılır³¹. Onun Kurd Hasan adında oğlunun Bolu Sancağı'nda bazı zaviye ve mescid vakıfları kurduğu görülmüştür³². Cüneyd Bey'in babası Bahadır

---

Mecmâ'ü'l-Envâr Adlı Eseri", *FSMU İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2021 (18), s. S. 363-416.

²⁹ Akın, *Aydınoluğulları Tarihi...*, s. 62-63.

³⁰ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 105-108; Neşri, *Cihannüma*, s. 142; Oruç Beg, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 36; Akın, *Aydınoluğulları Tarihi...*, s. 64-68; Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 87, 89-90, 94-95; Ducas, *Bizans Tarihi*, s. 49; A. Tevhid, "Aydınoluğulları", s. 624; Köprülü, "Anadolu Beyliklerine Âid Notlar, Aydınoluğulları'na Âid", s. 422; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kitâbeler*, II, İstanbul 1929, s. 138; Enverî, *Medhal*, s. 86; Nizamüddin Şamî, *Zafernâme*, (Çev. N. Lugal), Ankara: TTK Yay., (1987), s. 311-322; Şerefeddin Ali Yezdî, *Zafernâme*, (Çev. D. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yay., (2023), s. 469; İbn Arabşah, *Acaibü'l-Makdur (Bozkırdan Gelen Bela)*, (Çev. D. Ahsen Batur), İstanbul: Sleenge Yay., (2012), s. 301-312.

³¹ BOA. Ali Emirî, No: 8, s. 7; BOA. TD. 166 (İcmal), s. 69; Akın, *Aydınoluğulları Tarihi...*, s. 142, 149.

³² TADB. TTD. EV. 547, v. 63b, 65a, 67b, 78b, 79a, 80b, 81a-b, 83b, 84b, 86b, 209b, 241a, 252a.

İbrahim Bey'in, Urla'daki vakfi dolayısıyla "Fatih" unvanıyla da anıldığı ve türbesinin babası ve kardeşleriyle beraber Birgi'de bulunduğu bilinir. Enverî, İbrahim Bey'in kardeşi Umur Paşa ile beraber pek çok sefere katıldığına değinir. Bozcaada ve Sakız seferlerindeki kahramanlıkları, Eğriboz ve Monevesia savaşlarındaki faaliyetlerine ve Kırım'dan gelen bir tüccar gemisini insafsızca yakmasından dolayı, Umur Paşa tarafından azarlandığına dair kayıtlar burada anılmalıdır. Oğullarından Kara Hasan İzmir Dizdârı olarak kayıtlıdır. Diğer oğlu Cüneyd Bey'in tarih sahnesinde parlayışı Timur'un Anadolu'dan çekilmesiyle ortaya çıkan Fetret Devri'ne rastlar. Cüneyd Bey ve kardeşi Hasan, İsa Bey'in oğullarından II. Umur'a karşı mücadele ederlerken, II. Umur'un akrabasından Menteşeoğlu İlyas Bey'in yardımıyla Hasan Ağa'yı Ayasuluğ'dan kaçırmaya muvaffak olarak Kara Hasan'ı Marmaris'e sürgüne gönderdiği ancak Cüneyd Bey'in kardeşini kurtararak Ayasuluğ'u yeniden ele geçirdiği anlatılır. Bundan sonra Cüneyd Bey, II. Umur'un kızıyla evlenip yavaş yavaş kayınpederinin yerini elde eder. Alaşehir, Salihli ve Nif'e de hâkim olan Cüneyd Bey, Yıldırım Bayezid'in oğullarından İsa Bey'i desteklerken, bu desteğini Emir Süleyman'ın da tasvip ettiği görülür. Bundan sonra Çelebi Mehmed karşısında mağlub olan Cüneyd Bey, kendisini affettirecek ve Emir Süleyman onu ata topraklarından alarak Ohri'ye sancakbeyi olarak tayin edecektir³³.

Musa Çelebi'nin Emir Süleyman'ı bir baskınla ortadan kaldırmasıyla ona tâbî olarak ata topraklarına geri dönen Cüneyd Bey, Mehmed Çelebi'nin İzmir'de kendisini sıkıştırması üzerine taraf değiştirir. Aynı aileden İzmiroğlu Hamza Bey de Çelebi Mehmed'in tarafını tuttuğu görülür. Çelebi Sultan Mehmed tarafından Karamanoğlu Mehmed Bey'in Akşehir'de yaptığı talan üzerine Hamza Bey'e gönderdiği mektup Feridun Bey Münşeati'nda yer alır³⁴. Musa Çelebi'yi

³³ Enverî, *Düstûrnâme Medhalî*, (Yinanç), s. 21, 26-32, 53, 57; Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 142-145; Neşrî, *Cihannüma*, s. 212-247; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 73-79.

³⁴ Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 80; Refet Yalçın Balata, "Feridun Bey'in Münşetü's-Selâtin'den Farsça Bir Arz-ı Hâl Çevirisi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XVII, S. 2, (Aralık 2002), s. 97-99; Neşrî, *Cihannüma*, s. 218-219. Münşeât hakkında bkz. M. Halil Yinanç, "Feridun Bey Münşeati", *TOEM*, C. XI-XIII/62-77, (İstanbul 1337), s. 139-

ortadan kaldıran Mehmed Çelebi, Emir Süleyman'ın yaptığı gibi Cüneyd Bey'i Balkanlara naklederek Niğbolu Sancakbeyi atarken, Aydın Sancağı'nı Bulgar Çarı'nın Müslüman olan yakışıklı oğlu Aleksander'a verir. Yukarıda da değinildiği üzere, Karamannâme'de Aydın Reis'in Bulgar Hanı Yahşi'nin oğlu olduğuna dair verdiği yanlış bilgi, herhalde bu tarihi bilginin karıştırılmasıyla ortaya çıkmış gibidir³⁵. Bu sırada İstanbul'a gelerek Bizans İmparatoru'ndan yardım isteyen Yıldırım Bayezid'in oğullarından Mustafa Çelebi'den haberdâr olan Şeyh Bedrüddin, İznik'teki göz hapsinden kaçarak Rumeli'de isyan çıkarır. Musa Çelebi'nin kazaskeri olan Şeyh Bedrüddin ile aynı anda ve belki de ona bağlı olarak Börklüce Mustafa da Aydınili'nde isyan ederek Aleksandre'ı öldürmüş, bu karışıklık sırasında Cüneyd Bey de Şehzâde Mustafa'nın veziri olarak eski beylik topraklarını yeniden elde etmenin peşine düşmüştür. Ayaklanmaları bastırıp ele başlarını ortadan kaldırdıktan sonra adamlarıyla Safevî Şeyh Cüneyd'e intisâb eden Şeyh Bedrüddin'i yakalayıp idam eden Bayezid Paşa, Timurtaş Paşa'nın evladıyla bu dönemde devletin siyasetinin en tepesindedir. Çandarlı Ali'nin oğlu İbrahim Paşa ve Hacı İvaz Paşa ise birbirlerine rakip olmakla beraber, Bayezid Paşa'nın güçten düşmesini beklemektedir. Çelebi Sultan Mehmed, Şehzâde Mustafa'nın Limni'de, Cüneyd Bey'in ise İstanbul'da hapsedilmeleri karşılığında Bizans İmparatoru ile önemli tavizler verdiği bir anlaşma yapar. Ancak aldığı tedbirlerin hemen ardından vefat eden Mehmed Çelebi'nin yerine geçen Sultan II. Murad'ın baş veziri Bayezid Paşa ve diğer devlet erkânı, İmparator ile yapılan anlaşmanın gereğini yerine getirmeyince İmparator Şehzâde Mustafa ve Cüneyd Bey ile bir anlaşma yaparak serbest bırakır ve onları destekler. Sultan Murad, Şehzâde Mustafa'nın üzerine kendisinin komuta ettiği bir orduyla gitmek yerine orduyu Bayezid Paşa'nın komutasında gönderir. Elbette ki Hanedan neslinden birinin yönettiği Rumeli akıncıları tarafından desteklenen ordu karşısında kazanma şansı kalmayan Bayezid

161; Yinanç, "Feridun Bey Münşeatı", *TTEM*, C. XIV/1, s. 37-46; Yinanç, "Feridun Bey Münşeatı", *TTEM*, XIV/2, s. 95-104; Yinanç, "Feridun Bey Münşeatı", *TTEM*, XIV/4, s. 216-226. Yinanç tarafından Münşeat'taki bazı mektupların sahteliğine dair ileri sürülen görüşlere, Devlet-i Âliyye'nin ilk defa uç beyliği şeklinde ortaya çıktığına dair çok da doğru olmayan görüşlere dayandığından ihtiyatla yaklaşılmalıdır.

³⁵ Şikârî, *Karamannâme*, s. 107-129.

Paşa'nın, Edirne yakınlarındaki Sazlıdere'de teslim olmak zorunda kaldığı Osmanlı tevârihinde anlatılır. Cüneyd Bey'in ısrarı ile Bayezid Paşa idam edilir. İşte bu olay, sürekli kaybeden tarafın yanında yer alan Cüneyd Bey ve ailesi için bardağı taşıran son damla olacaktır³⁶.

Şehzade Mustafa, Bursa'yı ele geçirmek üzere hareket ettiği sırada Şeyh Bedrüddin İsyani'na verdiği destekten ötürü Tokat'taki Bedevi Çardak'ta hapsedilen Mihaloğlu Mehmed Bey'in Şehzâde Mustafa'nın yanındaki Rumeli akıncılarını elde etmek gayesiyle salıverilmesiyle ordudaki insicamın bozulduğunu gören Cüneyd Bey, kendisine ata toprakları ve vezirlik verileceğinin vaadedilmesiyle Şehzâde Mustafa'yı terk eder. İzmir'deki hâkimiyetini 1422'de yeniden sağlamış olan Cüneyd Bey, Ayasuluğ'da oturan İsa Bey neslinden Aydınoğlu Mustafa Bey'i öldürerek işe başlar. Şehzâde Küçük Mustafa İsyani sırasında çevresindeki beyleri küçük şehzâdeyi destekleme konusunda ayartanların başını çeker. Sultan Murad Halil Yahşi Bey'i Aydın Sancağı'na atadıktan sonra kendisiyle uğraşan bu beyin kardeşini de öldürür. Artık Cüneyd Bey'in hakkından gelinmesi gerektiğine kanaat getiren Sultan II. Murad, Yahşi Bey ile beraber Bayezid Paşa'nın dünürü olan Timurtaş Paşa oğlu Anadolu Beylerbeyi Oruç Bey'i görevlendirir. Ancak Oruç Bey'in gevşek davranması üzerine, Cüneyd Bey'in affederek öldürmediği Bayezid Paşa'nın küçük kardeşi Hamza Bey Anadolu Beylerbeyliği'ne atanır ve Hamza Bey önce Cüneyd Bey'in oğlu Kurd Hasan'ı mağlup eder. Sonra İpsala Kalesi'ne sığınan Cüneyd Bey'i H. 829/M. 1425-26'da kaleden çıkarmaya muvaffak olur ve bütün aile

³⁶ Turgut, "Âl-i Timurtaş Paşa"... , s. 51-120; Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 112-114, 122-124, 330-331; Neşri, *Cihannüma*, s. 212-247; Akın, *Aydinoğulları...*, s. 80-82; Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 98; Ducas, *Bizans Tarihi*, s. 55, 62-69; M. Şerefeddin (Yaltkaya), *Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin*, TTK Kütüphanesi, A, II/9720, İstanbul 1924, s. 53-63; Michel Balivet, *Şeyh Bedreddin Tasavvuf ve İsyani*, (Çev. Ela Gültekin), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., (2000), s. 110-120; Yunus Apaydın, "Bir İslam Hukukçusu Olarak Simavna Kadısıoğlu Bedreddin", *Şeyh Bedreddin (1358?-1420)*, Kayseri: Erciyes Ün. Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enst., No. 28, (1997), s. 62-72.

efradıyla beraber Cüneyd Bey'i ortadan kaldırarak Bayezid Paşa'nın intikamını alır³⁷.

Aydınoğulları'nın Vakıfları

Aydın Bey Türbesi

Boyasın Köyü'ndeki Aydın bey türbesi için vakfedilen 500 dönümlük zeminden 1000 ve bağ ve bahçeden 2100 akçe olmak üzere türbede görevli olanların mesalihine sarf olunmak üzere 3100 akçe vakfedilmiştir. H. 991/M. 1582-83 tarihli evkaf kayıtlarında beş dönümlük iki çiftlik yer olan Bozhöyüğü 1000, Nar bahçesi 100, yüz dönümlük Kürd bağı 2000 akçe olmak üzere vakfın toplam hâsılı yine 3100 akçe olarak verilir ancak 3600 akçe olarak kayıtlıdır. Vakfın meşihâti Şeyh Ali oğlu Ahmed Fakih'in üzerindedir. 19 Şevval 1209 tarihli başka bir belgede Aydın Baba olarak kaydedilen zaviyede müteveli kaymakamı olarak Ömer Halife'nin yerine Bektaş Halife'nin atandığı belirtilir³⁸.

Aydınoğlu Mehmed Bey Vakıfları

Muzafferüddin Mehmed Bey'in 712/1312 yılında Birgi'de Ulu Camii olarak anılan bir cami yaptırdığı bilinir. Caminin mimarı bilinmemekle beraber minberinin Abdulvahid oğlu Muzafferüddin tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kare planlı olan caminin mihrab çinileri ve minber, kapı ve pencere kanatlarındaki ağaç işçiliği büyük bir sanat değerini hâizdir. İnce ve renkli tuğlalardan yapılmış olan minaresinin külahı ve çatısı kurşunla örtülüdür. Doğu köşesinde bulunan aslan heykeli eski çağlara ait olup, belki de İbn Battuta'nın Mehmed Bey'in sarayında gördüğü aslan heykeli budur. Caminin yanında bulunan türbede kendisinden başka oğullarının mezarları da bulunur. Kapıdan girdikten sonraki birinci kabir taşında İsa Bey, ikincisinde Bahadır (İbrahim) Bey, üçüncüsünde Aydınoğlu Mehmed Bey ve dördüncüsünde Gazi Umur Bey'in mezarlarına dair kabir taşları vardır. Bu beylerin

³⁷ Turgut, "Âl-i Timurtaş Paşa"..., s. 51-120; Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 124, 135-137; Neşri, *Cihannüma*, s. 212-247; Akın, *Aydınoğulları...*, s. 80-82; Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 98; Ducas, *Bizans Tarihi*, s. 62-69.

³⁸ BOA. TD. 166 (İcmal), s. 99; TADB. TTD. EV. 571, v. 143a; Akın, *Aydınoğulları Tarihi...*, s. 150-151, 163-164; Erdoğan, "Aydın İli Evkâf Defteri", s. 324.

türbelerine dair ayrı vakıf kayıtlarının varlığı gerekçe gösterilerek mezar yerlerinin sonradan bu türbeye yerleştirildiğine dair H. Akın tarafından ortaya atılan görüş makbul değildir. Nitekim vakıf kayıtları incelendiğinde, aynı türbe için ayı yerlerin vakfedildiği anlaşılır. Aynı türbe içerisindeki mezar için farklı vakıfların düzenlenebileceğine dair sayısız örnek de vardır. Cami ve türbe arasında Kral Kızı mezarı bulunur. Mehmed Bey Türbesi'nin için kaldırılmış olan mezar taşları ise Mustafa b. Çalış Bey, Şahmelek bint-i Turanşah, Hanzâde Hatun bint-i Aydın, Tâcpaşa Hatun bint-i Musa Bey'e aittir. Ulu Camii'de Mehmed Bey devrine ait Mehmed b. Mehmed b. İbrahim b. El-Müderremî tarafından kaleme alınmış tezhibli ve çok kıymetli bir Kur'an-ı Kerîm vardır³⁹.

Mehmed Bey'in Birgi'de bina ettirdiği medrese için vakfedilen zeytinlik bahçesinden 1500, nar bahçesinden 100, Beybahçesi demekle ma'ruf iki pare bahçeden 300, Bazdegümi'de ortakçılar tarafından ekilen iki çiftlik yerden 8000, Gölcük ve Ekizce korusundan 1500 ve Uzunoluk'daki dört dönüm yerdeki değirmenden 300 ve İsa Bey Vakfı'ndan yevmî/günde bir akçe olmak üzere toplam 12.000 akçenin vakfedildiği anlaşılmaktadır. Burada zikredilen yerlerden bazılarının Umur Bey türbesi için de zikredilmiş olması, türbelerin sonradan taşındığına dair H. Akın tarafından ortaya atılan görüşü tamamen çürütür. Mehmed Bey'in bina ettirdiği medreseye dair vakıf kaydında Müderris Kemal'in tasarrufunda olan zeytinlik ve nar ağaçlarını hâvî bahçeden toplam 1000 akçe hâsıl sağlandığı anlaşılmaktadır. Hamza Bey ve Mevlana Abdülkerim'in vilâyeti yazan ulemadan oldukları da bu kayıttan ayrıca anlaşılır. Medresenin vakıf gelirinin 12.140 akçe olarak kaydedildiği bir başka defterde vakfın gelir kalemleri şu şekilde kaydedilmiştir: Vakıf râiyyetten 300, zeytin ve nar ağacından 1230, korudaki âsiyab, bagat, ağaç ve bahçe rüsumundan 4250, Gölcük Korusu'ndan 3000, iki çiftlik yer olan mezrâ'dan 3000. Vakfın gelirinden müderrise günde 25 akçe, talebeye günde sekiz akçe ve bevvaba senede 250 akçe tayin edilmiştir. Vakfa rüsum veren bir konar-göçer grubun

³⁹ M. F. Köprülü, "Anadolu Beyliklerine Aid Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, C. II, İstanbul 1928, s. 422; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kitâbeler*, II, İstanbul 1929, s. 113-115; R. M. Riefstahl, *Cenûbî-Garbî Anadolu Türk Mimarisi*, (Terc. Tahir Berklin), II, İstanbul: Maarif Matbaası, 1941, s. 22-25; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, İstanbul 1943, Ankara: Devlet Matbaası, s. 175; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 105-111.

Dadbeyi ve Başköy arasında bir yerde kondukları ve avâız-i divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf ve müsellemler olduklarına dair kayıt da vardır⁴⁰.

Mehmed Bey'in kızı Hanzâde Hatun'un türbesindeki dört nefer hâfız için günde birer akçe tayin edilmiştir. Bazdegumi'de bir hamamdan 1200 ve değirmenden 200 akçe olmak üzere vakfın hâsılı 1400 akçe olup, altı bab dükkânın hâsılı kaydedilmemiştir. Onun vakfına dair "*cemaat-i evlad-ı Germiyan, Hanzâde Hatun bint-i Mehmed Bey bin Aydın*" ibaresi oldukça önemlidir. Mehmed Bey'in kızkardeşi ya da kızı olan Selçuk Hatun, Arpaz-Nazilli'de bir zaviye bina ettirmiş olup, Yeşil Türbe olarak adlandırılan türbesi de buradadır. Davarlar Köyü'nde hâsılı 300 akçe olan bir bahçe, hâsılı 360 akçe olan bir değirmen, kâfirbağı, küçük harim adında bir bahçe, Eski Havlı adlı bir dam havlusu, bir kazgan/kazan, hereni, dört sahan, dört tepsi vakfedilmiş olup, tepsilerin kayıp olduğu, vakıf tevliyyetinin ise uteka evladından Süleyman'ın üzerinde olduğu belirtilmiştir⁴¹.

Tire'deki Ulu Camii'nin dış cemaat yerinin sol duvarında bulunan kitabeye göre, Alihan bin Mehmed tarafından bir medrese yaptırılmış olup, Orta Medrese olarak da anılan bu medrese günümüzde mevcut değildir. Alihan Türbesi olarak bilinen türbede 730/1330 tarihinde vefat ettiği anlaşılan Hoca Hasan'a ait bir kabir kitâbesi vardır. Hoca Hasan ile Alihan arasındaki ilişki tam olarak kurulamasa da *Düsturnâme*'de Gazi Umur Paşa'nın şehid düştüğü İzmir muhasarasına katılanlar arasında adı geçen "Hoca Hasan oğlanları" ile bir ilgisinin bulunduğu muhakkaktır. Onun Ali Han'ın oğlu olduğuna dair "*Avcı Alihan Çiftliği'nde oğlu Hasan Hoca, şimdiki halde Aydınoğlu'nun oğlu Yahşi*" ibaresinin bulunduğu defter kaydı H. Akın tarafından yayınlanmıştır. Ali Han'ın İsmail adındaki diğer bir oğluna ait Güzelhisar-Tralles'daki türbede bulunan mezar kitabelerinin biri 783/1382, diğeri 793/1392 tarihlerine

⁴⁰ Tire Vakıf Defteri, No: 35, s. 18, 33; BOA. TD. 166 (İcmal), s. 15, 65; TADB. TTD. EV. 571, v. 97a-98a; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 138-139, 141, 144, 148, 160; Erdoğan, *Aydın İli Tahrir Defteri*, s. 233-234.

⁴¹ BOA. TD. 166 (İcmal), s. 69; TADB. TTD. EV. 571, v. 91a, 104b, 131a; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 149-150, 158, 162-163; Erdoğan, *Aydın İli Evkâf defteri*, s. 254, 303.

aittir. Türbenin Yeganlu Köyü'nde zaviyesi ve Tire'de medresesi bulunan Ali Han ve oğlu İsmail'e ait olduğu anlaşılmıştır. Vakfi Aydınoğlu Mehmed Bey'in kızı Hundî Hatun kurmuştur. Burada daha önce Ali Han Baba Camii ve medresesinin Yunan işgali sırasında ortadan kaldırıldığı bilinir⁴². Ali Han Baba ve oğlu İsmail'in, Osmanlıları ve Batı Anadolu beylikler dünyasını kendi şahsında birleştiren Kır Ali ve dedesi Sultan İsmail'in isimlerini yaşatması bakımından, Hanedan'a akraba şahsiyetlerden olduğu düşünülebilir. Orta Medrese demekle maruf olan Alihan Medresesi'ne dair vakıf kayıtlarına bakıldığında; hamamdan 5640, beş bab dükkândan 380, Koruca ve Alihan köylerindeki yerlerden 1630, hamam arzı ve zemini ile ortakçı yerlerinden 810 ve Şeyhler Köyü'nden 1580 akçe olmak üzere, vakfın toplam gelirin 11.460 akçe olduğu hesaplanmıştır. Cüneyd Bey Camii imametinin medrese müderrisine tahsis olunmasından dolayı vakfın toplam gelirin 13.840 akçeyi bulduğu kaydedilmektedir. Yeganlu'daki Şeyh Alihan Zaviyesi için Hakimoğlu, Kızılca ve Kırmımlı çiftliklerinin Aydınoğlu Hundî Hatun tarafından vakfedildiği, meşihâtinin Ömer Baba ve daha sonra Elvan Seydi tarafından tasarruf edildiği belirtilir. Sicil defterinde Hundî Hatun'un Kamerşah ve Mustafa adlarında evladının olduğu anlaşılmaktadır. Şeyhler Köyü ve İlmeli Yaylağı hissesi de 1580 akçe hâsılı ile Alihan Medresesi'ne vakıf kaydedilmiştir. Alaşehir'deki Kurd Baba Tekkesi'nin şeyhi olan Süleyman Derviş'in de Alihan Derviş olarak anıldığına dair kayıt önemlidir. Tekke için vakfedilen akarattan sağlanan hâsıl 2000 akçedir. Vâkıf Kurd Abdal'ın neslinden yedi kişi zaviyete meskûn kaydedilmiştir⁴³.

Mehmed Bey, Şeyh Eyüb ve evladı için oğlu Umur Paşa ile beraber Birgi'ye bağlı Hüseyinlü Köyü'nü de vakfetmiştir. Oğlu Hüseyin'in elinde bulunan hükmün tarihi 768/1366 olup, muhtemelen İsa

⁴² İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, No. 0.93, H. 872/M. 1467 tarihli Yaya Defteri, s. 275; TADB. TTD. EV. 571, v. 58b-59a; Akın, *Aydinoğulları Hakkında Bir Araştırma*, s. 112-113, 120, 190; Erdoğan, *Aydın İli Tahrir Defteri*, s. 144.

⁴³ BOA. TD. 166 (İcmal), s. 18; TADB. TTD. EV. 571, v. 65a, 105a, 160b; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 145, 157a; Erdoğan, *Aydın İli Tahrir Defteri*, s. 159, 255, 363-364.

Bey tarafından yenilendiğini gösterir. Vakfın son mutasarrıfı ise evlattan Osman Şeyh olup, hâsılı 1057 akçe olarak kaydedilmiştir⁴⁴.

Umur Paşa'nın atası Mehmed Bey'in Şeyh Çakır oğlu Hoca Ali ve oğlu Yusuf'un tasarrufuna geçecek olan Marmara Köyü'nü vakfettiği, ancak Yusuf'un kusurlu bulunmasından dolayı ondan alınıp Derviş Sinan'a sadaka edildiği anlaşılmaktadır. Başka bir vakıf kaydında "zaviye-i Ali Baba" olarak mukayyedir. Zaviyenin hâsılı 1600 akçedir. Ali Baba Zaviyesi şeyhlerinden Derviş Dorum Dede'nin de Boynuboğun Köyü'nde Şeyh Sultan Şüca ruhu için bir zaviye vakfedip, meşihatini Şeyh Şüca dervişanına vakfettiği görülür. Bu kayıttan Ali Baba'nın cavlakî bir kalenderî olduğu sonucu çıkarılabilir. Zaviyenin toplam geliri 2790 akçe olarak kaydedilmiştir⁴⁵.

Birgi'ye bağlı İlyasköy de üç-dört çiftlik yerin İlyas/Aspas Seydi ve evlâdına vakfedildiğine dair bir kayıt tespit edilmiştir⁴⁶.

Mehmed Bey tarafından başı kesilerek idam edilen Sasa Bey adına olduğu iddia edilen Uçbeyi Mezarı başlıklı vakfın da Mehmed Bey zamanında yapıldığına hükmedilebilir. Günde yarım akçeye Derviş Gülşen'in mezara hizmet ettiği belirtilmektedir⁴⁷.

Aydınolu Umur Bey/Paşa Vakıfları

Umur Paşa, şehid düşmeden evvel kendi adına türbesi ve zaviyesi için şehir yakınında iki dönüm Yoncalık ve darü'l-huffaz canibinde bir harab değirmen ocağı vakfetmiş, daha sonra İsa Bey vakfından günde bir akçe, Bazdegumi'de yedi nefer ortakçılarıyla iki çiftlik yer, 32 baş susıgırı ve 70 baş karasu sığırı vakfa dahil edilmiştir. Bu sığırlar için Bozdağ'da Gölcük Korusu ve ekice Korusu yaylak ve kışlak için vakfedilmiştir. Mevlana Müderris'in tasarruf ettiği iki çiftlik yerin ortağa

⁴⁴ Tire Vakıf Defteri, No: 35, s. 20; TADB. TTD. EV. 571, v. 98b; Akın, *Aydınogulları Tarihi...*, s. 139, 162; Erdoğan, *Aydın İli Tahrir Defteri*, s. 235-236.

⁴⁵ Tire Vakıf Defteri, No: 35, s. 27; BOA. TD. 166 (İcmal), s. 68; TADB. TTD. EV. 571, v. 101a-102a; Akın, *Aydınogulları Tarihi...*, s. 140, 149, 162, 186; Erdoğan, *Aydın İli Evkaf Defteri...*, s. 243-245.

⁴⁶ TADB. TTD. EV. 571, v. 99b; Erdoğan, *Aydın İli Evkaf Defteri...*, s. 239-240.

⁴⁷ TADB. TTD. EV. 571, v. 70a; Erdoğan, *Aydın İli Evkaf Defteri...*, s. 170.

ekildiği, bir değirmen, bir bahçe, 46 susuğırı ve 72 karacasu sığırı ve iki nefer ortakçıya dair bir diğer vakıf kaydı da bu kaydın mükerreridir⁴⁸.

Umur Paşa'nın Alaşehir'de bina ettirdiği camii ve Bozyörukli Köyü'nde yaptırdığı mescidi için 200 akçe hâsılı olan bir bahçe ve 400 akçe hâsılı olan iki kıt'a diğer bir bahçe olmak üzere toplam 600 akçe vakfedilmiştir. Kanunî devrinde tutulan defterde vakfın hâsılı 430 akçe olup, tevliyet utekaya meşrutur⁴⁹.

Umur Bey'in kardeşi Hızır Bey hakkında herhangi bir vakıf kaydı tespit edilememişken, hatununun bina ettirdiği bir mescide dair bilgi vakıf defterinde bulunur⁵⁰.

Umur Bey'in kızı Gürci Melek Hatun'un Tire'deki Ekinhisarı civarındaki Değirmendere'de bina ettirdiği köprüye dair kitâbe 774/1372 yılına aittir. Tire'nin Sofuköy Mahallesi'nde bina ettirdiği bir de camiinin olduğu anlaşılmaktadır. İçil Defteri'ne göre, H. 1253 tarihinde tevliyetin Seyyid Saîd'in, H. 1286'da ise Hattatzâde Ali Molla tasarrufunda olduğu görülür⁵¹.

Umur Bey'in diğer kızı Hundi Melek Hatun'un evlatlık vakıf kaydı, onun soyu hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Buna göre Süle Köyü, Hundi Melek'ten sonra oğulları Muhammed ve Dursun'a kalır. Muhammed'n vefatından sonra oğlu Hamza'ya geçmiş ve Hamza Bey de hissesini Mehmed Bey'e satmıştır. Köyün diğer yarısı ise Dursun Bey'in vefatından sonra oğulları Cafer, Rüstem, Veled ve Yakub'a miras kalmıştır. Köyün her türlü vergiden muaf ve müsellemler tutulduğu anlaşılmaktadır⁵².

Umur Bey'in üçüncü kızı Azize Melek Hatun'un da Birgi'ye bağlı Mögrigümi'de bir Darü'l-Huffaz bina ettiği anlaşılmaktadır. Vakıf için İsa Bey'in hükmünün de olduğu ve vakıf yerde çeltik ekimi yapıldığı

⁴⁸ Tire Vakıf Defteri, No: 35, s. 18; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 138, 141.

⁴⁹ TADB. TTD. EV. 571, v. 164a; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 164; Erdoğan, *Aydın İli Evkaf Defteri...*, s. 370.

⁵⁰ TADB. TTD. EV. 571, v. 35b; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 155; Erdoğan, *Aydın İli Evkaf Defteri...*, s. 92.

⁵¹ Tire Vakfiye Sicili Defteri, Defter No.: 1, s. 43, 108; Tire Şer'iyye Sicilleri, Defter No: 1, s. 146; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 116, 179, 193.

⁵² BOA. TD. 1/1, Defter Sıra No: 1077, s. 17; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 127, 132.

anlaşılmalıdır. Vakfın tevliyeti Huri ve cennet bint-i Komarî Hoca elinde olup, vakfın toplam geliri 2000 akçedir⁵³.

Tire'nin Bahriye Mahallesi'ndeki Çanakçı Mescidi'nin 739/1339 tarihli kitâbesi, yapının Umur Paşa devri şahsiyetlerinden Bahadır b. Seyfüddin el-Baytar tarafından bina ettirildiğini gösterir⁵⁴.

Umur Bey ve kardeşi İsa Bey, Güllüce Köyü'nü Tay Seyyidî evladından Cafer Çelebi'ye vakfetmiştir. Tay Seydi evladından yedi kişinin adları da kaydedilmiş olup, bunların Karaca Ahmed'in dedesi Rum Paşa'nın ağabeyi Celaleddin Karatay'ın neslinden olma ihtimalleri en kuvvetli ihtimaldir. Kanunî Sultan Süleyman devrinde Tay Seydî evladından Cafer çelebi bin Mehmedşah bin Nurüddin, Emrullah, Hızırşah veled-i Nurüddin, Mehmed ve İbrahim, Mahmud ve Emirşah adlı kişiler muaf ve müsellemler olarak kayıtlıdır. Köyde meskûn bulunan reayadan vakıf adına hâsıl olan meblağ 5505 akçe olarak gösterilmiştir⁵⁵.

Umur Bey'in Fota'da Ahi Baba adına bir zaviye bina ettirdiği ve zaviye için Fota, Hacıköy, Karacakoyunlu, Yegenlü ve Birgi'ye bağlı Ömerlü köylerinde vakfedilen yerlerden toplam 2450 akçe hâsıl sağlandığı anlaşılmalıdır. Fota'da Aydınogulları'ndan İshak Bey adında birinin bina ettirdiği bir mescide dair kayıt da vardır. Vakfın tevliyeti H. 991/M. 1582-83'te Derviş Ali üzerindedir. Fota merkezindeki hamamdan 3600, Beybağı, Başlık, Zeytinlik, Evren, Ayşe, İncir, Yoncalık ve Tire

⁵³ Tire Vakıf Defteri, No: 35, s. 22; BOA. TD. 166 (İcmal), s. 67; TADB. TTD. EV. 571, v. 99b-100a; Akın, *Aydınogulları Tarihi...*, s. 139-140, 149, 162; Erdoğan, *Aydın İli Tahrir Defteri...*, s. 238-239.

⁵⁴ Akın, *Aydınogulları Tarihi...*, s. 116.

⁵⁵ Tarihî literatüre Eratna Bey şeklinde yerleşmiş olan Erdana Bey'in Amasya ve Tokat'ı Zeynüddin Tüli Bey'in tasarrufuna bıraktığı ve Tüli Seydi'nin oğlu Tacüddin İbrahim Bey'in de 1350'li yıllarda Tay Seydi adına bir zaviye bina ettirdiği bilinir. Bkz. M. T. Gökbilgin, "Tokat", *İA*, 1979, XII/1, s. 403; Kemal Göde, "XIV. Yüzyılda Tokat/Eratnalılar Hâkimiyetinde Tokat", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, (2-6 Temmuz 1986), (Ankara: Gelişim Matbaası, 1987), s. 20; Kadir Özköse, "Tokat'ta Tasavvuf Kültürü", *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, (25-26 Eylül 2014), Bildiriler, III, (Haz. Ali Açık vd., (Tokat: 2015), s. 82; Vedat Turgut, "Renklerin Efendileri...", s. 53-56; Turgut, "Ahu ve Derviş: XIII. Yüzyıl Tasavvuf Dünyası Üzerine Bazı Yeni Bulgular", S. 96, Ankara 2020, s. 11-32; BOA. TD. 166, s. 17; TADB. TTD. EV. 571, v. 55a-b; Akın, *Aydınogulları Tarihi...*, s. 145, 156; Erdoğan, *Aydın İli Evkâf Defteri...*, s. 135-136.

hariminden 720, bahçe ve yerden 80 akçe olmak üzere vakfin toplam geliri 4900 akçe olarak kaydedilmiştir⁵⁶.

Umur Bey'in İzmir'deki Seydiköy'ü Seyyid Mükerrimüddin Mükrimün adına kurduğu zaviye için vakfettiği görülür. Zaviye'ye daha sonra Mükrimün oğlu Yusuf'un tasarruf ettiği anlaşılmaktadır. Zaviye vakfının toplam hâsılı XVI. Yüzyılın ortalarında 30.000 akçeyi bulur. Zaviye'nin hâsıl olan galleden günde 10, senede 9600 akçe tevliyet cihetine, günde dört-yılda 1260 akçe mescid cihetine, günde üç-senede 1080 akçe nezaret cihetine, günde iki-senede 720 akçe ferraşa, beş adet ecza için günde beş-yılda 1800 akçe cüzhana, günde iki akçe abdariyeye, günde ç akçe tabbahiyeye, günde iki akçe vekil-i harca, günde 14 akçe baha-i gûšta, günde 14 akçe baha-i nan-a, günde altı akçe hevayic-i matbah, günde üç akçe ziyafet-i misafüran, günde bir akçe hasıra, günde iki akçe kâtibe, günde iki akçe cibâyete, günde iki akçe imama, günde iki akçe kilerdâra ve günde iki akçe sakkaya olmak üzere toplam günde 79 akçe-yılda 28.440 akçe masrafının olduğu hesaplanmaktadır⁵⁷.

Yeniceköy'de Derviş İsa oğlu Derviş Musa'nın; Umur Bey, İsa Bey ile Murad Hüdâvendigâr ve Bayezid Hüdâvendigâr'dan muaf ve müsellemler olduklarına dair vakıf kaydı, mülk yerin kendilerinden sonra oğulları Hamza, İsa, Hızır, Süleyman, İsmail, Yusuf, Aslıhan Fakih oğlu Resul ve bir kardeş oğlu Mahmud oğlu İbrahim'e kaldığını gösterir. Gelip-gidene hizmet ettikleri de ayrıca belirtilir. Köyün Murad Hüdâvendigâr zamanında Kazasker'e verildiği, Yıldırım zamanında Yazıcı Mehmed'in, Çelebi Mehmed zamanında ise Hacı Ali'nin "yediği" ve sonradan Şarabdar İskender'in oğullarının müştereken mutasarrıf oldukları da belirtilir. Aynı köyün Umur Paşa tarafından kadınlara vakfedildiğine dair kayıt da vardır. Daha sonra timara verildiği ve

⁵⁶ BOA. TD. 166 (icmal), s. 20, 22; TADB. TTD. EV. 571, v. 62a-b, 65a; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 157, 159; Erdoğan, *Aydın ili Evkâf Defteri...*, s. 152, 158-159.

⁵⁷ BOA. TD. 166 (icmal), s. 32; TADB. TTD. EV. 571, v. 3a-4b; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 147; M. Akif Erdoğan, *Kanuni Sultan Süleyman Devri Aydın İli Evkâf Defteri (Metin ve İnceleme)*, İzmir: Ege Üniversitesi yayınları, 2016, s. 16-20.

Şarabdar İskender ile oğullarının köye tasarruflarının bundan dolayı vuku bulduğu anlaşılmaktadır⁵⁸.

Umur Paşa'dan sonra kardeşi İsa Bey, Yıldırım Bayezid ve II. Murad'ın nişanlarının görüldüğü bir vakıf kaydında, şeyh Muhiyüddin için Bozdoğan/Bozdağ ve Buğday Hatun mevrâ'sındaki kestanelik ve koz (ceviz) ağaçlarının yeri ve yurduyla kadimü'l-eyyamdan vakıf olduğu belirtilmiştir⁵⁹. Başka bir vakıf kaydında Şeyh Muhiyüddin'in Şeyh İsmail'in oğlu olarak kaydedildiği görülür ki bu şeyhin Ali Han ile bir bağlantısının olabileceğini akla getirir. Şeyh'in evladından Ârif ve Mustafa ile Ârif Çelebi'nin oğulları Âlim ve Yusuf vakfi tasarruf etmişlerdir. Bir çifte hamam vesair gelir kalemlerinden toplam 8330 akçe gelirinin olduğu sicil defterinden anlaşılır. Vakfın tevliyeti için Ârif Muhammed ve oğlu Abdurrahman ile torunu Abdullah'ın hile ve tezvîrâta başvurduğu yönünde bir belge vardır. Tire'deki Kara Kadı olarak bilinen Şeyh Muhiyüddin'in XIV. yüzyılda bina ettirdiği cami ve medresenin aynı Şeyh Muhiyüddin olup-olmadığı bilinmemektedir. Bu hayrat için vakfedilen Kara kadı ve Hekim hamamlarından 14.400, Kara Kadı kervansarayını ve dükkânlarından 7000, Yoncalık ve ittisalindeki hane icârelerinden 600, Akçahisar Köyü'ndeki değirmenden 2000, medrese etrafındaki dükkân icareleri, Bodemya'da bahçe ve mevrâdan hasıl olan 1150 akçe olmak üzere toplam 25.050 akçenin yanısıra İzmir'deki hamamdan hâsıl olan 5760, Aydın Bağı, Hacı Selim Bağı ve Doğan Bey bahçesi adı verilen üç hadikadan 3000, turunç bahçesinden 200, değirmen, Yoncalık ve mevrâî gelirinden 400 ve Menemen'deki Hassa hamamı'ndan 4320 akçe olmak üzere 13670 akçenin de eklenmesiyle vakfın toplam mahsulünün 38.730 akçe olarak kaydedildiği görülür. Vakfın gelir kalemleri ise şu şekildedir: tedris günde 30, talebe günde 10, huffaz 5, Cuma huffazı 7, müezzin 2, kayyım bir, bevâb bir ve tevliyet öşr-i mahsûl⁶⁰.

⁵⁸ BOA. TD. 1/1, Defter Sıra No: 1077, s. 33; Tire Vakıf Defteri, No: 35, s. 31; Akın, *Aydınogulları Tarihi...*, s. 140.

⁵⁹ Tire Vakıf Defteri, No: 35, s. 8; TADB. TTD. EV. 571, v. 94a-95a; Akın, *Aydınogulları Tarihi...*, s. 137; Erdoğan, *Aydın İli Tahrir Defteri*, s. 223-228.

⁶⁰ TADB. TTD. EV. 571, v. 66b, 93b-95a; Akın, *Aydınogulları Tarihi...*, s. 149, 160, 184; Erdoğan, *Aydın İli Tahrir Defteri*, s. 162-163.

Aydinoğlu İsa Bey Vakıfları

Aydinoğlu İsa Bey'in Ayasuluğ-Selçuk'ta bina ettirdiği caminin kitabesi, yapının 776/1375'te bina ettirildiğini göstermesinin yanında, İsa Bey'in Fahrüddin unvanına da işaret etmesi bakımından önemlidir. Caminin mimarı Dımışk (Şam)'lı olu Ali olup, günümüzde harab haldedir. Cami, avlulu klasik Osmanlı üslubunu müjdeleyen yapılardan biridir. Bu camii için Keles/Kiraz Köyü'nün vakfedildiği anlaşılmaktadır. Vakıf reayasının avâriz-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf ve müsellemler tutulduğu anlaşılmaktadır⁶¹.

Ayasuluğ'a tabî Çirkince nâhiyesindeki Yayla Köyü'nün de İsa Bey'in Ayasuluğ, Birgi ve Keles'deki evkâfına vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Köyde mütemekkin bulunan bazı kâfir cemaatinin bennak resimlerinin Balat'taki Menteşeoğlu İlyas Bey Vakfı'na ait olduğuna dair not düşülmüştür. Yine aynı yerdeki Kuyumcu Köyü'nün de İsa Bey evkafından olduğu tespit edilmiştir. Sicil Defteri'ne göre, Çirkince'ye tâbî Ezine, Kızılca, Ulucak ve Turgud köylerinin de İsa Bey vakfı karyeleri arasında zikredildiği görülür⁶².

İsa Bey'in Tire'nin Büyükkale köyünde bina ettirdiği çeşmesine dair kitâbe, çeşmenin 782/1380-81 yılında yapıldığını gösterir. Hacı Paşa'nın telif ettiği kitapta olduğu gibi bu kitâbede de İsa Bey'in unvanı Fahrüddin olarak kaydedilmiştir. Muhtemelen Hacı Paşa ile aynı kişi olan Hacı Bey'in kelüs'te bina ettirdiği mescidine de İsa Bey tarafından mukarrernâme verildiği görülür ki vakfın geliri 360 akçedir⁶³.

Sultan Mehmed Han zamanında İsa Bey'in bina ettirdiği evkafa dair tevzînâmenin kaybolmasından dolayı yeni bir tevzînâmeye ihtiyaç duyulması üzerine Aydın vilâyetini kaleme alan Mevlana Muhiyüddin'in kayıtlarına başvurulmuş ve vakfın toplam hâsılının 89.400 akçeyi bulduğu anlaşılmıştır. Bu hâsılın daha sonra 95.885 akçeye yükseldiği

⁶¹ BOA. TD. (İcmal), 166, s. 52; Tire Vakıf Defteri, No: 35 (mükerrer), s. 9; BOA. TD. 166 (İcmal), s. 52; TADB. TTD. EV. 571, v. 95a; Akın, *Aydinoğulları tarihi...*, s. 118-119, 137, 148, 185.

⁶² TADB. TTD. EV. 571, v. 33a-b, 42a, 94b-97a; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 154, 180, Erdoğan, *Aydın İli Evkaf Defteri...*, s. 88-91, 106, 228-231.

⁶³ Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 115; TADB. TTD. EV. 571, v. 104a; Erdoğan, *Aydın İli Evkaf Defteri...*, s. 253.

görülür⁶⁴. İsa Bey Vakfı'nın gider kalemlerine bakıldığında; tevliyeteye öşri mahsul, nezarete günde 8, Birgi camii hatibine 5, Ayasuluğ Camii hatibine 5, Kelüs Camii hatibine 3, Ayasuluğ Camii imamına 4, Birgi Camii imamı ve müezzinanına 3'er, Ayasuluğ müezzinanına 6, Kelüs müezzinine 3, Ayasuluğ muarrafine 2, Kelüs kayyımına 2, Birgi hoşhanına 1, 20 nefer Ayasuluğ cüzhanına 30, Kelüs kayyımına 1, Birgi cüzhanına 2, Ayasuluğ muarrafine 2, Birgi ve Ayasuluğ kayyımlarına 3'er, Birgi ser-mahfiline 1, Ayasuluğ ser-mahfiline 2, Ayasuluğ huffazına 7, Birgi'deki 7 nefer huffaza 9.5, Gazi Umur Paşa türbedârına 2, sebil hadimine 1, diğer sebil hadimine 2, iki nefer noktacıya 2, iki nefer câbiye 4, kâtibe 6, Birgi muarrafine 2 ve anbardara 2 akçe tayin edildiği görülür. İsa Bey Vakfı'ndan babası Mehmed Bey'in Türbesi'ne yevmî bir akçe ve daha başka akarat verildiğine de yukarıda değinilmişti⁶⁵.

İsa Bey'in Menteşeoğlu İlyas Bey'in ailesinden olan eşi Azize Hatun da Ayasuluğ-Selçuk'ta bir imaret vakfı tesis etmiştir. Ayasuluğ'da bir hamam ve Değirmenderesi'nde bir değirmenden hâsıl olan 4000, İneköy'deki tahminen 1500 dönümlük çiftlik, diğer bir çiftlik ve bağdan hâsıl olan 1800 ve Ayasuluğ'daki dükkânlardan sağlanan yedi akçe dahil olmak üzere vakfın toplam hâsılı 5800 akçe olarak kaydedilmiştir. Vakfın hâsılı 991/1583-84 tarihli Aydın Livası tahrir defterinde de 5800 akçe olarak kaydedildiği görülür. Vakfın meşihâtinin Şeyh Şihabüddin Sühreverdi hazretleri evlâdından Mahmud bin Ümranî'nin tasarrufunda olduğuna dair kayıt oldukça önemlidir. İneköy'de bulunan caminin vakıflarının da İsa Bey ve Sultan II. Murad zamanından beri, köyün öşrü ve Batnos memlehasından günde üç akçenin ayrılmasından müteşekkil olduğu sicil kaydından anlaşılır. Nazilli'ye bağlı Arpaz (Esenköy) sınırları dâhilinde Menteşeoğlu İlyas Bey tarafından bina ettirildiği anlaşılan bir medrese bulunur. Medrese için vakfettiği 3000 akçenin ribhının müderrise, diğer 3000 akçenin ise Kur'an tilâvetine, 1000

⁶⁴ Tire Vakıf Defteri, No: 35 (mükerrer), s. 11; Akın, *Aydınöğulları tarihi...*, s. 137; TADB. TTD. EV. 571, v. 66b, 94b-97a; Erdoğan, *Aydın İli Tahrir Defteri*, s. 228-231.

⁶⁵ Tire Vakıf Defteri, No: 35, s. 18; Akın, *Aydınöğulları Tarihi...*, s. 138, 141; TADB. TTD. EV. 571, v. 96b-97a; Erdoğan, *Aydın İli Tahrir Defteri*, s. 231-232.

akçenin rıbnının mütevelliyeye, 1000 akçesinin ise türbedara verilmesini, tevliyetin evladın üzerine olmasını şart etmiştir⁶⁶.

İsa Bey'in Yıldırım Bayezid ile evlendirdiği kızı Hafsa Hatun'un Bodemya/Bademiye'de bina ettirdiği zaviyesinin tevliyeti, nezâreti ve meşihatını Bayezid-i Bistamî müridlerinden Bodemya Çelebi'si Abdülğaffar Çelebi'ye şart ettiğine dair kayıt oldukça önemlidir. Zevci Yıldırım Bayezid'in adının da Bayezid-i Bistamî'den mülhem olduğuna dair rivâyetlerle bu durum daha anlaşılır bir hal alır. Hafsa Hatun, Birgi'nin Taşbazar Mahallesi'ndeki çeşmesi için Kulaksız mevrâsını vakfetmiş, vakfın tevliyetini yine Bayezid-i Bistamî müridlerinden Bodemya Çelebisi Abdülğaffar Çelebi'ye şart etmiştir. Bu kayıtların Karamanîzâde Defteri'nden Atik Defter'e aktarıldığı da ayrıca belirtilir. Vakfın hâsılı XVI. Yüzyılın ortalarında 9000 akçe olarak kaydedilmiştir⁶⁷. H. 1264'te vakfın mütevellisi olarak Ahmed Şakir Ağa gösterilir. Bu kişinin Abdülğaffar Çelebi'nin neslinden olup-olmadığı hakkında herhangi bir bilgimiz yoktur. H. 1276 tarihli bir başka hüccette tevliyet ve meşihatın Bayezid-i Bistamî müridlerinden Seydi Abdülğaffar Çelebi'ye bırakıldığına dair bilgi aynen aktarılmıştır. H. 12244 ve 1327 tarihlerinde vakfın tevliyetinin evladdan Ayşe, el-Hac Mustafa, Ârif, Yakub, Hacı Mehmed, Mehmed, Ak Mehmed, Emine, diğer Emine, diğer Mehmed, Eyüb, Fatma, diğer Ayşe ve diğer Fatma uhdelerinde iken, Abdullah oğlu Hacı Mehmed'in vefatıyla Hacı Abdullah ve Ahmed'e, onlarında vefatından sonra evlatlarından Ayşe, Hatice, Sıdika ve Şakire hanımlar ile Hacı Yakub'a tevliyetin intikal ettiğine dair sicil kaydı bulunur. Bunların Abdülğaffar Çelebi'nin evladından oldukları anlaşılmaktadır⁶⁸.

⁶⁶ BOA. TD. 166 (İcmal), s. 52; TKGM. TTD. EV. 571, v. 35a, 40a, 131b; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 155, 188; Erdoğan, *Aydın İli Evkaf Defteri...*, s. 88-92, 104, 304.

⁶⁷ Turgut, "Âl-i Timurtaş Paşa"..., s. 63; TADB. TTD. EV. 571, v. 49b, 53a, 98a; Tire Vakıf Defteri, Defter No: 35 (Mükerrer), s. 19; BOA. TD. 166 (İcmal), s. 15; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 139, 160-161, 181; Erdoğan, *Aydın İli Tahrir Defteri*, s. 234.

⁶⁸ Tire Vakfiye Sicili Defteri, No: 1, s. 66, 77, 174; Tire Şer'iyye Sicilleri, Defter No: 24, s. 62; TADB. TTD. EV. 571, v. 50a-53a, Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 179-180, 194-195; Erdoğan, *Aydın İli Evkaf Defteri...*, s. 121-130.

İsa Bey'in oğlu Musa Bey'in de Ayasuluğ'da bir mescid ve zaviye bina ettirdiği anlaşılmaktadır. Zaviye için vakfedilen Tire'ye bağlı Kavşak Köyü'nün hâsılı 4984 akçe olarak hesaplanmıştır. Bu hesaba, Musa Bey'in hatunu tarafından vakfedilen Hisaryakası'ndaki 40 dönümlük yerden hâsıl olan 200 akçe dâhildir. Ezinepazarı'nda Musa Bey'in oğlu Mehmed Şah'ın harap duruma gelen bir eski camiyi yeniden yaptırmasıyla adıyla anılan cami ve muallimhanenin hâsılının ise 1800 akçe olduğu belirtilir. Ancak başka bir kayıta vakıf için 12.000 akçenin vakfedildiği görülür. Ayrıca Söke'de on bab dükkânı mescidin meremmetine ve masrafına, muallim cihetine ise Ezine'deki Ilıcasu'da yürüyen bir değirmenin vakfedildiği anlaşılmaktadır. Aynı yerde bulunan akdeğirmenin yarı hissesi de oğlu Mehmedşah'ın vakfidir. Aydın neslinden Üveys Bey ise Kestel'de bina ettirdiği camii için yarım bağ hissesi ve Kuyucak'da Habib Fakih Çiftliği'nin gelirini vakfetmiş olup, vakfın hâsılı 1000 akçedir. Kestel'e tâbî Kuyucak'da Musa Bey'in bir diğer oğlu Ali Bey'in köprüdeki on çiftlik mülk yerinin H. 877/M. 1472'de vefatıyla oğlu Hüseyin Çelebi'ye intikal ettiği, ancak bundan sonra Gedik Ahmed Paşa'nın ondan satın alarak Afyon'daki imaretine vakfettiğine dair sicil defterinde bir kayıt bulunmaktadır⁶⁹.

İsa Bey'in "kutbü'z-zaman" Eleki/İliki Sultan adına da bir zaviye bina ettirdiği anlaşılmaktadır⁷⁰. Onun Yatağan Dede için Samut⁷¹ Köyü'nde bir yer vakfettiği, vakıf yerin evladından Yusuf tarafından tasarruf edildiğine dair bir kayıt da bulunur. Yatağan Şeyh için Yenice'deki Bozdağ'da bulunan yurdu Kazluoluk Deresi ve Kabakoz'dan zaviyeye 2010, Samut Köyü'ndeki yerlerden ise 1250 akçe hâsıl sağlanmaktaydı. Yatağan Dede'nin asıl adının İbrahim bin Hacı Mustafa

⁶⁹ BOA. TD. 166 (İcmal), s. 53; TADB. TTD. EV. 571, v. 35a-b, 39a, 40a, 60b-61a, 122b-123a; Akın, *Aydınöğulları Tarihi...*, s. 148, 155-158, 163, 181, 187; Erdoğan, *Aydın İli Evkâf Defteri...*, s. 92, 101-102, 104, 288-289.

⁷⁰ BOA. TD. 166 (İcmal), s. 57; TADB. TTD. EV. 571, v. 47a; Akın, *Aydınöğulları Tarihi...*, s. 148, 158.

⁷¹ Samut Baba için Murad Hüdâvendigâr tarafından bir zaviye vakfi kurulduğuna dair bir vakıf kaydı için bkz. TADB. TTD. EV. 571, v. 7b; Erdoğan, *Aydın İli Evkâf defteri*, s. 27-28.

olduğuna dair kayıta, Ada İgide ve Adagözü köylerindeki yerlerin vakfedildiği görülür⁷².

Şeyh Evren isimli aziz için Birgicik Köyü'nde bir çeşme bina ettiren İsa Bey, musluk hizmeti için 40 dönüm miktarı yer vakfetmiştir. Sultan Mehmed, Sultan Bayezid ve Sultan Selim'in nişanlarının görüldüğü vakfı Sultan Süleyman da mukarrer tutmuştur. Buradaki Şeyh Evren'in Yıldırım Bayezid Devri'nin ünlü âlimi ve Şeyh Müeyyed'in damadı Yar Ali Şirazi'nin atası olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim onun torunlarından olan Yar Ali Paşa'nın İstanbul'da kurduğu evkaf için akrabasından Kazasker Abdurrahman Çelebi nişanı ile Ayasuluğ'a bağlı Satioğlu mevrâ'sı ile Karaca Ahmed Çiftliği'ni vakfettiğine dair kayıt da önemlidir⁷³.

İsa Bey, Ayasuluğ'a bağlı Bademarası adlı bir yeri ve Bacılar Köyü'ndeki Sarucaöz mevrâsını Seyyid Cafer bin Hüseyin bin Seyyid Hasan bin Sultanü'l-Ekberü'l-Arabî el-müşterî Ülkü Sultan adına kurulan zaviye için vakfetmiştir. Hâsıl olan meblağ belirsiz olsa da gâllenin zaviyenin mesâlihine ile varidin ve nâzilin mesâlihine (gelen-giden) sarfolunması ve meşihat ile tevliyetin evladın üzerine olması şart edilmiştir. Son tahlilde Ülkü Sultan neslinden Hoca Seydi vakfı tasarruf etmiştir⁷⁴.

İsa Bey'in Yukarı Çanlı ve Yağlar adlı köylerde Süleyman adından bir aziz için birkaç kıt'a yer bağışladığına dair bilgi bulunur. Onun neslinden Mehmed Fakih oğlu Yusuf'un köyde imam olup, vakfi tasarruf ettiği belirtilmektedir⁷⁵.

⁷² Tire Vakıf Defteri, No: 35, s. 23; BOA. TD. 166 (İcmal), s. 68; TADB. TTD. EV. 571, v. 100a, 105a; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 140, 149, 185; Erdoğan, *Aydın İli Evkâf defteri*, s. 240-243, 254.

⁷³ BOA. TD. 166 (İcmal), s. 33; TADB. TTD. EV. 571, v. 8a-b, 45a; Erdoğan, *Aydın ili Evkâf Defteri...*, s. 29, 114; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 147. Akın yanlış olarak "Evren"i "Ozan" şeklinde okumuştur. İkinci Ahi Evren için bkz. Turgut, Yıldırım Bayezid'in Müeyyed Oğlu: Çelebi Sultan Mehmed", *Sultan Çelebi Mehmed ve Devri Sempozyumu (17-18 Haziran 2021)*, Bursa: Büyükşehir Belediyesi Yay., 2022, s. 424-425vd.

⁷⁴ TADB. TTD. EV. 571, v. 47a; Erdoğan, *Aydın ili Evkâf Defteri...*, s. 118.

⁷⁵ TADB. TTD. EV. 571, v. 70b; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 182; Erdoğan, *Aydın ili Evkâf Defteri...*, s. 172.

Kaynak Köyü'nde bazı yerler İsa Bey tarafından Muhammed veled-i Ayas'a verilmişken, Yıldırım Bayezid zamanında Hızır Bey'e, Çelebi Sultam Mehmed zamanında ise Hüsamüddin oğlu Mehmed Bey'e verildiğine dair kayıt da mevcuttur⁷⁶.

Burada ele alınması icâb eden en ilgi çekici olan kayıt, Uşak sınırları dâhilinde bulunan *Kuzucuk/Kurucak nâm-ı diğer Kayırhan* adı verilen köyün Ahi Seydi Ahmed'in atası Ahi Seyyid Mustafa için Aydınöğlü İsa Bey tarafından vakfedildiğine dair olan vakıf kayıdır. Söz konusu vakıf için Germiyanoğlu Şah Çelebi ve oğlu Yakub Çelebi de nişân vermişlerdir. 58 neferin mütemekkin olarak kaydedildiği köyün hâsılı 2235 akçe olup, Molla Şemseddin Fenârî de vilâyeti teftiş ettiği sırada önceki hükümleri onaylamıştır. Bu kayıt, beylikler arasındaki son derece girift ilişkilerin varlığının bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Bilindiği üzere Gazi Murad Hüdâvendigâr'ın Kosova'da şehid düşmesinden sonra İsa Bey, Kocaeli Sancağı dâhilinde Onun ruhuna Kur'an tilâveti için küçük bir vakıf kurmuştur. Yalakabad/Yalova'daki 350 akçe hâsılıyla Merdaşviranı Mezrâsı Hüdâvendigâr ruhu için vakfedilmesi, Kayırhanlıktan Osmanlılaşmaya geçiş sürecine ışık tutması bakımından son derece önemlidir⁷⁷.

Aydınöğlü Süleymanşah Vakıfları

Süleyman Şah'ın türbesi, Tire'deki Mehmed Bey devri ulemâsından İbn Melek Medresesi avlusundadır. Türbenin içindeki dört mezarın taşında herhangi bir bilgi olmamakla beraber Evliya Çelebi, buradaki mezarların İsa Çelebi, Selim Çelebi ve Hızırşah Çelebi'ye ait olduklarını belirtir. Türbenin hemen yanında yer alan İbn Melek'e ait medrese harab durumda olup, enkaz altında bulunan kitâbelerin, Mehmed Bey devrinin önde gelen âlimleri arasında yer alan İbn Melek'le ilgisinin olmadığı tespit edilmiştir⁷⁸. Feriştahoğlu Medresesi olarak da bilinen İbn

⁷⁶ BOA. TD. 1/1, Defter Sıra No: 1077, s. 89; Akın, *Aydınöğulları Tarihi...*, s. 129.

⁷⁷ TADB. TTD. EV. 560, v. 233b; TADB. TTD. 579, v. 141b; Turgut, "Germiyanoğulları'nın Menşei...", s. 28-29; Turgut, "XVI. Yüzyılın Sonlarında Kocaeli Sancağı'nda Demografik ve İdarî Vaziyet", *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli: Büyükşehir belediye Yay., 2015, s. 436.

⁷⁸ Uzunçarşılı, *Kitâbeler*, II, s. 137; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, s. 172; Akın, *Aydınöğulları Tarihi...*, s. 111, 114.

Melek Medresesi için Süleymanşah tarafından vakıflar tahsis edildiğine dair bir kayıt bulunmaktadır. Köyün hâsılı yaklaşık 2650 akçe olup, Uşakpınarı Köyü mevrâ'sından hâsıl olan 500, Soğucaksu mevrâsından 2000, bezzazistan icâresinden 1080, Tire merkezindeki Eski Birgi Hamamı'ndan 10.000, medrese yakınındaki hadikadan 600, yaylaktan 2500, Balatlık Köyü'ndeki hadikadan 1000, Buğdaylı yakınındaki yarım müdlük yerden 500 ve müderris için vakfedilen haneden 60 akçe olmak üzere medresenin toplam hâsılının 20.388 akçe olduğu hesaplanmıştır⁷⁹.

İbn Melek'in tam adı ve silsilesi Molla İzzüddin Abdüllatif bin Abdülaziz bin Eminüddin bin Ferište el-Karamanî'dir. İbn melek adını, temiz ahlaklı, erdemli şahsiyetinden dolayı aldığı belirtildiği gibi annesinin onu doğurmadan vefat ettiği, ancak hacdan dönen babasının onu mezardan sağ parmağını emer vaziyette çıkarttığına dair rivâyete bağlı olarak aldığı da söylenir. Bir dönem Osmanlı Mebusan meclisinde vekillik ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Adliye Vekâleti görevini üstlenen Seyyid Bey, onun torunlarından olup, İbn Melek'in aslen Türkistanlı ve ünlü bir Hanefî fıkıh âlimi olduğunu belirtir. Aydınoğlu Mehmed Bey'in evladına hocalık yapan İbn Melek'in doğum tarihi bilinmemekle beraber, vefat tarihinin 1418'den hemen sonraları olduğu tahmin edilir. Babası İbn Ferište Birgi kadısı olup, Birgi kadıları için yapılan evkâfın öncelikle onun için yapıldığını düşünmek gerekir. Saruhan Bey'in bina ettirdiği medresede öğrenim gören İbn Melek, Seyyid Şerif Cürçânî ve Hacı Paşa'nın çağdaşıdır. Hanefî mezhebine ve tasavvuf ilmine dair pek çok eseri ve daha önceki eserlere yaptığı şerhleriyle bilinen İbn Melek'in Muhammed ve Cafer adlarında iki oğlu vardı. Bunlardan Muhammed'in de babası gibi çok sayıda eseri bulunur. Muhammed'in oğlu Abdurrahman için İbn Melek'in Arapça lügatına dair bir eser telif ettiği bilinir. Onun Abdülmecid adında Hurûfilik alanındaki eserleriyle tanına bir oğlu ya da kardeşinin olduğu belirtilmektedir⁸⁰.

⁷⁹ BOA. TD. 166 (icmal), s. 19; TADB. TTD. EV. 571, v. 59b; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 146, 157; Erdoğan, *Aydın ili Evkâf Defteri...*, s. 146.

⁸⁰ Taşkoprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri, eş-Şakâiku'n-Nu'maniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, İstanbul: İz Yay., 2007, s. 60-62; Fatih Sarıkaya, "İbn Melek ve Ailesi", *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15/1, (Mart 2017), s. 639-656; Nişancızâde Muhammed bin Ahmed, *Mir'at-i Kâinât*, (Sad. A. Faruk Meyan), Berekât Yayınevi, Cilt II, İstanbul 1987, s. 338; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz. A.

Süleyman Şah'ın oğlu Yakub Çelebi'nin Hafsa Hatun adlı kızına dair vakfiye de içerdiği bilgiler bakımından oldukça önemlidir. Ramazan 822 tarihli vakfiyeye göre Hafsa Hatun Tire'ye bağlı Güllüce Köyü, Tire dışında Yeganlu Köyü, Birgi dışında bulunan Ezengümi Köyü ve Birgi müteallikatından Denizulusu köylerini Yenişehir'deki imareti için vakfetmiştir. Hafsa Hatun bu vakfının tevliyetini kardeşi Ahmed Efendi'nin oğlu Mustafa Bey ve onun oğulları Bayezid Çelebi ve Süleyman Şah'a şart etmiştir. Vakfiyedeki bu bilgileri tahrir defterlerinden takip etmek de mümkündür. Buna göre, Hafsa Hatun'un Yenişehir'deki evkâfının hâsılı 21.885 akçe olup, 9538 akçesi Hatungüzellücesi Köyü'nden, 12.347 akçesi ise Yeganlu Köyü'nden sağlanmaktaydı. Bu köylerin Hafsa Hatun'un kardeşinin oğulları Bayezid, Süleymanşah, Mehmed ve evladına vakf olduğu anlaşılmaktadır. Evladın münkariz olmasından sonra Mevlana Hüsrev/Molla Hüsrev fetvasıyla bu köylerin de Hafsa Hatun İmareti'ne zammolunduğu ifade edilir. Buradan adı geçen kişilerin yaşanan mücadeleler sırasında hayatlarını kaybettikleri düşünülebilir. Ancak aşağıda da ele alınacağı üzere vakfın tevliyetinin ileriki yıllarda evladdan bazı kişilere tevcih edilmesi, bunun evladın münkariz olması durumunda evkafa zammolunmasının şart edildiği şeklinde anlaşılması gerektiğini düşündürür. Yenişehir'e tâbî Yenice Köyü'nün de Hafsa Hatun'un kardeşi Ahmed Efendi'nin oğlu Mustafa Bey tarafından Hafsa Hatun imareti ve medresesi için vakfedildiği tespit edilmiştir. Sicil defterindeki kayıtlardan Hafsa Hatun evkafı için Amasya, Karacakilise, Traboz ve Papazlık ile Kemerköy'ün yanısıra Amasya'daki Cemaat-i Siros'un gelirlerinin de vakfedildiği anlaşılır. Amasya'nın 11.346, Karacakilise'nin 6339, Traboz'un 6470, Yeniceköy'ün ise 12.172 akçe geliri tespit edilmiştir. Konar-göçer cemaatten 850, çeşitli mukataalardan ise 3285 akçe de dâhil olmak üzere vakfın toplam hâsılının yaklaşık 44.455 akçeyi bulduğu

Fikri Yavuz-İsmail Özen), Meral Yayınevi, Cilt I, İstanbul, s. 349; Nişancı Mehmed Paşa, *Hadisât*, Kamer Yayınları, İstanbul 1983, s. 125; Cemal Muhtar, "Dilci İbn Melek", *Türk Kültüründe Tire*, (Haz. Mehmet Şeker), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 49-50; Seyyid Bey, *Usul-i Fıkıh: Medhal*, Matbaa-i Âmire, C. I, İstanbul 1333, s. 55; İbn Battuta, Ebu Abdullah Muhammed Tancî, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, (Çev. A. Sait Aykut), Cilt I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 419; Faik Tokluoğlu, *Tire'de Yetişen Alim, Şair, Mütefekkir ve Mutasavvıflar*, Ragıp Basımevi, Tire, 1959, s. 5.

hesaplanmaktadır. Buna yukarıdaki 21.885 akçenin eklenmesiyle toplam hâsıl 66.340 akçeye yükselmektedir. Bu hâsılın gider kalemleri ise defterde şu şekilde gösterilmiştir: baha-i gûşt günde 30-senede 10.800, baha-i nan günde 24-senede 8040, pirinç ve gendüm günde 12-senede 4020, hinta günde 3-senede 1080, harç-ı zerde günde 4-senede 1440, ziyafet-i müsafiran günde 7, senede 2520, özel dini gecelerdeki ziyafet için senede 1000, müderrise günde 30-yılda 10.800, nezarete günde 8, meşihate 6, kitâbete 7, 15 nefer cüzhana ayda 450, Amasya ve Yenice köyleri câbisine 4, talebeye günde 10, taam için ayrıca 2, Bazdagüm, Denizhavlısı, Yegenlü ve Hatungüzellücesi câbisine 10, imaretin rakabesine 10, Yenişehir hatibine, imamına ve muallimine 3'er, müezzine 2, mumdârîye, nâkibe, ferraş, noktacı, kayyım, bevtab, dakkak-i gendum, meremmetçi ve çıracıya 1'er, vekil-i harç, bevtab-ı ahur ve kilârîye 2'şer, tabbah-ı imarete 3, değirmenciye ve sakaya ayda 45'er, Amasya'daki cami hatibine ve imamına ayda 45'er, hafaza-i müezzinine 1, kayyım, hasır ve yağına 1, muallimhane muallimine 3 ve muarrife 1 akçe olmak üzere toplam 79.480 akçe olarak hesaplanmıştır. H. 1252'de vakfın tevliyetinin evladdan es-Seyyid Süleyman bin Seyyid Hasan'ın tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır. H. 1267-69 yıllarındaki kayıtlara göre vakıf evladından Seyyid Şerif Mehmed, Seyyid Ramazan, diğer Fatma bint-i Ali ve Zeliha bint-i Mustafa'nın uhdesinde iken, Zeliha'nın vefatıyla kızı Şerife Fatma'nın vakıf evladından olarak kaydedilmek için mahkemeye başvurduğu görülür⁸¹.

Tire'deki Debbaghane/Tabakhane Mescidi'nin de Mehmed Bey devri beylerinden Emir Mehmed b. Kılman tarafından H. 739/1339'da bina ettirildiği anlaşılmaktadır. Mehmed Bey'in Süleymanşah devrinde Tire sübaşısı olduğu anlaşılmaktadır. Onun kızı Kimya Hatun'un 749/1348 tarihli kabir kitâbesi Tire Arkeoloji Müzesi'ndedir⁸².

⁸¹ VGMA, Defter: 581, s. 472; TKGM. TTD. EV. 571, v. 55b-56a, 57b, 91a-b-93a; 136b-142a; BOA. TD. 166 (İcmal), s. 17; Tire Şer'iyye Sicilleri, No: 2, s. 43; Tire Şer'iyye Sicilleri, Defter No: 6, s. 68; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 156, 163, 188-189, 193-197; Erdoğan, *Aydın ili Evkâf Defteri...*, s. 137-138, 141-142, 217-222, 311-323.

⁸² Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 114-115, 117.

İbrahim Bahadır (Fatih) Bey Vakfı

İbrahim Bey, Urla'da bir cami bina ettirmiş olup, mesalihi için bir hama ve bazı yerleri vakfetmiştir. Hâsıl olan meblağın; vakıf görevlilerinden hatib, imam, müezzin, huffaz ve nâzıra tayin edildiği ayrıca belirtilir. Vakfın geliri 2717 akçe olup, bu meblağın 300 ağacı sakız ağacı çiftliğinden, 200 akçesinin deniz kenarındaki Sülüklüce mevziinde olan bağlardan, 310 akçesinin Akpınar'daki çiftliklerden, 30 akçesinin Urla'daki zeytinlikten, 350 akçesinin Demirci Çeşmesi yakınındaki bağlardan, 197 akçesinin panayır yerindeki bağlardan, 110 akçesinin urla içindeki diğer bağlardan, 150 akçesinin Anduz altındaki asmalardan, 130 akçesinin Kumanlu'daki bahçeden, 300 akçesinin Kilizman'daki incir bahçesinden, 320 akçesinin Urla'daki bağlardan ve 324 akçesinin Urla'daki harab durumda olan hamamdan sağlandığı tespit edilmiştir. İbrahim Bey'in bu camiine dair bir başka vakıf kaydında gelirinin 5187 akçe olarak kaydedildiği görülür. Hamamın daha sonra mamur hale geldiği ve hâsılının 2000 akçe olarak kaydedildiği görülür. Urla'daki bu vakfın sonraki dönemlerde Fatih İbrahim Bey Camii olarak kaydedildiği görülür. Belgeden Feyzullah adlı hatibin görevine hıyanet etmesi sebebiyle bu görevin Hafız İsa Halife'ye tevcih edildiği anlaşılır⁸³.

Cüneyd Bey'in atası İbrahim Bey, İzmir'de Ahi Cuka/Cuğa için bir zaviye bina ettirmiştir. Zaviye'nin Mevlana Sinan'ın tasarrufunda olduğu, Karamanîzâde defterinde zaviyenin harab kaydedildiği belirtilmektedir. Zaviye için hâsılı 500 akçe olan harab değirmen, Urla'da hâsılı 100 akçe olan bir bahçe ve Urla'daki Kumanlu Vadisi'nde hâsılı 500 akçe olan bir zeytinlik olmak üzere zaviyenin 1100 akçe gelirinin olduğu tespit edilmiştir. Ahi Çuğa'nın oğlu Hızır'ın da Kestel'e bağlı Dallica Köyü'nde bir kervansaray bina ettirdiği, meremmeti için de Karaağaç köyü'nde 16 dönümlük yeri vakfettiği görülür. Uluevrenlü Köyü'ndeki mescidin imam ve müezzin ciheti için ise Çamluca'da 80 dönümlük yer, dört dönüm incir bahçesinin yarısı, Uluevrenlü'de dört dönümlük bahçenin yarısı, Birgi'de 1.5, Gölcük'te iki dönüm harim

⁸³ BOA. Ali Emirî, No: 8, s. 10; BOA. TD. 166 (icmal), s. 33; TADB. TTD. EV. 571, v. 7a-b; Akın, *Aydınnoğulları Tarihi...*, s. 143, 147, 150, 153-154; Erdoğan, *Aydın İli Evkâf defteri*, s. 26-27.

vakfedilmiştir. İmam için ayrıca 5000 akçe vakfedilmiş olup, imamın ayrıca mescidde “oğlancıkları” talim etmesi şarta bağlanmıştır⁸⁴.

Cüneyd/Cündî Bey Vakıfları

Cüneyd Bey'in İzmir'de bina ettirdiği imareti için Kızılağaç tevabiindeki Karadireklü/sü dinki/değirmeni, Kalkal ve Feleküddin değirmenleri, Kilizman Köyü'nde bir zeytinlik, Güzelhisar'da bir bahçe ile Süleymanköy'deki altı çiftlik yerden hâsıl olan toplam 4250 akçeyi vakfettiği anlaşılmaktadır. Bu gelirin 500 akçesinin Birgi'deki yarım dink değirmenin 40 yıldır Ali adındaki biri tarafından tasarruf edilmesinden, 1400 akçesinin Karadireklü değirmeninden, 500 akçesinin Kalkal değirmeninden, 200 akçesinin Orduyeri demekle maruf hisarerlerinin bağlarından, 150 akçesinin Kilizman zeytinliğinden ve 1500 akçesinin Süleymanköy'deki hissesinden sağlandığı görülür. Aynı vakfın sonraki dönemlerdeki vakıf gelirinin 3957 akçe olduğuna dair bir kayıt vardır. Başka bir vakıf kaydında Süleymanköy'deki çiftliklerin hâsılı 1300 akçe olarak kaydedilmiştir. Vakfın hâsılının sonraki dönemlerde 3957 akçeye düştüğü anlaşılmaktadır. Güzelhisar'a bağlı Celallü Köyü'ndeki yerden hâsıl olan 145 akçe de İzmir'deki zaviyeye kayıtlıdır⁸⁵.

Tire'deki Ulu Camii'ni bina ettirenin Cüneyd Bey olduğunu gösteren kitâbe, badanayla kaplıyken H. Akın tarafından açılarak okunmuştur. Vakıf kayıtları da bu camiden Cüneyd Bey Camii olarak bahseder⁸⁶.

Cüneyd Bey'in kardeşi Kara Hasan bin İbrahim'in Süleymanköy'de bina ettirdiği camii için senelik getirisi 500 akçe olan 5000 akçe, 350 akçe geliriyle bir bahçe ve 260 akçe geliri olan bir arzdan hâsıl olan toplam 1110 akçe vakfettiği hesaplanmıştır. Hâsıl olan meblağdan günde bir akçenin hatibe, yarımşar akçenin imam ve müezzine, senelik 120 akçenin Ruz-ı Hızır cihetine, 80 akçesinin

⁸⁴ BOA. Ali Emiri, No: 8, s. 7; TADB. TTD. EV. 571, v. 6a, 125b-126a; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 142; Erdoğan, *Aydın İli Evkâf defteri*, s. 24, 294.

⁸⁵ BOA. Ali Emiri, No: 8, s. 7; BOA. TD. 166 (İcma), s. 33, 66; TADB. TTD. EV. 571, v. 7a, 94b, 112b; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 142, 147-148, 153, 160; Erdoğan, *Aydın İli Evkâf defteri*, s. 222-223, 268.

⁸⁶ Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 113-114; Erdoğan, *Aydın İli Evkâf defteri*, s. 25-26.

mütevelliyeye ve 80 akçenin de muarrife tayin edildiği görülür. Tevliyet evladının aslahına şart edilmiştir⁸⁷.

Aynı aileden olduğu anlaşılan İzmiroğlu Hamza Bey'in Balıkesir'e bağlı Çarıkça mezrâ'sını vakfettiği bir de zaviye bina ettirdiği tahrir kayıtlarından anlaşılır. Kurd Hasan ise, Bolu Sancağı dahilinde pek çok küçük ölçekli mescid ve zaviye vakfı kurdu muştur. Tacüddin Divanı'nda İmam Carullah Fakih; Bayındır Köyü'nde Emir-i Ahur oğulları Hacı Harman, Hızır, Uz Bey ve Muhammed; Öyük Divanı'nda Sevindik Şeyh, Gülşin Köyü'nde Müezzîn için, Hatunakçeliği Köyü'nde Halil Fakih, Kasire Köyü'nde Ümidoğlu Burhan Fakih'e Murad Hüdâvendigâr ruhuna hatim tilâvet etmesi için, aynı yerde Bıçakçı Uruz, yine aynı köyde muhtemelen Karaca Ahmed neslinden olan Rumbey Şeyh oğlu Mesud için, Çatakköy'de İmam Halil Fakih, Talib Divanı'nda Sazluoğlu Davud Fakih, Kurukavak'da Ali Şeyh oğlu Ahmed Şeyh, Mülk içinde Ali Şeyh, Kebedivani'nda Musa Danişmend oğlu Hasan Fakih, Dibekpınarı'nda Mehmed oğlu Yusuf Fakih ve Kuzucak'da Yusuf fakih oğlu Yahya Fakih için olmak üzere nişânının görüldüğü vakıf sayısı 15'i bulur. Bu vakıflar için Yıldırım Bayezid Hüdâvendigâr ve biri için Lala Şahin Paşa tarafından da nişan verildiği görülür⁸⁸.

"İzmiroğlu" ifadesinden bu ailenin neslinden olduğu anlaşılan Umur Bey veled-i Bayezid Bey'in Birgi'ye bağlı Süleymanköy'deki hissesini Gedik Ahmed Paşa'ya sattığı ve Ahmed Paşa'nın da bu yeri Afyon'da bina ettirdiği hayratı için vakfettiği anlaşılmıştır. Bayezid Bey'in Deryanda Pazarı'nda bir kervansaray bina ettirdiği, bu kervansaray dahilindeki bir değirmenden 900, mısır dükkânı yerinden 50 ve kervansaray yeri ve mezrâ'dan 190 akçe olmak üzere 1140 akçe toplam gelir kaydedildiği tespit edilmiştir. Aynı kervansaraya dair bir başka vakıf kaydında hâsıl 250 akçe olarak kayıtlıdır⁸⁹.

⁸⁷ BOA. TD. 166 (İcmal), s. 69; TADB. TTD. EV. 571, v. 54a, 104b; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 142, 149, 158, 162; Erdoğan, *Aydın İli Evkâf defteri*, s. 253.

⁸⁸ TADB. TTD. EV. 568, v. 118a; TADB. TTD. EV. 547, v. 63b, 65a, 67b, 78b, 79a, 80b, 81a-b, 83b, 84b, 86b, 209b, 241a, 252a.

⁸⁹ Tire Vakıf Defteri, No: 35 (Mükerrer), s. 5; BOA. Ali Emiri, No: 8, s. 14; BOA. TD. 166 (İcmal), s. 37; TADB. TTD. EV. 571, v. 9a, 91a; Akın, *Aydinoğulları Tarihi...*, s. 136, 143, 147-148, 154, 159-160; Erdoğan, *Aydın İli Evkâf Defteri*, s. 32-33.

Cüneyd Bey'den Kızıl Delü Baba/Sultan'a

Cüneyd Bey'in "Delü Baba" adına kurduğu zaviye vakfı da oldukça önemlidir. Zaviyede mütemekkin beş nefer de ayrıca kaydedilmiştir. Köy sınırındaki kestaneliği İlyas oğlu Hacı Mehmed'den 50 Filorine satın alan Cüneyd Bey, burayı zaviyeye vakfetmiştir. Mevlana Seydi Alaüddin zaviyede sâkin olup, Boynuboğun Köyü'ndeki kestanelikten sağlanan 720 akçe vakfın hâsılını teşkil eder. Akın bunu 7720 akçe olarak kaydeder. Tire'ye bağlı Balatcık Köyü'ndeki Bali Dede Zaviyesi'nin tevliyetinin de Delü Baba müridlerinin aslahın bırakılmış olması, Bali Dede'nin Delü Baba müridanından olduğunu gösterir. Defterde Selim Dede, Ferruh Dede, Cafer Dede ve Ahmed'in isimleri kayıtlıdır. Cüneyd Bey'in tahminen 70 dönümü bulan üç kıt'a yeri Delü Baba'ya vakfettiği, tevliyetin Sadık Baba'ya şart edildiğine dair sicil kaydı bu zaviyenin daha dikkatli incelenmesini gerektirir. Onun en meşhur dervişi olan Sadık Baba'nın divânı, Bektaşîlik hakkında oldukça önemli bilgiler içerir. Zira burada adı geçen Delü Baba, ünlü Bektaşî dervişi Kızıl Deli/Seyyid Ali Sultan'dan başkası değildir. Bu vakfın yanısıra, Tire'de Kızıl Deli'nin torunu olduğu düşünülen Balım Sultan adına bir Bektaşî Dergâhı'nın daha kurulduğu görülür. Onun adına Çorum'da da bir zaviye bina edildiğine burada değinilmelidir. Sulucakarahöyük'teki postnîşinliğinden sonra yerine geçen Kalender Çelebi'nin Onun oğlu olduğu rivâyet edilir. Birgi'de ise Abdal Ahmed Zaviyesi'nde Derviş Halil ve Yolageldi Derviş'in Bektaşî olduklarına dair kayıt da bu bağlamda önemlidir. Kestel'e tâbî Dallica Köyü'ndeki Mezid Baba Zaviyesi'nin de Denizli'deki Sarı Baba Zaviyesi'ne bağlı Bektaşî zaviyesi olarak dikkati çeker. 1000 akçe hâsıl ile mukayyed olan zaviyenin meşihatının Saru Baba Zaviyesi şeyhi tarafından belirlenmesi şarta bağlanmıştır. Velâyetnâme'ye göre Saru Baba'nın ismi İsmail olup, Hacı Bektaş-ı Velî'nin en önemli üç halifesinden biridir. Bunlardan en uluları olan Cemal Seydi, Cemalüddin Musa Zilî ile aynı kişiyi temsil ediyor olmalıdır. Hacım Sultan'dan sonra Bektaşîliğin Batı Anadolu'da teşkilatlanmasında en çok Saru İsmail Sultan'ın emeği bulunur. Hacı Bektaş Velî'yi defneden kişi olması bakımından onun akrabası kabul edilen Saru Baba adına Denizli-Tavas'ta, Sarayköy-Tekkeköy'de, Denizli-Kale ilçesinde, Kütahya-Tavşanlı'daki Dedeler Köyü'nde,

Eskişehir-Sivrihisar'daki Demirci Köyü'nde ve Aydın-Tire'deki Büyükkemerdere Köyü'nde zaviyeler kurulmuştur. Isparta'ya bağlı Sarı İsmail Köyü de burada anılmalıdır. Saru Baba'dan sonra Yatağan Dede, Dedigi Sultan, Teslim Abdal, Saru Kazak Abdal, Bostancı Baba, Koyun Baba, Niyaz Baba, Abdal Musa ve Karaca Ahmed de Batı Anadolu'da Kalenderî-Bektaşî zaviyelerinin bânîleri oldular. Germiyanoglu Yakub Bey'in baba adının doğru olarak "Mehmed" şeklinde verildiği Bektaşî Hacım Sultan vakfı da burada hatırlanmalıdır⁹⁰.

Menkıbelerde asıl mesleğinin aşçılık olduğu belirtilen Seyyid Ali Sultan ve yoldaşı Seyyid Rüstem Gazi'nin, Sultan I. Bayezid zamanında Rumeli fetihlerine katıldıkları, Dimetoka ve havalisinin fethinde bizzat rol oynadıkları anlatılır. Doğum tarihi XIV. yüzyılın başlarına tarihlenen Seyyid Ali Sultan'ın bölgedeki faaliyetlerinin, Balkanlara ilk geçişle beraber yani Orhan Gazi döneminde başladığı, Onun Umur Bey ile olan ilişkilerinden de anlaşılır. Hacı Bektaş Veli'nin sulbî oğlu olduklarını iddia eden Çelebilerin soy ağacını Kızıl Deli üzerinden Hacı Bektaş ve Kadıncık Ana'ya bağladıkları görülür. Kızıl Deli için Dimetoka'da kurulan zaviye adına Yıldırım Bayezid ve Kara Timurtaş Paşa ile Saruca Paşa'dan bitiler verildiği görülür ki Kızıl Deli'nin diğer adının Timurtaş olduğuna dair kayıtlar bununla ilgili olmalıdır. Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasında beraber çalıştıkları anlaşılan Kara Timurtaş Paşa ve Kızıl Deli arasında bir mürid-mürîd ilişkisi olduğu üzerinde düşünülmalıdır.

⁹⁰ VGMA, Defter: 592, s. 139/116; TADB. TTD. EV. 571, v. 64b, 71a, 75a, 98a, 105b, 124a-b; BOA. TD. 166 (icmal), s. 25; Turgut, "Germiyanogulları...", s. 10; Erdoğan, *Aydın İli Evkaf Defteri*, s. 158, 172-173, 179, 235, 256, 291; Akın, *Aydınogulları Tarihi...*, s. 146, 157-158, 186. Rıza Yıldırım, *Hacı Bektaş Veli'den Balım Sultan'a Bektaşiliğin Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yay., 2019, s. 261-278; Zekeriya Işık, "Hasan Balım Sultan Zaviyesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tarihi", *Turkish Studies*, Vol. 13/3, Winter 2018, s. 315-334; Harun Yıldız, "Hacı Bektaş Veli Sonrasında Bektaşiliğin Oluşum ve Gelişimi", *DEÜİFD, Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı*, (2021), s. 491-510; Ahmet C. Haksever, "Çorum'da Bektaşî Zaviyeleri: Tarihi Süreçler ve Fonksiyonları", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 12, S. 36, (2008), s. 67-87; Süreyya Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşilik*, (Çev. (N. Barın), İstanbul: Simurg Yay., 2003, s. 191-193; Mücteba İlgürel, "Kalender Şah", *DİA*, XXIV, (İstanbul 2001), s. 249; Abdülbâki Gölpınarlı, *Vilâyetnâme Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1995), s. 36-47, 63-64, 76-78; Hamiye Duran-Dursun Gümüsoğlu, *Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi*, Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Merkezi Yay., (2010), s. muhtelif yerler.

Kara Timurtaş'ın oğlu Ali Bey'in de başka bir Kalenderî şeyhi olan Şücaüddin Velî'ye intisab ettiği bilinmektedir. Kızıl Deli Ocağı'na mensub olanlar tarafından babasının adının Hüseyin Ata ve kardeşlerinin Abdal Musa ile Emir Sultan olduğuna ve dair ortaya atılan söylenceler, onun bağlantılı olduğu kişilere dair tarihi verileri daha anlamlı kılar. Onun Hacı Bektaş Velî ile Kadıncık Ana'nın oğlu olup, diğer adının Timurtaş olduğu, kendisinin de Resul ve Mürsel adındaki iki oğlundan "Çelebi"ler neslinin devam ettiğine dair rivâyet de tarihî verilerden izler taşır. Balım Sultan, bunlardan Mürsel Baba'nın oğlu olarak anılır. Balım Sultan hakkında, Fatih'in esir ettiği bir Sırp prensesinin kızıyla Seyyid Ali Sultan'ın evliliğinden dünyaya geldiği, tahsilini ve tarikat eğitimini Kızıldeli Zaviyesi'nde tamamladıktan sonra İstanbul'a gittiği, bir müddet sonra irşad faaliyetlerinde bulunmak üzere tekrar Dimetoka'ya döndüğü ve 1501'de II. Bayezid tarafından Hacı Bektaş'taki merkez tekkeye şeyh tayin edildiğini dair rivâyet bulunur. Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa ile birlikte Osmanlı fetih güzergâhının "Sol Kol"unda gösterdiği faaliyetlere dair Velâyetname'de verilen bilgiler, tarihsel bilgilerle örtüşür. Eser, Seyyid Ali Sultan ve dostu Seyyid Rûdem Gazi'nin Gelibolu, Bolayır, Kavak, Varmacin, İpsala, Fere, Dimetoka, Edirne, Şumnu, Ruscuk, Silistre, Yanbolu gibi şehirleri fethetmeleri ve bu bölgedeki yaşantılarından bahseder. Burada adı geçen Rûdem Gazi'nin Tarsus'dan Osmanlı coğrafyasına gelen Nakşibendîye çevresinden ve Salurlardan olan Ulaş Bey adına vakıf kurduğu görülür. Yeniçeri Ocağı'nın kurulması bahsinde adı geçen Hacı Bektaş evlâdından Timurtaş Paşa her ne kadar Kızıl Deli Sultan'ın diğer adı olarak gösterilirse de bu onun Kara Timurtaş Paşa ile olan yakınlığıyla ilgili olmalıdır. Kızıl Deli Sultan'ın Tokat'ın Zile ilçesindeki Bayezidîye Dergâhı'nın şeyhi Osman-ı Rûmî'nin torunu ve Hacı Bektaş Velî'nin manevî kızı Fatma Bacı'nın kardeşi Muînüddin Halil'in oğlu olan Şeyh Edhem için H. 708 yılında bazı yerler vakfeden Aytemür oğlu Emir Hüseyin'in oğlu Ahi Ali, Ahi Mine'r-Resul ya da H. 789'da aynı zaviyeye vakıflar yapan Fatma Bacı/Hatun'un Şemsüddin Ahmed Bedevî'den doğan Adil Bey'in oğlu Ali'den biri olması kuvvetle muhtemeldir. Belki onun Kızıl adı, Bedevîlerin simgesi olan kızıl başlıktı. Yıldırım Bayezid'in damadı Emir Sultan'ın da Kızıl Deli ile yakından ilişki olduğuna yukarıda değinilmişti. Emir Sultan'ın babası

Hamza oğlu Emir Ali Külal, Bahaüddin Nakşibendî'nin en önemli mürididir. Bahaüddin Nakşibendî'nin 12 yıl Yesevî şeyhlerinden Halil Ata'nın yanında kaldığına dair bilgi de bu bağlamda oldukça önemlidir. Nakşibendiye'nin Anadolu'daki ilk temsilcileri olan Kuşeyrîzâde Mencik Baba ve Ebu'l-Kasım Gürzanîzâde Beyce Sultan'ın Osmanlı Devleti'nin kuruluş coğrafyasındaki faaliyetlerine, onlarla aynı çevreden oldukları anlaşılan Şeyh Ulaş ve Murad Hüdâvendigâr'ın kayınpederi olan Kızıl Murad Bey'in de destek verdikleri belgelerden net bir şekilde anlaşılır. Bütün bu veriler, Yeniçeri Ocağı'nın teşkilinde Seyyid Kızıl Deli ve Kara Timurtaş Paşa gibi Bektaşîlerle beraber, Şeyh Ulaş adına kurduğu vakfiyle da bilinen Mevlana Köse Rüstem'in ortak mesaisine işaret eder. Kızıl Deli'nin arkadaşı olan Rüşdem Gazi'nin Sultan'a Yeniçeri fikrini veren kişi olduğu açıktır⁹¹.

⁹¹ Turgut, "Cemalüddin Musa Savî/Zilî ile Şeyh Osman-ı Velî ve Ahfadına Dair Vakfiyeler ve Düşündürdükleri", *Vakanüvis*, Yıl: 5, S. 2, (Güz 2020), s. 1029-1073; Turgut, "Renklerin Efendileri", s. 50-60; Ali Sinan Bilgili, "Osmanlı Arşiv belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1401-1826)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, S. 53, (Ankara 2010), s. 89-114; H. Dursun Gümüšoğlu, "15. Yüzyıl Bektaşîliği'nde Sadık Abdal Örneği", *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, S. 5, s. 1-25; Yıldırım, "Bektaşî geleneğine Göre Seyyid Ali Sultan", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, S. 53, (Ankara 2010), s. 59-88; Bedri Noyan, *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*, Ankara: Ayyıldız Yay., (1999), s. 13-15; Ahmet Yaşar Ocak, "Balım Sultan", *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 17-18; Haşim Şahin, "Seyyid Ali Sultan", *DİA*, XXXVII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., (2009), s. 48-50; Şahin, "Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, S. 53, (Ankara 2010), s. 17-34; Hüseyin Şahin, "Bir Anadolu Ereni: Kızıldeli (Malatya'da Kızıldeli Adı Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler)", *I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri*, (Ankara 1998), s. 508-526; N. Birdoğan, "Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 1998)*, (Ankara 1999), s. 75-82; Belkıs Temren, "Bektaşî Geleneğinde Balkanlara İkinci Geçiş; Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Söylencesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, VI, Ankara: Gazi Üniversitesi Yay. (1998), s. 106; Osman Türer, "Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı" *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, (Haz. A. Y. Ocak), Ankara: TTK Yay., (2005), s. 234; Hamid Ulgar, "Emir Külal", *DİA*, XI, (İstanbul 1995) s. 137-138; H. Algül-N. Azamat, "Emir Sultan", (İstanbul 1995) s. 146-148; Zeynel Özlü, "Osmanlı Döneminde Hacı Bektaş Velî Sülâlesi", *Bellekten*, LXXIX, S. 285, (Ankara 2015), s. 503-530; E. Ruhi Fırlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşîlik*, İzmir: İlahiyat Vakfı Yay., (2006), s. 126, 156-158; Gölpınarlı, *Vilâyetnâme*, s. 63-64. Ayrıca bkz. Sâdık Abdal, *Sadık Abdal Divânı*, (Haz. H. Dursun Gümüšoğlu), İstanbul: Horasan Yay., 2009; *Abdal Musa Velâyetnâmesi*, (Haz. A. Güzel), Ankara: TTK Yay., 1999;

Evliya Çelebi, Dimetoka'da Meriç'in bir kolu olan Kızıldeli Irmağı'nın etrafındaki kızıl kayalardan dolayı kırmızı bir renge sahip olduğunu ve Tanrıverdi Dağı'ndan doğan bu nehrin Arda, Tunca ve Meriç nehirleriyle karışıp Rum Denizi'ne döküldüğünü belirtir. Dimetoka'da onun adına 20 dönümlük bir arzi üzerinde kurulan Bektaşî Dergâhı, Karaca Ahmed ve Abdal Musa adına kurulan diğer zaviyelerle beraber Rumeli'de kurulan ilk Kalenderî-Bektaşî dergâhlarından. Sulucakarahöyük'teki Hacı Bektaş Velî Dergâhı'na tâbî olduğu anlaşılan Türbe, meydan, aşevi, paşa konağı, kasaphane, ambar, ahır ve mezarlıktan müteşekkil külliye, arşiv belgelerinde *es-Seyyid Ali nâm-ı diğer Kızıl Veli Sultân, Kızıl Delü/Sultan, Kızıl Delü Baba, Kızıl Dîvâne Sultân* gibi isimlerle yer alır. Vakfın gelir kalemleri, Bayezid Hüdâvendigâr ve oğlu Musa Çelebi'nin ağzından “...Tanrı Dağı'nda Darubükü ve Büyükviran ve Tırfilluviranı hudûdu ve sınırı ile mezkûr Kızıl Delü'ye virdim...” şeklinde kaydedilmiştir. Seyyid Ali Sultan, kendisine mülk olarak verilen bu köylerin gelirlerini evlatlık olarak vakfetmiş olup, Fatih döneminde tutulan 1456 tarihli tahrir defterinde, isimleri zikredilen köylerin yanı sıra, Kızıl Deli evladı tarafından Tatarviranı, Akpınar, Sazlık ve Kıyıcak mezzaralarının da vakfın arazisine dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Fatih döneminde Sultan Yıldırım Bayezid zamanında verilen yerlerden fazlasının vakfedilmesi sebebiyle vakfın neshedildiği ancak daha sonra oğlu II. Bayezid zamanında yeniden mukarrer tutulduğu anlaşılmaktadır. Onun döneminde tutulan 890/1486 tarihli defterde “*Mezra'a-i Darubükü ve mezra'a-i Büyükviran ve mezra'a-i Tırfilluviran, evvelden vakfiyet üzere tasarruf olunugelmiş imiş, merhûm Mehmed Hân zamanında bozulub tîmâr olmuş imiş. Şimdiki hâlde pâdişâhımız Bâyezîd Hân, mecmû'-ı evkâfa ve emlâke 'inâyet nazarın idib, bu vakfın dahi vakfiyetin mukarrer dutub hükm-i şerîf erzânî kılmış. ...ammâ asıl defterde mezra'a-i Tatarviranı ve*

Abdal Musa Sultan Velâyetnâmesi, (Haz. İ. Kaygusuz), İstanbul: Karaca Ahmed Sultan Derneği Yay., (2008); Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi*, Ankara: TTK Yay., (2007). H. Ulgar tarafından Emir Sultan'ın babasının Emir Külal olamayacağına “kesin” bir ifadeyle reddedilmesi, Emir Sultan'ın Nurbahşiye'ye mensubiyetiyle açıklanmaya çalışılsa da müddeinin, mürşidin müridinden yaklaşık 30-40 sene sonra vefat ettiğine dikkat etmediği anlaşılmaktadır. H. Algül ve N. Azamat'ın da Emir Sultan'ın babasının, Bahaüddin Nakşibendî'nin mürşidiyle “karıştırılmaması” gerektiğini belirtirken kesin delillere dayanmadıkları açıktır.

mezra 'a-i Akpınar ve mezra 'a-i Papaslık ve mezra 'a-i Kavacık üzerlerine bile kayd olunmuş, vakfın sınırı içinde imiş didiler” şeklindeki kayıt bunu gösterir. “*Vakf-ı evlâd-ı Kızıl Delü mezkûr merhûm Kızıl Delü diyâr-ı Rûmili şeref-i İslâm ile müşerref oldukda bile geçüb zikr olan karye-i Büyükviran ve karye-i Darubükü ve Tırfilluviranı, Sultan Yıldırım Han aleyhü'r-rahmet ve'l-gufrân hudûdu ve sınırıyla temlik idüb sene-i erba'a ve semane mie tarihinde mülknâme-i şerif ihsan buyurub*” ifadesinden vakfın 804/1401-1402 tarihinden önce, 1412 tarihli Musa Çelebi tarafından verilen bitide geçen “*Şeyh Kızıl Delü'nün köyünü evvelki begler vakf ve müsellemlerdir*” ifadesinden ise fütuhât döneminin etkin beylerinin idaresi döneminde kurulduğu anlaşılır. Onun çocuklarının isimleri de Kızıl Deli'nin hangi çevreye mensub olduğu hakkında bir fikir verir. Arşiv belgelerinde Seyyid Ali Sultan ahfadından bahseden en eski kayıt, Muharrem 861 (Aralık 1456) tarihlidir. Fatih Sultan Mehmed dönemine ait bir tahrir defterinde yer alan kayıta “*şimdi oğlu Şa'bân elindedir*” ifadesi bulunur. Sultan II. Bayezid döneminde yapılan, 890 (1486) tarihli tahrirde “*...hâliyâ Kızıl Delü oğullarından Gülşehri ve İlyas ve Bilal ve İshak ve Sinan Dede ber-vech-i iştirâk vakf-ı evlatlık üzere olub...*” kaydından, Seyyid Ali Sultan ahfâdından beş kişinin, vakfı müştereken tasarruf ve idare ettikleri anlaşılır. Kayda göre, Seyyid Ali Sultan'ın bu yıldan önce vefat etmiş İbrî adlı bir evlâdı daha vardır. Kızıldeli oğullarından İlyas'ın Yusuf ve Davud, Gülşehrî'nin Ahi Evren ve Bahşayış, İbrî'nin Durak, Bilal'in Abdulvahhab ve Baba Ali, Sinan'ın Nurbahş ve Hızır, İshak'ın Ahmed ve Ali Kulu isimli oğulları tespit edilmiştir. Gülşehrî'nin padişah beratıyla zaviye ve derbent işleriyle görevli olduğu anlaşılmaktadır. Yavuz Sultan Selim dönemine ait 925/1519 tarihli defterde, Gülşehri Dede'nin Ahi Evren ve Bahşayış, Bilal'in Abdulvahhab, Baba Ali, Cafer, Kamerî ve Hüseyin, Sinan Dede'nin Nurbahş, Hızır, Canbahş, İskender ve Hamdi'nin beratlı Kızıldeli oğulları oldukları belirtilir. Defterde, İshak'ın Ahmed, Tâlib ve Garib, İlyas'ın Yusuf, Davud ve Yakub adlı evlatlarının da beratsız olarak mutasarrıf oldukları belirtilir. Bu tarihte Berat'ın Mehmed, Abdurrezzak ve Şaban, Ali Kulu'nun Velî, Yusuf'un Nasuh ve Abdulkadir, Ahmed'in Hüseyin adlı bekâr oğullarının ise, Seyyid Ali Sultan ahfadından olmakla birlikte, vakıfta tasarruf hakları bulunmayan kişiler olarak isimleri kaydedilmiştir. Bu da Kalenderî-Bektaşîlerin mücerredliğinin bekarlık

olarak algılanmasının yanlışlığını çok net bir şekilde gösterir. Sultan Süleyman devrine ait 937/1530 tarihli defterde, bir önceki döneme de atıf yapılmış, “...defter-i atikte Gülşehrî tasarrufundadır deyü kaydolunmuş Gülşehrî fevt olıcak mezkûrun oğulları Ahi Evren ve Bahşayış babaları hissesine mutasarrıf olalar deyü hükmi padişâhî almışlar ve mezkûr derbendi bile olan dervişler hıfz idüb...” kaydı düşülmüştür. Bu kayıttan, Gülşehrî'nin zaviyedeki hakları ve derbent bekleme vazifesinin oğulları Ahi Evren ve Bahşayış'e verildiği anlaşılır. Sultan II. Selim dönemine ait 976/1568-1569 tarihli defterde; Gülşehrî'nin oğlu Şeyh Bahşayış, Şeyh Bahşayış'in oğlu Tur Ali, Abdulvahhab'ın oğulları Mirza ve Çakır, Cafer'in oğlu Hüseyin, Baba Ali'nin oğulları Muhsin, Müslim ve Yağan, Kubad'ın oğulları Şah Kulu, Hacı, İmam Kulu ve Batur, Sinan'nın oğlu Pir Kulu, Yakub'un oğulları Davud, İlyas, Dede Balı ve Velî, İshak'ın oğlu Garib, Talib'in oğulları Ferhad, İshak ve Emrullah, Kulu'nun oğlu Veli, Durulmuş'un oğlu Hasan, Çapankeş'in oğlu Hazanca, İskender'in oğlu Yusuf, Hasan'ın oğulları Abdullah, Fusad, Şaban, Bilal, Ali ve Şehsuvar, Nasuh'un oğulları Çakır ve Yusuf'un isimleri zikredilir. Bu 33 kişinin yanı sıra, 41 kişi “Mücerredân-ı evlâd...” başlığı altında kaydedilmiştir. XVII. yüzyıla ait bir nişândan (1051/1641), Seyyid Ali Sultan ahfadından Seyyid Abdurrahman, Seyyid İvaz, Seyyid Zeynel, Seyyid Hüseyin ve Seyyid Hızır'ın berâtlarını yenilettikleri anlaşılır. XVIII. Yüzyılın hemen başına (1117/1705) tarihlenen başka bir belgede, vakfın mütevellisi Seyyid Mustafa ve câbisi Seyyid İsmail'dir. Yüzyılın sonlarında hazırlanan (1187-1199/1773-1785) belgelere göre zaviye imamı Seyyid Ali Dede bin Musa'nın vefatıyla yerine Seyyid Hüseyin Dede bin Ahmed, onun da vefatıyla yerine Seyyid Ahmed Dede bin Mehmed getirilmiştir. İbrahim Hâlife'nin yaptığı 1190 tahririnde zaviyede 11 Seyyid ile 78 Kızıldeli Sultan evlâdı meskûn kaydedilmiştir. XIX. Yüzyılın ilk çeyreği içinde vakfın mütevellisi Seyyid Ahmed olup, zaviyede 300'den fazla vakıf evladının olduğu belirtilir. Sonraki kayıtlarda Kızıldeli Zaviyesi'nde görevli hizmetkâr, çoban, değirmenci, hergeleci, 40-50'si evli, 150'si bekâr derviş, 700-800 evzâde ve bende olarak kayıtlı kişiler bulunuyordu. Kızıldeli Zaviyesi'nin gelir kalemlerini Dimetoka Kazası'ndaki 24 köy, 7 değirmen, 2500 baş koyun ve keçi, 200 adet kümes hayvanı, 40-50 kadar yük ve binek hayvanı, 20-30 çift sığır ve öküz oluşturuyordu. Kızıldeli Zaviyesi, XIX. Yüzyılda

Tekke-i Zîr/Meydân-ı Zîr (Aşağı Tekke), ve Tekke-i Bâlâ/Meydân-ı Bâlâ (Yukarı Tekke) olarak ikiye ayrılmış ve arzileri de iki tekke arasında paylaştırılmıştır. Bu dönemde vakfın mütevellisi Seyyid Ahmed'in oğlu Seyyid Ali iken Tekke-i Zîr postnişini Seyyid Hüseyin Dede, Tekke-i Bâlâ postnişini ise Seyyid Veli Dede'dir. Türbedâr ve zaviyedâr olarak Tekke-i Zîr'de Hatiboğlu Molla Mehmed ve oğlu Mehmed Emîn Hâlîfe ile Derviş Hâlîl'in, Tekke-i Bâlâ'da Yûsuf Hâlîfe ve oğlu Hüseyin Hâlîfe (Dede)'nin isimleri zikredilir. Ancak iki tekkenin kısa bir süre sonra tekrar bir çatı altında birleştirilmiştir. Bektaşî tekkelerinin kapatılmasıyla birlikte 1250/1835'te Kızıldeli vakfının emlak ve arazisi mirîye kaydedilerek 18.000 kuruş bedelle Çirmen Sancağı mutasarrıfına iltizam olunmuştur. Aşağı Tekke'nin sahip olduğu mal varlığının önemli bir kısmı 20.400 kuruşa Ali Ağazâde Mustafâ Husrev Ağa'ya iltizama verilirken, Yukarı Tekke'nin mal varlığı ise 28.700 kuruşa iltizam edilmiştir. Zaviyenin türbedarı Hüseyin Dede'nin elinde Yukarı Tekke civarındaki 20 kıt'a (408 dönüm) tarla, 4 kıt'a (5 dönüm) çayır ve 4 adet değirmen kalmıştır. Kızıldeli Zaviyesi'nin idaresi, 1826'da kurulan Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti'ne devredilmiş, iki tekke arasında pay edilen vakıf gelirleri tek bir vakıf hâline getirilmiştir⁹².

⁹² BOA. TD. 20, v. 223, 264-265; BOA. TD. 77, s. 251-252; BOA, TD 370, s. 33; BOA. C. EV. 430/21773, s. 1-3; BOA. C. EV. 17394; BOA. C. EV. 8346-4; BOA. C. EV. 1116; BOA. C. EV. 22064, v; BOA. C. EV. 16639; BOA. C. EV. 8346; BOA. C. EV. 25868/1-2; BOA. C. EV. 21773, s. 1-23; BOA. HAT. 292/17411-1; BOA. HAT. 686/33344, v. 1-7; BOA. HAT. 686/33346; BOA. AE. MÇ. 1; BOA. MAD. 7, s. 543; BOA. MAD. 9771, s. 5, 43, 56; BOA, İ. MVL 248/9069, s. 1-2; TKGM. TTD. EV. 562, v. 126b-127b ve ekleri; AKİKB. MC. O/89, s. 2, 10. Ö. Lütfî Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay, 1942, s. 339-340/279-386; Ahmet Hezarfen, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Balkanlar ve Kızıldeli Sultan", *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 18, (Ankara 2001), s. 11-31; Bilgili, "Osmanlı Arşiv belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1401-1826)", s. 89-114; Beldiceanu-Steinherr, Irene, "Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodox İslâm'ın Trakya'ya Yerleşmesi", *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1639)*, Ed. E. Z. Zachariadou, (Çev. Ö. Arıkan-E. Güntekin-T. Altınova), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., (1999), s. 50-72; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, (Haz. S. A. Kahraman-Y. Dağlı-R. Dankoff), İstanbul: YKY Yay., (2003), s. 31-33; Suraiya Faroqhi, *Peasants, Dervishes and Traders in the Otoman Empire*, I, London: (1986), s. 73-77. Belgeler için ayrıca bkz. Hezarfen, Tarihi Belgeler Işığında Kızıldeli Sultan (Seyit Ali Sultan), İstanbul:

Önemli Birkaç Kalenderî-Bektaşî-Nakşibendî Evkâfı

İzmir'in merkezinde bulunan bir vakıf Aydinoğulları ile doğrudan ilgili olmasa bile önemi dolayısıyla burada ele alınmalıdır. Hacı Bayram Velî'nin torunu olan Hoca Yusuf Baba el-Edhemî'nin kurduğu zaviye, yukarıda zikredilen Kızıl Deli bahsinde de belirtildiği gibi Bayezidîyye-Rıfâîyye ağacının dallarındandır. Akşemsüddin başta olmak üzere Osmanlı tasavvuf dünyasında adı bilinen pek çok kişinin mürşidi olan Hacı Bayram Velî'nin tarikat silsilesi, Somuncu Baba üzerinden Bayezid-i Bistâmî ve Sühreverdiyye'nin bir kolu olan Safiyüddin Erdebilî'ye uzanır. Hacı Bayram Velî'nin kızlarından birini Abdülkadir-i Geylanî neslinden olan Eşrefoğlu ile evlendirdiği, Hayrünnisa Hatun adlı bu kızından başka Ahmet Baba, Edhem Baba, Baba Sultan, İbrahim ve Ali adlarında isimleri bilinen beş oğlu olduğu tespit edilmiştir. Ahmet Baba'nın oğullarından biri de Edhem Baba olarak anıldığından buradaki zaviyenin şeyhinin hangisi olduğu tam olarak belli değildir. Konya'da medfûn bulunan Rufâî Osman-ı Rumî'nin oğlu Ali el-Mücerred'in Muînüddin Halil adlı oğlundan doğan torununun adının da Şeyh Edhem olduğu bilinmektedir. Onun Zile'de bulunan zaviyesi, Bayezid-i Bistâmî'nin adıyla anılıyordu ve bunun sebebi de kalenderiliği yeniden teşkilatlandıran Cavlakî Cemalüddin Musa Zilî ile dedesi Osman-ı Rumî arasında ilişkiydi. Hacı Bayram Velî'nin Şeyh Edhem ve oğlu Yusuf'un adına II. Bayezid'in oğlu Şehzâde Mahmud'un kızı Fatma Sultan'ın Bursa'daki vakfiyesinde şu şekilde rastlanır: “*âriflerin kutbu Hacı Bayram Velî oğlu Ahmed Baba mahdumu Edhem Baba'nın oğlu Şeyh Hacı Çelebi oğullarından Mevlana Sinanüddin Yusuf Baba*”. Osmanlılar ve Anadolu beyliklerinde sıklıkla “Bayezid” ismine rastlanmasıyla bu vakıf kaydı doğrudan ilişkilidir. Tahrir defteri'ne göre; 20 dönüm bağ, Arapkuyusu mevziinde 10 dönüm arz, Odacık mevziinde 2 dönüm arz, Hamamderesi adında 20 akçe mukataalı bademlik, 25 akçe mukataalı Halil yeri adlı arz, Işıklar Köyü'nde 40 akçe mukataalı zeytin ağacı, 15 akçe mukataalı Arab Ahmed bağı, 15 akçe mukataalı diğer Ahmed bağı, 30 akçe mukataalı Baliviranı ve Garibler meşhedi arzı, 30 akçe mukataalı

Cem Vakfı Yayınları, 2006 ve Bilgili-S. Tozlu, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kızıldeli (Seyyid Ali) Sultan Zaviyesi-I (1401-1852)*, (Ed. G. Aytas), Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay., 2010.

iki dönüm arzda bulunan üç dört incir ağacı ve beş akçe mukataalı bir evlek soğanlık Hisaryakası'nda bulunan Edhemî Tekkesi'ne vakfedilmiştir. Kestel'deki Monna karyesinde bulunan Sinanüddin Yusuf Baba Zaviyesi de Hacı Bayram Velî evladıyla ilgili olmalıdır. Söz konusu zaviyenin Mahmud Paşa tarafından yaptırıldığı görülür. Sinanüddin Yusuf Baba'dan sonra oğlu Seydi Ali'nin tasarruf ettiği zaviyede Kanunî devrinde Gamsız Dede ve Yaylacı Dede başta olmak üzere 24 zaviye sâkini kaydedilmiştir. Vakfın hâsılı 1850 akçeyi bulmaktadır. Kestel'e tâbi Gemrenlü Köyü'nde vakıf adına kayıtlı akarattan da 320 akçe sağlanmaktaydı⁹³.

Tire'deki Uladı Köyü'nde bulunan Gökbaşlı Zaviyesi'ne dair kayıt da oldukça önemlidir. Gökbaşlı adına Batı Anadolu'nun pek çok yerinde zaviye kurulduğu görülür. Bu zaviyelere dair kayıtlardan Gökbaşlı'nun asıl adının İsmail olduğu ve Sivas'ta türbesi olmakla beraber Anadolu'nun pek çok yerinde soyundan gelenler vasıtasıyla adının yaşatıldığı anlaşılan Yalıncağ Baba'nın neslinden geldiği anlaşılmaktadır. Asıl adının Seyyid Muhammed Nuri olduğu rivâyet edilen Yalıncağ Baba'nın ise Hacı Bektaş Velî'nin çerağcısı olan Pir Ebî Sultan'ın oğlu olduğu velâyetnâmeden anlaşılır. Buradaki anlatıya göre, Sadrüddin Konevî'nin Hacı Bektaş Velî'den bir müridini Konya'ya göndermesini istemesi üzerine Hünkâr, Pir Ebî Sultanı Konya'ya gönderir. Pir Ebî/Pir-i Âb Sultan ailesiyle Konya'da kendi adına kurulan zaviyesine yerleşir. Adının denizcilerin pîri olmasından dolayı geldiğini öne süren araştırmalar vardır. Tire'de bulunan Gökbaşlı Zaviyesi, bu rivâyeti de destekler niteliktedir. Konya'da meydana gelen taundan dolayı üç evladı da vefat eden Pir Ebî Sultan'ın ölen üçüncü oğlunun elinden tutarak hayata döndürmesi, Konya halkının ona olan bağlılığını arttırır. Hayata döndürülen bu kişi Yalıncağ Sultan olup, adını yalıncağ gezmesinden dolayı alır. Karaman'da bir zaviye kuran Yalıncağ Baba, daha sonra Sivas'ın Hafik yöresine yerleşir ve burada muhtemelen Moğollarla yapılan bir mücadele sonucu şehid düşer. Onun Gönül Ana

⁹³ VGMA, Defter: 584, s. 145/71; Turgut, “Yıldırım Bayezid'in Müeyyed oğlu: Çelebi Sultan Mehmed”, s. 449-455; Turgut, “Cemalüddin Musa Savî/Zilî...”, s. 1029-1073; Turgut, “Renklerin Efendileri”, s. 50-60; TADB. TTD. EV. 571, v. 11a, 121b-122a, 125a; Erdoğan, *Aydın İli Evkâf Defteri*, s. 35-36, 286-287, 292.

isimli kızının Hubyar Baba ile evlendiği belirtilir. Yalıncağ Baba adına Karaman'daki Bozkandak köyünde, Afyon'da Sandıklı ilçesinde, Ankara'da Orta-Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) yakınlarında, Çorum-Alaca Koçhisar'da makam niteliğinde veya soydan olanların türbeleri bulunmaktadır. Trabzon'da Yalıncağ adına bir belde ve Urfa'da Yalıncağ adında bir köyün varlığı dikkat çekicidir. Kastamonu'da Yalıncağ Zaviyesi adı altındaki kayıtlarda Gazi Şeyh oğlu Ali Çelebi ve Şaban'ın isimleri geçer. Bu da Seyyid Ali Sultan ve oğlu Şaban'ı akla getirir. Karaman'ın Ova Belviran Kazası'na bağlı Bozkandak Köyü/Şıhlar Köyü'ndeki Şeyh Yalıncağ Dede Vakfı, Şeyh Süleyman vakfı olarak da anılmaktaydı. Karamanoğlu İbrahim Bey'den zaviye için nişân verildiği anlaşılmaktadır. Zaviye gelirinun 1/3'inin meşihate, kalanının ise gelen-giden misafirin yeme-içme masrafına ayırdığı anlaşılmaktadır. Yalıncağ Şeyh'in neslinun XIX. yüzyılın sonlarına kadar takip edildiği görülür. 1209/1795'te vakıf mütevellisi evladdan Seyyid Mehmed'in vefatıyla Seyyid Ali bin Veliyüddin olmuş, 7 Muharrem 1284/11 Mayıs 1867 tarihli belgede ise Yalıncağ Şeyh'in ismi Şeyh İbrahim bin es-Seyyid Yusuf bin es-Seyyid Mehmed şeklinde verilmiştir. Ancak burada adı geçen kişinin yukarıda adı geçen Seyyid Mehmed'in torunu olduğunu söylemek daha doğrudur. Yalıncağ Baba'nın buradaki nesli oğlu Ahmed Tacî üzerinden devam etmiştir. Yalıncağ Baba'nın neslinden Gökbaşlı Seyyid İsmail'in daha sonra Batı Anadolu'ya geldiği anlaşılmaktadır. Tire'deki Gökbaşlı Zaviyesi, adını yeşil bir sarık takan Seyyid İsmail'den alır. Zaviye için 240 dönüm mezrâ, hâsılı 50'şer akça olan armut ve zeytin ağaçları, ve hâsılı 300 akçeyi bulan hububat geliri vakfedilmiştir. Gökbaşlı evlâdından Şeyh Seydi Ahmed veled-i Şeyh Umur, Umur veled-i Mustafa, Seydi, Eşref veled-i Seyyid Ahmed ve Yunus defterde kaydedilmiştir. Tire'deki Gökbaşlı Zaviyesi'nin Umur Paşa veya İsa Bey tarafından bina ettirildiğini düşündürecek pek çok kayıt bulunur. Örneğin, Germiyan oğlu (Süleyman) Şah Çelebi'nin Honaz'da Nahiyesi'nde Yalıncağ Baba neslinden olan Seydi İsmail'in Gökbaşlı Zaviyesi demekle ma'ruf bir zaviyeyi bina edip, 140 akçe hâsıllı bir çiftlik, 210 akçe hâsıllı yedi adet zemin ve 20 akçe hâsılıyla Çağlayıkbaş mezrâ'sında vâki bağ ve bahçeleri vakfettiği ve zaviyede 14 nefer vakıf evlâdının yanısıra 13 nefer de zaviye hizmetkâranının meskûn olduğu görülür. Gökbaşlı neslinden Hüseyin, Mehmed, Hasan,

Mehmedşah ve Nasuh veled-i Seydi Ahmed'in tasarruf ettiği bağ ve bahçelerin hâsılı ise belirtilmemiştir. Honaz'daki bu zaviyenin tesbit edilen toplam hâsılı 370 akçedir. Bayezid Hüdâvendigâr tarafından Şeyhlü Nahiyesi'ne bağlı 10 neferin meskûn kaydedildiği Gökbaşlı Köyü ise daha sonra mahlûl olup, kadılar tarafından tasarruf edilmeye başlanmıştır. Köyün hâsılı 659 akçedir. Gökbaşlı Abdal Zaviyesi adına bir başka kayda Süleyman Paşa nişanı ile Hüdâvendigâr'a bağlı Akhisar'da da rastlanmakta olup, hâsılı 1300 akçedir. Urfa'daki Yalıncağ Mezarı için kurulan vakfın hâsılı ise 900 akçe olarak kayıtlıdır⁹⁴.

Birgi'deki bir kalenderhane zaviyesinin hemen yanında Nizamüddin Hamuş adına bir Nakşibendîyye Zaviyesi'nin kurulmuş olması da son derece dikkate şayandır. Bu durum oldukça mâkul olup, nasıl ki Kalenderiliği yeniden teşkilatlandıran Cemalüddin Musa Zilî (Savî değil!) Bayezid-i Bistâmî neslinden, Nakşibendîyye de kendi silsilesini Bayezid-i Bistâmî'ye dayandırır. Osmanlı ilmiyesi üzerinde derin bir tesir bırakan Seyyid Şerif Cürcânî'nin tasavvufî terbiyesinden sorumlu tutulan Nizamüddin Hamuş, unvanını suskunluğu sebebiyle alır. Bahaüddin Nakşibendî'nin müridi Alaüddin Attar tarafından yetiştirilen Şeyh Hamuş, oğlu ve kendisi hakkında çıkartılan dedikodular üzerine doğduğu Semerkant'tan ayrılarak Taşkent'e giden ve orada vefat eden 853/1449'da vefat eder. Birgi'deki zaviyenin onun hâl-i hayatında

⁹⁴ Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet (MC.O.) 116/1, S. 39a-40a; TADB. TTD. EV. 565, 57a; TADB. TTD. EV. 571, v. 58a; TADB. TTD. EV. 574, v. 19b; TADB. TTD. EV. 583, v. 14b, 68b; TADB. TTD. EV. 560, v. 137b, 159a-b; TADB. TTD. EV. 560, v. 241b-242a, 243b, 276a; TADB. TTD. EV. 585, v. 341a; BOA. TD. 40, s. 256; BOA. TD. 63, s. 295; BOA. TD. 455, s. 353; BOA. TD. 399, s. 469; 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyeti Karaman Defteri, Karaman 1996, s. 94, 96; VGMA, HD. 538, s. 55a; VGMA, HD. 542, s. 32b; KŞS., 91, s. 150/2, KŞS., 92, s. 115/2,3; Ö. L. Barkan-E. Meriçli, Hüdâvendigâr Livası Tahrir Defterleri, I, Ankara: TTK Yay., 1988, s. 496, Turgut, Osmanlı Kuruluş Coğrafyasında Vakıflar ve Şehirleşme, Bilecik: Şeyh Edebali Üniversitesi Yay., 2015, s. 73; Turgut, "Germiyanogulları...", s. 29-30; Erdoğan, *Aydın İli Evkaf Defteri*, s. 143; Erdoğan, "Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XVIII, S. 2, (Aralık 2003), s. 114-115/40b-41a; Menâkıb-i Hünkâr Hacı Bektaş Velî, (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1990, s. 87; Kutlu Özen, "Sivas-Divriği Yöresindeki Bektaşî Tekkeleri", *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1999, s. Özen, *Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri*, Sivas 1996, s. 58; A. Kenanoğlu-İ. Onarlı, *Hubyar Sultan Ocağı ve Beydili Sıraç Türkmenleri*, İstanbul 2003, s. 23.

kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu zaviyeden önce Nakşibendilik Anadolu'ya gelmiş bulunuyordu. Tarsus'da Abdülkerim Kuşeyrî neslinden gelen Emir Mencik Baba ve Ebû'l-Kasım Cürçânî neslinden gelen ve türbesi Denizli Çivril'de bulunan Beyce Sultan'ın yanısıra Manisa'da Şeyh İshak Anadolu'daki ilk Nakşibendî zaviyelerini daha Bahaüddin'in hâl-i hayatında açmışlardı. Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasını Murad Hüdâvendigâr'a teklif eden Mevlana/Molla Rüstem'in de bu çevreye mensup olduğuna işaret eden birkaç vakıf belgesi de tespit edilmiştir. Birgi'deki Hamuş-Nakşî Zaviyesi'nin Derebodemya Köyü'nde kurulduğu ve toplam gelirinin 1810 akçeyi bulduğu görülmekte olup, vakfın meşihati Kanunî devirlerinde Mevlana Ali Fakih'in uhdesindedir⁹⁵.

Âşık Abdal adına Kestel'e tâbî Tirkemiş Köyü'nde kurulan zaviyenin Baba İlyas'ın torunu olan Âşık Paşa için kurulduğu düşünülebilir. Bilindiği üzere Baba İlyas da Şeyh Nu'man olarak bilinen Dede Garkın'ın torunu olup, Kayırhanlı'dır. Zaviye için Arpaz'a bağlı Manastırcak, Kuyucak ve Balçıkhisarı'nda bağlar ve 130 dönüm yer vakfedilmiş olup, meşihâtin evlada meşrut olduğu belirtilir. Evladdan Hüseyin ve Mehmed'in vakfı tasarruf ettikleri tespit edilmiştir. Bozdoğan'a bağlı Kanlıca Köyü'nde de Suhte Çelebi bin Âşık Paşa adına bir zaviye bina edilmiştir. Birgicik Köyü yakınındaki Yassı Yer ve ırmak adlı yerler vakıf evlâdından Âşık veled-i Abdülkadir ve Rabîa Hatun bint-i Bedrüddin adına kaydedilmiştir⁹⁶.

Tahrir defterindeki başka kayıtlar da ortaya konulan bu tarih anlatısını destekler niteliktedir. Örneğin; Birgi'deki Derebodemya'da Osman Bey hissesi olarak kaydedilen vakıf yer konusu oldukça önemlidir. Esasen burada zikredilen Osman Bey'in Aydınoğlu ya da Osmanlı Devleti'ne adını veren Osman Gazi'den hangisinin olduğu net olarak anlaşılamamaktadır. Subaşı Ahmed Çelebi'nin 140 dönümlük

⁹⁵ Necdet Tosun, "Nizameddin Hamuş", *DİA*, XXXIII, (İstanbul 2007, s. 180-181; Tosun, "Nakşibendîyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, (Ed. S. Ceyhan), İstanbul: İSAM Yay., (2015), s. 611-692; Turgut, "Büyük Selçuklu'dan Devlet-i Âlîyye-i Osmanîyye'ye Aksaçlılar (Hâcegan'dan Bektâşîyye ve Nakşibendîyye'ye)", *Cumhuriyet ve Bursa*, Bursa: Büyükşehir Belediye Yay., (2023), 41-64.

⁹⁶ TADB. TTD. EV. 571, v. 123a, 129a; Erdoğan, *Aydın İli Evkâf defteri*, s. 288, 299.

Odaini Çiftliği'ni kadı marifetiyle vâkıfın ruhu için kelâm-ı kadimden bir yer okuması şartıyla Yusuf bin Mahmud'a tefviz ettiği belirtilmiştir. Aydınoğlu İsa Bey'in Kocaeli Sancağı'ndaki bir yeri Murad Hüdâvendigâr ruhu için vakfettiğine dair kayıt hatırlanırsa, burada ismi geçen Osman Bey'in Osman Gazi olması ihtimali vardır. Tire'ye bağlı Buruncuk Köyü'nün Sultan zamanında Mukbil Ağa tarafından tasarruf edilirken, Yıldırım Bayezid zamanında Aydınoğulları'na bırakıldığı, son tahlilde ise Tire sübaşlarına verildiğine dair bir kayıt bulunmaktadır. Burada Sultan olarak kaydedilen kişinin Orhan Gazi ve Mukbil Ağa'nın da Mekece vakfiyyesinden dolayı bildiğimiz Mukbil Ağa olduğu tam olarak anlaşılmasa da bu kayıt, Orhan Gazi'nin Umur Bey/Paşa nezdinde Sultan tanındığına dair tarihi anlatıyı da destekler⁹⁷.

Sonuç

Aydınoğulları Beyliği, Cengiz Han liderliğinde Batı'ya doğru gelişen Moğol İstilasası ile beraber İslam Dünyası'nın, özellikle Anadolu'nun içine düştüğü kaotik durumun neticesinde ortaya çıkan "tevaifü'l-mülük" döneminin siyasi teşekküllerinden biridir. İslam Dünyası, Cengiz gâilesine karşı Âl-i Selçuk'tan Alaüddin Keykûbad etrafında toplanmış, onun Eyyübî melikesinden doğan küçük oğlunu veliahd ilân etmesinden hemen sonra Sadüddin Köpek ve büyük oğlu II. Gıyasüddin Keyhüsrev'in komplosuyla zehirlenerek öldürülmesini müteakib, bu siyasetin en büyük koruyucusu olan Kayır Han/Kır Han (Kyr-os) da yakalanarak hapsedilmişti. Onun yaşlılığına da bağlı olarak hapis hayatında vefat etmesi, kendisine bağlı kalabalık Harzemli birliklerin ve akrabasından Baba İlyas'ın Türkmenlerle isyanına mûcib olmuştu. Bundan dolayı bu isyana Heterodoks İsyân demek mümkün değildir. Komplocu Selçuklu idaresinin Baba İlyas ve takipçileri için risâlet iddiacısına tâbi hulûlcüler yönünde yaptığı propagandaya, günümüz modern tarihçisi de inanmış görünür. Halbuki, Elvan Çelebi dedesi hakkında söylenenlerin asılsız olduğunu beyan eder. Ertuğrul Gazi de bu dönemde dedesinin adıyla anılan Kırşehir'i askerî valilik görevini yerine getirirken, yanında Abdülkadir-i Geylanî neslinden Ahi Evren ve torunu Şeyh Ede-Balı de vardı. Kayırhanlılar, sadece

⁹⁷ BOA. TD. 1/1, Defter Sıra No: 1077, s. 260; Akın, *Aydınoğulları Tarihi...*, s. 130.

Kadirîlerle değil, içinden çıktıkları Bayezidîyye-Kalenderîyye ve Vefâiyye-Rıfâiyye ve onların devamı olan Bektâşîyye-Bedevîyye, Mevlevîyye ve Nakşîbendiyye ile de çok yakın ilişkiler kurmuşlardı.

Selçuklu idaresiyle barışan Kayırhanlılar, Bizans hududuna yerleştirildiler. Bu karışık dönemi fırsata dönüştüren Moğollar, Anadolu'ya tahakküm etmeye başlayınca, uc bölgesinde Kayırhanlılara bağlı bir nüfus kesafeti oluşmaya başladı. Moğolların Abbasî Halifesi'ni öldürüp Bağdat'ı yakıp yıkmaları büyük bir dönüm noktası oldu. Bir yandan Halife'nin akrabasından birinin kaçtığı Mısır'da, aileden birinin Emevî Hanedanı'ndan olduklarına yönelik iddiasıyla göze batmaya başlayan Eyyûbî Hanedanı iktidarını kölemen kökenli Türkmenlere bıraktı. Kendilerine Türk Devleti diyen Memlûkler, Moğolları Sultan Baypars liderliğinde 1261-1277 yılları aralığında her meydan muharebesinde yenerken, Moğollar hep saldıran taraf durumundaydı. 1261'de başlayan bu başkaldırı hareketine Anadolu'da Kayırhanlılar'dan Germiyan ve Aydınoğulları'nın atası Mehmed Bey de katıldı. Ancak İnançoğulları'nın atası olan damadı Ali Bey, savaşın Anadolu tarafında kaybedileceğini anlayınca kayınpederini ele verdi ve uç bölgesinin liderliğini Moğollara bağlı olarak bir süre ele aldı. Bu tarihte Bizans'ın merkezi de İznik'ten İstanbul'a taşındı. 1277 yılındaki Elbistan Savaşı'ndan sonra Kayseri'deki Selçuklu tahtına Sultan Baypars'ın oturmasının siyasî sonuçları beklenenden fazla olacak ve siyasî mecralarda Selçuklu Hanedanı etrafında toplanma yanlısı olanların belini önemli ölçüde bükecektir. Memlûklerin Moğollara karşı askerî başarıları, Moğolların motivasyonunu da bozmaya başlayacak ve başta Mevlâna olmak üzere mutasavvıfların tesirleriyle İslam dairesi içerisine hızlı sayılabilecek bir şekilde alındıkları müşahede olunacaktır. Elbette ki onların İslam dairesine girmelerinde siyasî saikler de bulunuyordu. Âl-i Cengiz olmanın ayrıcalığına inanan siyasî çevreler, dünyanın çeşitli bölgelerinde, özellikle Türkistan'da yüzyıllar boyunca devam etti.

Sultan Baypars'ın Selçuklu tahtına göstermelik de olsa oturmasıyla beraber, 16 yıldır Anadolu'yu Moğollar adına bir hükümdar gibi yürüten Muînüddin Süleyman Pervâne'nin gizlice Sultan Baypars ile haberleştiği gerekçesiyle vahşice öldürülmesiyle Anadolu'da ve özellikle uçlarda yeni bir dönem başladı. Sakarya-Menderes-Gediz hattındaki pek

çok Bizans yerleşimi Türklerin eline geçmeye başladı. Özellikle 1280'lerdeki bu hızlı fetih hareketlerinden sonra Kayırhanlılar, topladıkları Oğuz Kurultayı ile Osman Gazi'yi kendilerine lider seçtiler ve Batı'daki Bizans uçlarında adeta bir konfederasyon meydana getirdiler. Osman Gazi'nin diğerlerine olan konumu bu dönemde "primus inter pares/eşitlerin arasında birinci" olarak ifade edilir. Bu dönemde teşkilatlanmasını da yavaş yavaş yerine getiren yeni devlet, Devlet-i Âliyye olma yolunda koşar adım ilerliyordu. Aydın ve havalisinin ilk fâtihi, Karia bölgesini de fethederek kendi adıyla anılmasını sağlayan Mentеше Bey ve damadı Sasa(n) Bey'di. Mentеше Bey'in vefatından sonra Aydın, Birgis, Efes taraflarını en önce fetheden kişi Sasa(n) Bey olup, bu konuda kendisine yardım eden Aydınolu Mehmed Bey ile bir süre sonra giriştiği mücadelede hayatını kaybetti. Bundan evvel amcazâdesi olan Yakub Bey'in sübasışı olarak görev yaptığı anlaşılan Mehmed Bey, Sasan'ın elinden aldığı yerlere İzmir'i de ekleyerek beyliğinin temellerini atmış oldu. 1310'da Türklerin Adalar Denizi'ni tazyikiyle Latinler Bizans'ın yardımına koşarken, İlhanlı merkezinden gönderilen Çoban Bey ve oğlu Timurtaş Paşa da bu hızlı Türk fütuhatını sekteye uğratabilecek olan Anadolu'daki idarelerine de başlamışlardı. Ancak Çoban Bey ve oğlu Timurtaş Bey'i öldürerek onların baskısından kurtulan Ebû Saîd Bahadır Han'ın kendisine eş bulma konusundaki basiretsizliği ve vâris bırakmadan ölmesinden sonra uc bölgesindeki Türkler rahat nefes alabildiler. Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu taht mücadeleleri de Balkanlardaki adaletli Türk ilerleyişinin önünü açtı.

Bu ilerleyiş sırasında Aydınogulları'nın en ünlü siması Umur Gazi'yi Orhan Gazi'nin en yakınlarından biri olarak görüyoruz. Balkanlardaki fetih hareketlerine bilfiil destek veren Umur Gazi, bir yandan Mora'da gemileri karadan yürüterek İstanbul önlerindeki Fatih Sultan Mehmed'e yüzyıl öncesinden ilham kaynağı olurken, diğer yandan Aydın Hanedanı'na da kendisinden daha büyük abisi ve amcaları varken lider oluyordu. Balkan fütuhatına Kızıl Deli Sultan ile beraber destek olan Umur Gazi, Adalar Denizi'ni kendisine boyun eğdiriyordu. Umur Gazi'nin İzmir'in sahil kesimini kontrol eden kaleyi ele geçirmeye çalışırken şehid düşmesinden sonra Aydınogulları'nın Latinlere karşı

daha itidalli bir siyaset geliştirdikleri görülür. Bu dönemde teşkilatlanmasını yeni bir ordu (Yeniçeri) kurarak tamamladığı anlaşılan Devlet-i Âliyye'nin padişahı Sultan Murad'ın Kosova'daki meydan muharebesine Aydınoğulları ve diğer Kayırhanlılar da büyük bir destek vermişti. Sultan'ın evlilikler yoluyla zaten var olan akrabalık bağına daha da pekiştirdiği bu dönem, onun Kosova'daki şehadetiyle yerine geçen Yıldırım Bayezid döneminde cebrî Osmanlılaşmanın başladığı bir döneme evrilecektir.

Adını Bayezid-i Bistâmî'den alan Yıldırım Hüdâvendigâr, Kosova'da kardeşi Yakub Paşa'yı devlet erkânıyla aldığı karar ile öldürtmesini sebep gösteren Kayırhanlılar, bu merkezîleşme siyasetinde sıranın kendilerine gelmesinin kaçınılmaz olduğunu anladıkları için isyan ettiler. Yıldırım Bayezid, hızlıca Anadolu seferine çıkarak Anadolu beyliklerini doğrudan merkeze bağlı sancaklar haline getirerek başlarına kendisine bağlı olup, aynı kandan olmayan kişileri atadı. Bu sırada Aydınoğlu İsa Bey'in kızını Bayezid Hüdâvendigâr ile evlendirmekle beraber, Murad Hüdâvendigâr adına Kocaeli Sancağı sınırları içinde bir hatim vakfı kurması da önemli bir siyasî mesaj niteliği taşır. Aydınoğlu Cüneyd Bey'in oğlu Kurd Hasan'ın da aynı türden bir vakfı Bolu Sancağı sınırları içerisinde kurmuş olması tesadüf addedilemez. Gerçekten de o dönemde "Mukaddime"sini kaleme alan İbn Haldun başta olmak üzere bütün siyasetnâmelerde önerildiği gibi, sırtını kendisinden olmayan kölelerine dayamadıkça bir sultanın kendisini güvende hissetmeyeceğini Osmanlı devlet erkânı da biliyordu. Kendilerinden olmayanların devlet idaresine alınmasının hâkimiyet alanlarının daha hızlı genişlemesine hizmet edeceği umuluyordu. Direnç gösteren birkaç mutaassıp dışında öyle de oldu. Osmanlı Sultanı'na bu fikri verenler, Selçuklu dünyasını şekillendiren mutasavvıf ve bilim adamlarının torunlarıydı. Özellikle XIV. yüzyılda Kalenderî-Bektaşî-Mevlevî ve yeni filizlenmekte olan Nakşibendîyye'nin devletin teşkilatlanmasındaki rolleri, kendileri adına kurulan zaviyelerde de kendilerini gösterirken literatürde de bu anlatılır. Bu tarihi belgeler bulunana kadar Yeniçeri Ocağı'nın kurulması konusuna ışık tutan kaynakların çelişkili ve birbirinden farklı bilgileri sundukları düşünülmekteydi. Ancak şimdi aslında hikâyenin aynılığı ortaya çıkıyor. Kızıldeli'nin ve Hacı Bektaş'ın Tokat'taki Bayezidî çevrelerle ilişkisi,

Bayezidîlerin Rıfâiyye ve Bedevîyye ile olan ilişkileri, Bektaşî ve Nakşîbendilerin Kızıl Deli, Emir Sultan ve Rüşdem Gazi şahsında bir araya gelmeleri ve elbette ki Mevlevîlerin Anadolu beylikleri ve Osmanlı dünyasında Bayezid ve Germiyanoglu kızının evlenmeleri konusunda görülen etkisi, Yeniçeri Ocağı'nın kurulması konusundaki anlatıların, tek bir hikâyenin farklı pencerelerden görünüşleri olduğunun delilidir.

Cebrî Osmanlılaşmaya karşı konfederatif bir bağlılıkta ve atalarının kılıç hakkı topraklarında kalmak isteyen Kayırhanlılar, Batı'daki hareketliliğin farkında olup, birbirine düşmüş olan İlhanlıların mirası üzerinde hak iddia eden ve kendisini Cengizî Çağatay'a bağlayan Emir Timur'un Azerbaycan'da belirmesiyle Bayezid'in "zulmünden" kurtulabildiler. Anadolu'ya giren Timur Bayezid Han'ı savaşta esir alıp, bir süre sonra vefatına şahid olduktan sonra onun kızı Uruz Hatun'u torunuyla evlendirdi ve oğlu Çelebi Mehmed'i de kendisine damat almak istediğine dair haberler gönderse de Anadolu'nun her yerinde Timur adına iş gördüğünü iddia eden eşkiyaları bahane eden Çelebi Mehmed, Timur gidene kadar onun karşısına çıkmadı. Anadolu'yu "tevâifü'l-mülük" haline getirerek kendisine bağlayan Emir Timur, İzmir'i de aldıktan sonra Aydınogulları'na teslim edip, memleketine döndü. Timur'un dönüşüyle beraber Osmanlı saltanat kavgalarının başladığı Fetret Devri'nde Aydınogulları'ndan Cüneyd Bey, karakteri gereği hep zayıf olan tarafı destekleyerek ata topraklarında kalmanın ve devlet nezdinde yüksek mevkilere gelmenin yollarını aradı. Askerî dehasıyla parlayan Cüneyd Bey, Timur'un beraberinde Semerkand'a götürdüğü Şehzâde Mustafa Bey'in dönmesiyle şansını bir daha deneme fırsatı buldu. Bir süre önce Şeyh Bedrüddin ve İzmir taraflarındaki Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'i tepeleyen Bayezid Paşa'yı Sazlıdere'de kısıtıran Cüneyd Bey, merkezî hükümetin en önemli temsilcilerinin başındaki Kara Timurtaşzâdelerden olan Bayezid Paşa'nın idam edilmesinde ısrar ederek hem kendisinin hem de ailesinin sonunu hazırladı. Cüneyd Bey, uzun süre uğraştığı Osmanlı kuvvetleri karşısında oğlu Kurd Hasan'ı kurtarmak zorunda kaldığından Bayezid Paşa'nın kardeşi Hamza Bey'e teslim olmuş, Hamza Bey'in ordusunda ondan daha fazla intikam duygusuyla yanıp tutuşan Yahşi Bey'in elinden can vermiş ve ailesi de onunla aynı kaderi paylaşmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyeti Karaman Defteri, Karaman 1996.

BOA, C. EV. 25868/1-2 (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Cevdet Evkâf).

BOA, İ. MVL 248/9069, s. 1-2 (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, İrade Meclis-i Vâlâ).

BOA, TD 370 (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Tahrir Defteri)

BOA. AE. MÇ. 1, (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Ali Emirî).

BOA. Ali Emirî, No: 8, s. 7.

BOA. C. EV. 1116, (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Cevdet Evkâf).

BOA. C. EV. 16639, (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Cevdet Evkâf).

BOA. C. EV. 17394, (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Cevdet Evkâf).

BOA. C. EV. 21773, (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Cevdet Evkâf).

BOA. C. EV. 22064, (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Cevdet Evkâf).

BOA. C. EV. 430/21773, (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Cevdet Evkâf).

BOA. C. EV. 8346, (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Cevdet Evkâf).

BOA. C. EV. 8346-4 (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Cevdet Evkâf).

BOA. HAT. 292/17411-1 (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Hatt-1 Hümayun).

BOA. HAT. 686/33344, (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Hatt-1 Hümayun).

BOA. HAT. 686/33346, (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Hatt-1 Hümayun).

BOA. MAD. 7, s. 543 (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Maliye'den Müdevver).

BOA. MAD. 9771, (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Maliye'den Müdevver).

BOA. TD. 1/1 (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi).

BOA. TD. 166 (İcmal) (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Tahrir Defteri).

BOA. TD. 20. (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Tahrir Defteri)

BOA. TD. 399 (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Tapu Defteri).

BOA. TD. 40 (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Tapu Defteri).

BOA. TD. 453 (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Tahrir Defteri).

BOA. TD. 455 (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Tapu Defteri).

BOA. TD. 63 (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Tapu Defteri).

BOA. TD. 77 (Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Tahrir Defteri)

KŞS., 91 (Konya Şer'iyye Sicilleri)

KŞS., 92 (Konya Şer'iyye Sicilleri)

TADB. TTD. 133 ve 154 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri).

TADB. TTD. EV. 579. (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri).

TADB. TTD. EV. 547 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri).

TADB. TTD. EV. 547 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri).

TADB. TTD. EV. 560 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı Tapu Tahrir Defteri, Evkaf).

TADB. TTD. EV. 560 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri).

TADB. TTD. EV. 560. (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri).

TADB. TTD. EV. 562 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri)

TADB. TTD. EV. 564 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri).

TADB. TTD. EV. 565 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı Tapu Tahrir Defteri, Evkaf).

TADB. TTD. EV. 567 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri).

TADB. TTD. EV. 568.

TADB. TTD. EV. 571 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı Tapu Tahrir Defteri, Evkaf).

TADB. TTD. EV. 574 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı Tapu Tahrir Defteri, Evkaf).

TADB. TTD. EV. 578 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri).

TADB. TTD. EV. 579. (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri).

TADB. TTD. EV. 580 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri).

TADB. TTD. EV. 583 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı Tapu Tahrir Defteri, Evkaf).

TADB. TTD. EV. 583 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri).

TADB. TTD. EV. 585 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı Tapu Tahrir Defteri, Evkaf).

TKGM. TTD. 571 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri).

VGMA, D. 740. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi).

VGMA, Defter: 581. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi).

VGMA, Defter: 584, (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi).

VGMA, Defter: 592 (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

VGMA, HD. 538 (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Hurufat Defteri).

VGMA, HD. 542 (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Hurufat Defteri).

Araştırma Eserleri

Abdal Musa Sultan Velâyetnâmesi, (Haz. İ. Kaygusuz), İstanbul: Karaca Ahmed Sultan Derneği Yayınları, 2008.

Abdal Musa Velâyetnâmesi, (Haz. A. Güzel), Ankara: TTK Yayınları, 1999.

Ahmed Eflakî, *Menâkıbü'l-Ârifîn*, (Haz. T. Yazıcı) Ankara: TTK Yayınları, 1961.

Ahmed Refik, *Bizans Karşısında Türkler*, (Ed. F. Başar), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.

Ahmed Tevhid, "Aydinoğulları", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, C. 10, (İstanbul 1327), s. 619-625.

Ahmed Tevhid, *Meskukat-ı Kadime-i İslamiyye Kataloğu*, İstanbul 1321.

Akın, Himmet, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara: DTCF Yayınları, 1968.

Akpınar, Cemil, “Hacı Paşa”, *DİA*, C. XIV, İstanbul 1996, s. 492-496.

Akropolites, Georgios, *Vekayinâme*, (Çev. Bilge Umar), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

Algül, H.-Azamat, N., “Emir Sultan”, (İstanbul 1995) s. 146-148.

Alp, Ahmet Oğuz-Arslan, Aytuğ, “Inscribed Blocks Near Ladik (Laodikea Katakekaumene) and The Mavrozomes Family”, *Byzantinische Zeitschrift*, Bd. 117/1, (De Gruyter, 2024), s. 1-18.

Altungök, Ahmet, *Eski İran'da Din ve Toplum*, (M. S. 226–652), İstanbul: Hikmet Yayınları, 2014.

Angold, Michael, *A Byzantine Government in Exile Government and Society Under the Laskarids of Nicaea*, Oxford: Oxford University Press, 1975.

Apaydın, Yunus, “Bir İslam Hukukçusu Olarak Simavna Kadıoğlu Bedreddin”, *Şeyh Bedreddin (1358?-1420)*, Kayseri: Erciyes Ün. Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enst., No. 28, (1997), s. 62-72.

Âşikpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman (Osmanlı Tarihi 1299-1502)*; (Haz. N. Öztürk), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.

Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet 116/1.

Aydar, Hidayet, “Tabip Bir Osmanlı Müfessiri: Hacı Paşa Aydınî (v. 1424) ve Mecmâ'ü'l-Envâr Adlı Eseri”, *FSMU İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2021 (18), s. 363-416.

Aydınlu, Seccad, “Farsça İki Tarihi Metinde Efrasiyab'ın Türkçe Adı”, (Çev. Umut Başar), *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, S. 23, (Bahar 2021), s. 481-488.

Ayönü, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara: TTK Yayınları, 2014.

Bakır, Abdullah, *Yazıcızâde Âli'nin Selçuknâme İsimli Eserinin Edisyon Kitiği-Giriş-Metin-Dizin*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, 2018.

Balata, Refet Yalçın, “Feridun Bey’in Münşetü’s-Selâtin’den Farsça Bir Arz-ı Hâl Çevirisi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XVII, S. 2, (Aralık 2002), s. 97-99.

Balivet, Michel, *Şeyh Bedreddin Tasavvuf ve İsyân*, (Çev. Ela Gültekin), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Barkan, Ö. L.-Meriçli, E., *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri, I*, Ankara: TTK Yayınları, 1988.

Barkan, Ö. Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1942, s. 279-386.

Bayatlı Mahmud oğlu Hasan, *Câm-ı Cem-Âyin (Osmanlı Tarihleri I)*, (Haz. N. Atsız), İstanbul: Türkiye Yayınları, 1949.

Bayram, Mikail, “Uç Beyi Mehmed Bey Kimdir?”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, (11-13 Ekim 2000), Konya 2001, s. 155-162.

Beldiceanu-Steinherr, Irene, “Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodox İslâm’ın Trakya’ya Yerleşmesi”, *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1639)*, Ed. E. Z. Zachariadou, (Çev. Ö. Arıkan-E. Güntekin-T. Altınova), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 50-72.

Bilgili, Ali Sinan, “Osmanlı Arşiv belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1401-1826)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, S. 53, (Ankara 2010), s. 89-114.

Bilgili, Ali Sinan-S. Tozlu, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kızıldeli (Seyyid Ali) Sultan Zaviyesi-I (1401-1852)*, (Ed. G. Aytas), Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

Bilgin, Orhan, “Fahredden-i Irakî”, *DİA*, XII, İstanbul 1995, s. 84-86.

Birdoğan, N., “Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli),” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 1998)*, (Ankara 1999), s. 75-82.

Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz. ve Çev. M. Y. Saraç), C. III, Ankara: TUBA Yayınları, 2016.

Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, I, (Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen), İstanbul: Meral Yayınevi.

Çeribaş, Mehmet, “Türk Kültüründe Kut İnancı ve Kut Aktarma Yolları”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 14, S. 36, (2021), s. 1185-1206.

Dirimtekin, Feridun, *İstanbul'un Fethi*, İstanbul: Belediye Yayınları, 1949.

Ducas, *Bizans Tarihi*, (Çev. V. Mirmiroğlu), İstanbul: İstanbul Matbaası, 1956.

Duran, Hamiye-Gümüšoğlu, Dursun, *Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi*, Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2010.

Dürturnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar), (Çev. N. Öztürk), İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012.

Enverî, *Düstûrnâme*, (Haz. M. Halil Yinanç), İstanbul: Evkaf Matbaası, 1929.

Enverî, *Düsturnâme, Medhal*, (Haz. M. H. Yinanç), İstanbul: Evkâf Matbaası, 1930.

Erdoğru, M. A., *Kanunî Sultan Süleyman Devri Aydın İli Evkaf Defteri (Metin ve İnceleme)*, İzmir: Ege Ün. Yayınları, 2016.

Erdoğru, M. Akif, “Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XVIII, S. 2, (Aralık 2003), s. 99-140.

Erdoğru, M. Akif, *Kanuni Sultan Süleyman Devri Aydın İli Evkâf Defteri (Metin ve İnceleme)*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2016.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, (Haz. S. A. Kahraman-Y. Dağlı-R. Dankoff), İstanbul: YKY Yayınları, 2003.

Faroqhi, Suraiya, *Peasants, Dervishes and Traders in the Otoman Empire*, I, London: 1986.

Faroqhi, Süreyya, *Anadolu'da Bektaşilik*, (Çev. (N. Barın), İstanbul: Simurg Yayınları, 2003.

Fayda, M. Hz. *Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, İstanbul: Marmara Ün. İFAv Yayınları, 2006.

Fığlalı, E. Ruhi, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, İzmir: İlahiyat Vakfı Yayınları, 2006.

Firdevsî, *Şehnâme*, I-IV, (Çev. Şerifi), (Haz. Z. Kültürel-L. Beyreli), Ankara: TDK Yayınları, 1999.

Göde, Kemal, "XIV. Yüzyılda Tokat/Eratnalılar Hâkimiyetinde Tokat", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, (2-6 Temmuz 1986), Ankara: Gelişim Matbaası, 1987.

Gökalp, Hüseyin, *Irak'ın Fethi ve İslamlaşma Süreci*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2019.

Gökbilgin, M. T., "Tokat", *İA*, 1979, XII/1, s. 403.

Gölpınarlı, Abdülbâki, *Vilâyetnâme Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1995.

Gümüşoğlu, H. Dursun, "15. Yüzyıl Bektaşiliği'nde Sadık Abdal Örneği", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 5, s. 1-25.

Günay, Vehbi, *XV-XVI. Yüzyıllarda Bergama Kazası*, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, 1999.

Gürbüz, Osman, "İktidara Giden Yolda Eyyübî Ailesinin Serüveni", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 48, (Erzurum 2012), s. 387-405.

Haksever, Ahmet C., "Çorum'da Bektaşi Zaviyeleri: Tarihi Süreçler ve Fonksiyonları", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 12, S. 36, (2008), s. 67-87.

Hezarfen, Ahmet, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Balkanlar ve Kızıldeli Sultan", *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 18, (Ankara 2001), s. 11-31.

Hezarfen, Ahmet, *Tarihi Belgeler Işığında Kızıldeli Sultan (Seyit Ali Sultan)*, İstanbul: Cem Vakfi Yayınları, 2006.

Işık, Zekeriya, "Hasan Balım Sultan Zaviyesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tarihi", *Turkish Studies*, Vol. 13/3, Winter 2018, s. 315-334.

İbn Arabşah, *Acaibü'l-Makdur (Bozkırdan Gelen Bela)*, (Çev. D. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları, 2012.

İbn Battuta, Ebu Abdullah Muhammed Tancî, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, (Çev. A. Sait Aykut), Cilt I, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

İbn Battuta, *Seyahatnâme*, (Çev. A. Sait Aykut), İstanbul: YKY Yayınları, 2000.

İbn Bîbî, *El-Evamirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye, Selçuknâme*, II. Tercüme, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara: TTK Yay., 2014; İbn Bîbî, *Selçuknâme*, (Çev. M. Halil Yinanç), (Haz. R. Yinanç-Ö. Özkan), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015.

İlgürel, Mücteba, "Kalender Şah", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 249.

İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, No. 0.93, H. 872/M. 1467 tarihli Yaya Defteri.

Kafesoğlu, İbrahim, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, Ankara: TTK Yayınları, 2000.

Keçiş, Murat-Baykara, R., "Menteşâ Emirliği'nin İbtidâsı ve Menteşâ İmlası", *Bellekten*, C. 88, S. 311, (Nisan 2024), s. 81-110.

Kenanoğlu, A.-Onarlı, İ., *Hubyar Sultan Ocağı ve Beydili Sıraç Türkmenleri*, İstanbul 2003.

Kılıç, Aslan, *Nikiforos Grigoras'ın Romaiki İstoria Adlı Eserinin I-VI. Bölümlerinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi*, İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Köprülü, M. F., “Anadolu Beyliklerine Aid Notlar”, *Türkiyat Mecmuası*, II, (İstanbul 1927), s. 417-426.

Köprülü, M. F., *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: TTK Yayınları, 1991.

Köymen, M. A., “Sancar”, *İA*, X, s. 486-493.

Köymen, M. A., *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, V, Ankara: TTK Yayınları, 1991.

Kurat, Akdes Nimet, *Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi MS 1081-1096*, İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., 1966.

Kurtoğlu, Fevzi, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, İstanbul: Büyük Erkan-ı Harbiye Reisliği, 1932.

Lane-Poole, Stanley, *Düvel-i İslamîyye*, (Terc. Halil Edhem), İstanbul: Milli Matbaa, 1345/1927.

M. Halil, Yinanç, “Feridun Bey Münşeatı”, *TTEM*, XIV/2, s. 95-104.

M. Halil, Yinanç, “Feridun Bey Münşeatı”, *TTEM*, XIV/4, s. 216-226.

M. Şerefeddin (Yaltkaya), *Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin*, TTK Kütüphanesi, A, II/9720, İstanbul 1924.

Meçin, Mehmet M., “Zerdüştilik ve İşrâkîlik'te Tanrısal Karizma: Hurra”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 17, (Haziran 2021), s. 21-33.

Mehmed Neşri, *Cihannüma*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.

Menâkıb-i Hünkâr Hacı Bektaş Velî, (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1990.

Muhtar, Cemal, “Dilci İbn Melek”, *Türk Kültüründe Tire*, (Haz. Mehmet Şeker), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

Müneccimbaşı Ahmed Efendi, *Sahâifü'l-Ahbar*, C. III, TTK Kütüphanesi, Kayıt no: 5390, Yer no: A. 3918/3, v. 32.

Nicol, Donald M., *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, (Çev. Bilge Umar), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2016.

Nişancı Mehmed Paşa, *Hadisât*, İstanbul: Kamer Yayınları, 1983.

Nişancızâde Muhammed bin Ahmed, *Mir'at-i Kâinât*, (Sad. A. Faruk Meyan), Berekât Yayınevi, Cilt II, İstanbul 1987.

Nizamü'l-Mülk, *Siyasetnâme*, (Çev. N. Bayburtlugil), İstanbul 2003.

Nizamüddin Şamî, *Zafernâme*, (Çev. N. Lugal), Ankara: TTK Yayınları, 1987.

Noyan, Bedri, *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*, Ankara: Ayyıldız Yayınları, 1999.

Ocak, Ahmet Y., "Balım Sultan", *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 17-18.

Ocak, A. Y., *Dede Garkın&Emirce Sultan (13. Yüzyıl)*, Ankara: Türk Kültürü ve Hacıbektaş Velî Araştırmaları Merkezi, 2011.

Oruç Beg, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (Haz. N. Öztürk), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014.

Ögel, Bahaüddin, *Türk mitolojisi*, II, Ankara: TTK Yayınları, 1995.

Öngören, Reşat, "Mecdüddin el-Bağdadî", *DİA*, C. XXVIII, İstanbul 2003, s. 230-231.

Özen, Kutlu, "Sivas-Divriği Yöresindeki Bektaşî Tekkeleri", *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1999, s. 273-284.

Özen, Kutlu, *Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri*, Sivas 1996.

Özköse, Kadir, "Tokat'ta Tasavvuf Kültürü", *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, (25-26 Eylül 2014), Bildiriler, III, (Haz. Ali Açikel vd.), Tokat 2015.

Özlü, Zeynel, “Osmanlı Döneminde Hacı Bektaş Velî Sülâlesi”, *Belleten*, LXXIX, S. 285, (Ankara 2015), s. 503-530.

Pachymeres, Georges, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), İstanbul: İlgî Kültür Yayınları, 2009.

Pirî Reis, *Kitab-ı Bahriye (Tıpkı Basım)*, İstanbul: TTK Yayınları, 1935.

Riefstahl, R. M., *Cenûbî-Garbî Anadolu Türk Mimarisi*, (Terc. Tahir Berktin), II, İstanbul: Maarif Matbaası, 1941.

Sâdık Abdal, *Sadık Abdal Divânı*, (Haz. H. Dursun Gümüšoğlu), İstanbul: Horasan Yayınları, 2009.

Sarıkaya, Fatih, “İbn Melek ve Ailesi”, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15/1, (Mart 2017), s. 639-656.

Seyyid Bey, *Usul-i Fıkıh: Medhal*, Matbaa-i Âmire, I, İstanbul 1333.

Şahin, Haşim, “Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, S. 53, (Ankara 2010), s. 17-34.

Şahin, Haşim, “Seyyid Ali Sultan”, *DİA*, XXXVII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (2009), s. 48-50.

Şahin, Hüseyin, “Bir Anadolu Ereni: Kızıldeli (Malatya’da Kızıldeli Adı Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler)”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri*, (Ankara 1998), s. 508-526.

Şerefeddin Ali Yezdî, *Zafernâme*, (Çev. D. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları, 2023.

Şikârî, *Karamannâme*, (Haz. M. Sözen-N. Sakaoğlu), Karaman: Çekül Vakfı Yayınları, 2011.

Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri, eş-Şakâiku'n-Nu'mânîyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmanîyye*, İstanbul: İz Yayınları, 2007.

Temren, Belkıs, “Bektaşî Geleneklerinde Balkanlara İkinci Geçiş; Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Söylencesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, VI, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1998.

Tire Şer'iyye Sicilleri, Defter No: 2.

Tire Şer'iyye Sicilleri, Defter No: 24.

Tire Şer'iyye Sicilleri, Defter No: 6.

Tire Vakfiye Sicili Defteri, Defter No: 1.

Togan, Zeki Velidi, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, I, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981.

Tokluoğlu, Faik, *Tire'de Yetişen Alim, Şair, Mütefekkir ve Mutasavvıflar*, Tire: Ragıp Basımevi, 1959.

Tosun, Necdet, “Nakşibendîyye”, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, (Ed. S. Ceyhun), İstanbul: İSAM Yayınları, (2015), s. 611-692.

Tosun, Necdet, “Nizameddin Hamuş”, *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s. 180-181.

Turan, Hayrunnisa, “Şir ü Hurşid Tasvirinin Kökeni ve İçeriğine Dair Düşünceler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 51, (Ağustos 2017), s. 445-475.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1998.

Turgut, “Vakıf Belgeleri Işığında Umur Bey ve Lala Şahin Paşa'nın Menşei ve Osmanlılar ile İttifakına Dair”, *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, s. 47, (İstanbul 2016), s. 1-38.

Turgut, “Vakıf Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi Aileleri II: Âl-i Timurtaş Paşa”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 53, (İstanbul 2018), s. 51-120.

Turgut, Vedat, “Ahu ve Derviş: XIII. Yüzyıl Tasavvuf Dünyası Üzerine Bazı Yeni Bulgular”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, S. 96, (Ankara 2020), s. 11-32.

Turgut, Vedat, “Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi”, *SKAD*, C. II, S. 3, (Sakarya 2016), s. 55-89.

Turgut, Vedat, “Büyük Selçuklu’dan Devlet-i Âlîyye-i Osmanîyye’ye Aksaçlılar (Hâcegan’dan Bektâşîyye ve Nakşîbendîyye’ye)”, *Cumhuriyet ve Bursa*, Bursa: Büyükşehir Belediye Yayınları, 2023, 41-64.

Turgut, Vedat, “Cemalüddin Musa Savî/Zilî ile Şeyh Osman-ı Velî ve Ahfadına Dair Vakfiyeler ve Düşündürdükleri”, *Vakanüvis*, Yıl: 5, S. 2, (Güz 2020), s. 1029-1073.

Turgut, Vedat, “Germiyanogulları’nın Menşei, Vakıfları ve Batı Anadolu’nun Türkleşmesi Meselesi Üzerine”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C. III, S. 5, (Sakarya 2017), s. 1-98.

Turgut, Vedat, “Hamidoğulları ve Tekeoğulları’nın Menşei ve Vakıflarına Dair” *The Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul: Harvard Yayınları, (Aralık 2016), s. 403-432.

Turgut, Vedat, “Karasi Beyliği”, *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2016, s. 177-190.

Turgut, Vedat, “Menteşe Bey’in İsmi, Menşei ve Menteseoğulları’nın Vakıflarına Dair”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 49, (İstanbul 2017), s. 25-55.

Turgut, Vedat, “Osman Gazi’nin Hanımları ve Çocukları”, *Vakanüvis-Söğüt Özel Sayısı*, (Sakarya 2019), s. 67-80.

Turgut, Vedat, “Osman Gazi’nin Kimliği Meselesi ve Cihanşümül Bir Devlete İsmi Verilmesinin Sebepleri Üzerine”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. II, S. 1, (Sakarya 2016), s. 83-120.

Turgut, Vedat, “Renklerin Efendileri: XIII. Yüzyıl Anadolu’sunun Tasavvuf Dünyası’na Prosopografik Bir Yaklaşım”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 57, (İstanbul 2021), s. 35-80.

Turgut, Vedat, “XVI. Yüzyılın Sonlarında Kocaeli Sancağı’nda Demografik ve İktisadî Vaziyet”, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli*

Tarihi Sempozyumu, Kocaeli: Büyükşehir Belediye Yayınları, 2015, s. 337-439.

Turgut, Vedat, *Osmanlı Kuruluş Coğrafyasında Vakıflar ve Şehirleşme*, Bilecik: Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, 2015.

Turgut, Vedat, Yıldırım Bayezid'in Müeyyed Oğlu: Çelebi Sultan Mehmed", *Sultan Çelebi Mehmed ve Devri Sempozyumu (17-18 Haziran 2021)*, Bursa: Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2022, s. 411-520.

Turgut, Vedat-Hasan Yılmazyaşar, "Hacı Hamza Bey", *Kocaeli Ansiklopedisi*, C. II, Kocaeli: Büyükşehir Belediye Yayınları, 2023, s. 702-704.

Türer, Osman, "Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı" *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, (Haz. A. Y. Ocak), Ankara: TTK Yayınları, 2005.

Ulgar, Hamid, "Emir Külal", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 137-138.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: TTK Yayınları, 1969.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Kitâbeler*, II, İstanbul 1929.

Varlık, M. Ç., *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.

Watt, J.A., "The papacy", *The New Cambridge Medieval History*, Vol. V, c. 1198-c.1300, (Ed. David Abulafia), Cambridge: University Press, 1999.

Witteck, Paul, *Menteşe Beyliği*, (Çev. O. Ş. Gökyay), Ankara: TTK Yayınları, 1999.

Yıldırım, Rıza, "Bektaşî geleneğine Göre Seyyid Ali Sultan", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, S. 53, (Ankara 2010), s. 59-88.

Yıldırım, Rıza, *Hacı Bektaş Velî'den Balım Sultan'a Bektaşîliğin Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Yıldırım, Rıza, *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi*, Ankara: TTK Yayınları, 2007.

Yıldız, Harun, “Hacı Bektaş Velî Sonrasında Bektaşîliğin Oluşum ve Gelişimi”, *DEÜİFD, Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı*, (2021), s. 491-510.

Yinanç, M. Halil, “Feridun Bey Münşeati”, *TOEM*, C. XI-XIII/62-77, (İstanbul 1337), s. 139-161.

Yinanç, M. Halil, “Feridun Bey Münşeati”, *TTEM*, C. XIV/1, s. 37-46.

Yusuf b. Abdillatif, *Subhatü'l-Ebrar*, Aksaray Kütüphanesi Yazması, No. 722, v. 35.

Yü-An Chao Pi-Shi, *Moğolların Gizli Tarihi*, (Çev. A. Temir), Ankara: TTK Yayınları, 1986.